UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (toinen jaosto)

3 päivänä maaliskuuta 2011 *

Asiassa T-110/07,

Siemens AG, kotipaikat Berliini (Saksa) ja München (Saksa), edustajinaan aluksi asianajajat I. Brinker, T. Loest ja C. Steinle, sittemmin asianajajat Brinker ja Steinle,

kantajana,

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinään aluksi F. Arbault ja O. Weber, sittemmin X. Lewis ja R. Sauer ja lopuksi Sauer ja A. Antoniadis,

vastaajana,

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

jossa vaaditaan ensisijaisesti, että komission EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kytkinlaitteet) 24.1.2007 tekemä päätös K(2006) 6762 lopullinen kumotaan osittain, sekä toissijaisesti, että kantajalle määrätyn sakon määrää alennetaan,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja I. Pelikánová (esittelevä tuomari) sekä tuomarit K. Jürimäe ja S. Soldevila Fragoso,

kirjaaja: hallintovirkamies K. Andová,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 16.12.2009 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Asian tausta

1 Kantaja Siemens AG on sähkötekniikka- ja elektroniikka-alalla toimiva pörssinoteerattu yhtiö. Sen kotipaikat ovat Berliini (Saksa) ja München (Saksa).

2 Kaasueristeisiä kytkinlaitteita käytetään ohjaamaan energian virtausta sähköverkoissa. Ne ovat raskaita sähkölaitteita, joita käytetään toimintavalmiiden sähköasemien pääasiallisina komponentteina. Sähköasemat ovat sähkökeskuksia, joissa sähköjännite muunnetaan sopivaksi. Muuntajan lisäksi sähköasemiin kuuluvat hallintajärjestelmät, jakelukytkinlaitteet, akustot, latauslaitteistot ja kytkinlaitteet. Kytkinlaitteiden tehtävänä on suojata muuntajaa ylijännitteeltä ja/tai eristää virtapiiri ja viallinen muuntaja.

3 Kytkinlaitteet voivat olla kaasueristeisiä, ilmaeristeisiä tai näiden yhdistelmiä, jos niissä yhdistyvät kaksi ensin mainittua tekniikkaa. Kytkinlaitteita myydään koko maailmassa toimintavalmiiden sähköasemien peruskomponentteina tai tällaisiin sähköasemiin liitettävinä erillisinä osina. Niiden arvo muodostaa noin 30–60 prosenttia näiden sähköasemien kokonaishinnasta.

4 ABB Ltd ilmoitti 3.3.2004 komissiolle kilpailua rajoittavista käytännöistä kytkinlaitealalla ja esitti sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa 19.2.2002 annetun komission tiedonannon (EYVL C 45, s. 3; jäljempänä yhteistyötä koskeva tiedonanto) mukaisen, suullisen sakoista vapauttamista koskevan hakemuksen.

5 ABB:n ilmoittamiin käytäntöihin sisältyi kytkinlaitehankkeiden myynnin maailmanlaajuinen koordinointi, johon kuului markkinoiden jakaminen, kiintiöiden määrittäminen ja markkinaosuuksien säilyttäminen, kytkinlaitehankkeiden ohjaaminen tätä varten valituille tuottajille ja hankintamenettelyjen manipuloiminen (tarjousten väärentäminen), jotta sopimukset tehtäisiin näiden tuottajien kanssa, sellaisten monitahoisten kytkinlaitehankkeiden hinnoista sopiminen, joita ei jaettu, lisenssisopimusten

irtisanominen kartellin ulkopuolella olevien yhtiöiden kanssa ja arkaluonteisten markkinatietojen vaihtaminen.

6 ABB:n suullisesti esittämää sakoista vapauttamista koskevaa vaatimusta täydennettiin suullisilla huomautuksilla ja asiakirjatodisteilla. Komissio myönsi 25.4.2004 ABB:lle ehdollisen vapautuksen sakoista.

7 Komissio aloitti ABB:n ilmoitusten perusteella tutkinnan ja suoritti 11. ja 12.5.2004 tutkimuksia Areva T&D SA:n, Siemens AG:n, VA Tech -konsernin, Hitachi Ltd:n ja Japan AE Power Systems Corp:n (jäljempänä JAEPS) toimitiloissa.

8 Komissio antoi 20.4.2006 väitetiedonannon, joka annettiin tiedoksi 20 yhtiölle, mukaan lukien Siemens.

9 Komissio järjesti kuulemistilaisuuden 18. ja 19.7.2006.

10 Komissio teki 24.1.2007 EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kytkinlaitteet) päätöksen K(2006) 6762 lopullinen (jäljempänä riidanalainen päätös). Se annettiin tiedoksi Siemensille 8.2.2007.

11 Siemensin lisäksi riidanalainen päätös osoitettiin ABB:lle, Alstom, SA:lle, Areva, SA:lle, Areva T&D AG:lle, Areva T&D Holding SA:lle ja Areva T&D SA:lle, Fuji Electric Holdings Co., Ltd:lle ja Fuji Electric Systems Co., Ltd:lle (jäljempänä yhdessä Fuji),

Hitachi Ltd:lle ja Hitachi Europe Ltd:lle (jäljempänä yhdessä Hitachi), JAEPS:lle, Mitsubishi Electric System Corp:lle (jäljempänä Melco), Nuova Magrini Galileo SpA:lle, Schneider Electric SA:lle, Siemens AG Österreichille, Siemens Transmission & Distribution Ltd:lle (jäljempänä Reyrolle), Siemens Transmission & Distribution SA:lle, Toshiba Corp:lle ja VA Tech Transmission & Distribution GmbH & Co. KEG:lle.

12 Komissio esitti riidanalaisen päätöksen 113–123 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat sopineet maailmanlaajuisesta kytkinlaitehankkeiden jakamisesta, tiettyjä hankintamenettelyjä lukuun ottamatta, sopimiensa sääntöjen mukaisesti erityisesti niiden arvioituja historiallisia markkinaosuuksia ilmentävien kiintiöiden säilyttämiseksi. Se täsmensi, että kytkinlaitehankkeiden jakamisessa käytettiin ”Japanin” ja ”Euroopan” yhteiskiintiöitä, joista ensimmäisen japanilaiset ja toisen eurooppalaiset tuottajat sitten jakoivat keskenään. Wienissä 15.4.1988 allekirjoitetulla sopimuksella (jäljempänä kiintiösopimus) määritettiin säännöt kytkinlaitehankkeiden jakamisesta joko japanilaisille tai eurooppalaisille tuottajille ja niiden arvon huomioon ottamisesta vastaavassa kiintiössä.

13 Lisäksi komissio täsmensi riidanalaisen päätöksen 124–132 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat sopineet kirjoittamattomasta järjestelystä (jäljempänä yhteistoimintajärjestely), jonka perusteella kytkinlaitehankkeet yhtäältä Japanissa ja toisaalta kartellin eurooppalaisten jäsenten kotimaissa, joita kutsuttiin yhteisesti nimellä kytkinlaitehankkeiden ”tuotantomaat”, varattiin kartellin japanilaisille ja eurooppalaisille jäsenille. Tietojenvaihto kahden ryhmän välillä ei koskenut kytkinlaitehankkeita ”tuotantomaissa” eikä niitä sisällytetty vastaaviin kiintiöihin. Kiintiösopimukseen sisältyi myös sääntöjä kartellin toiminnan kannalta välttämättömästä, kahden tuottajaryhmän välisestä tietojenvaihdosta, josta vastasivat erityisesti mainittujen ryhmien sihteerit, toimintaan liittyvien hankintamenettelyjen manipuloinnista ja niiden kytkinlaitehankkeiden hintojen asettamisesta, joita ei voitu jakaa. Kiintiösopimusta sovellettiin sen liitteen 2 mukaan koko maailmassa,

poislukien Yhdysvallat, Kanada, Japani ja 17 Länsi-Euroopan maata. Lisäksi kytkinlaitehankkeet muissa Euroopan maissa kuin ”tuotantomaissa” varattiin yhteistoimintajärjestelyn perusteella myös eurooppalaiselle ryhmälle, ja japanilaiset tuottajat sitoutuivat siihen, etteivät ne tee tarjouksia eurooppalaisissa kytkinlaitehankkeissa.

14 Komission mukaan kytkinlaitehankkeiden jakamista eurooppalaisten tuottajien välillä säänneltiin myös Wienissä 15.4.1988 allekirjoitetulla sopimuksella nimeltään ”E-Group Operation Agreement for GQ-Agreement” (E-ryhmän sopimus kiintiösopimuksen täytäntöönpanosta) (jäljempänä Euroopan kiintiösopimus). Se mainitsi, että kytkinlaitehankkeiden jakaminen tapahtui Euroopassa samoja sääntöjä ja menettelytapoja noudattaen kuin kytkinlaitehankkeiden jakaminen muissa maissa. Erityisesti kytkinlaitehankkeista Euroopassa oli myös ilmoitettava ja ne oli luetteloitava, jaettava ja otettava huomioon yhteistoimintajärjestelyssä tai niille oli määritettävä vähimmäishintataso.

15 Komissio totesi riidanalaisen päätöksen 142 perustelukappaleessa, että kartellin eri jäsenistä käytettiin kiintiösopimuksessa, Euroopan kiintiösopimuksessa sekä kartellin toiminnan järjestämiseksi ja toteuttamiseksi tunnusta, joka eurooppalaisten jäsenten osalta koostui numeroista ja japanilaisten jäsenten osalta kirjaimista. Alkuperäiset tunnukset korvattiin numeroilla heinäkuusta 2002 lähtien.

16 Komissio totesi riidanalaisen päätöksen 1 artiklan o alakohdassa, että Siemens oli osallistunut kilpailusääntöjen rikkomiseen 15.4.1988–1.9.1999 ja 26.3.2002–11.5.2004.

17 Siemensille määrättiin riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa tarkoitetuista kilpailusääntöjen rikkomisista mainitun päätöksen 2 artiklan m alakohdassa määrältään 396 562 500 euron sakko.

Asian käsittely ja asianosaisten vaatimukset

18 Siemens nosti käsiteltävänä olevan kanteen unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 16.4.2007 jättämällään kannekirjelmällä.

19 Unionin yleinen tuomioistuin (toinen jaosto) päätti esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella aloittaa suullisen menettelyn.

20 Asianosaisia kehotettiin unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 64 artiklan mukaisena prosessinjohtotoimena vastaamaan unionin yleisen tuomioistuimen esittämiin kirjallisiin kysymyksiin. Asianosaiset vastasivat näihin kysymyksiin asetetuissa määräajoissa.

21 Asianosaisten lausumat ja vastaukset unionin yleisen tuomioistuimen esittämiin suullisiin kysymyksiin kuultiin 16.12.2009 pidetyssä istunnossa.

22 Siemens vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

– kumoaa riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin se koskee sitä

– toissijaisesti alentaa sille määrätyn sakon määrää

– velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

23 Komissio vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

– hylkää kanteen

– velvoittaa Siemensin korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

24 Siemens esittää kumoamiskanteensa tueksi kolme kanneperustetta. Ensimmäinen niistä koskee EY 81 artiklan 1 kohdan ja Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (jäljempänä ETA-sopimus) 53 artiklan virheellistä soveltamista. Toinen koskee [EY] 81 ja [EY] 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1) 25 artiklan virheellistä soveltamista. Kolmas koskee oikeudellisia virheitä sakon määrän laskemisessa.

I *EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan virheellistä soveltamista koskeva ensimmäinen kanneperuste*

25 Ensimmäinen kanneperuste jakautuu kahteen osaperusteeseen. Siemens vetoaa ensimmäisellä osaperusteella ”kilpailusääntöjen rikkomisen, josta sitä moititaan, riittämättömään kuvaukseen”. Toisella osaperusteella se vetoaa ”väitettyjen sopimusten ja niistä yhteismarkkinoille koituneiden vaikutusten virheelliseen arviointiin”.

A ”*Kilpailusääntöjen rikkomisen riittämätöntä kuvaamista*” *koskeva ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

26 Siemens esittää, että komissio ei täsmällisesti kuvannut eikä osoittanut kilpailusääntöjen rikkomista, josta sitä moititaan. Se väittää olennaisilta osin ensinnäkin, että komissio ei osoittanut moitittujen menettelyjen olevan yhtä kokonaisuutta ja jatkettuja, toiseksi, ettei se kuvannut kartellin konkreettisia vaikutuksia yhteismarkkinoihin, ja kolmanneksi, ettei se esittänyt todisteita kantajan yleisestä tarkoituksesta osallistua kahteen otteeseen samaan kilpailusääntöjen rikkomiseen.

27 Komissio esittää, että tämä kanneperuste on hylättävä, koska sen tueksi ei ole esitetty riittävää näyttöä. Se väittää lisäksi, että Siemensin väitteet eivät ole perusteltuja.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

28 On todettava, että ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste sisältää vain väitteet, jotka joko esitetään myös muissa kanteen osissa tai jotka on tutkittava myös muiden Siemensin esittämien riidanalaisen päätöksen 1 artiklaan, jossa todetaan kilpailusääntöjen rikkominen, josta kantajaa moititaan, liittyvien kanneperusteiden käsittelyn yhteydessä. Niinpä väite sitä, että menettelyt, joista kantajaa moititaan, merkitsivät yhtenä kokonaisuutena pidettävää jatkettua kilpailusääntöjen rikkomista, koskevan näytön puuttumisesta esitetään myös toisen kanneperusteen toisen osaperusteen yhteydessä ja myös Siemensin yleistä tarkoitusta osallistua tähän kilpailusääntöjen rikkomiseen koskeva väite on käsiteltävä tuossa yhteydessä. Samoin väite yhteismarkkinoille aiheutuvien konkreettisten vaikutusten kuvauksen puuttumisesta on esitetty paljon seikkaperäisemmällä tavalla ensimmäisen kanneperusteen toisen osaperusteen yhteydessä. Niinpä käsiteltävänä olevalla osaperusteella ei ole itsenäistä luonnetta.

29 Niinpä ensimmäisen kanneperusteen ensimmäisestä osaperusteesta ei ole tarpeen lausua.

B *”Väitettyjen sopimusten ja niistä yhteismarkkinoille koituneiden vaikutusten virheellistä arviointia” koskeva ensimmäisen kanneperusteen toinen osaperuste*

30 Siemens esittää ensimmäisen kanneperusteen toisen osaperusteen yhteydessä kolme väitettä, jotka koskevat sitä, ettei sellaista kartellia, jolla olisi ollut vaikutuksia ETA-alueella, ollut olemassa, ja ettei markkinoiden maantieteellistä jakamista japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien välillä eikä ”tuottajamaiden” suojelua tapahtunut.

31 Nämä kolme perustetta liittyvät läheisesti toisiinsa. Yhtäältä toinen ja kolmas peruste liittyvät komissio toteamuksiin, jotka, jos niitä pidetään oikeina, osoittavat sellaisen kartellin olemassaolon, jolla oli vaikutuksia ETA-alueella, mikä on ensimmäisen perusteen kohteena oleva kysymys. Toisaalta nämä kolme perustetta ovat yhteydessä toisiinsa myös sikäli kuin ne koskevat samoja todisteita, joihin komissio on vedonnut. Niinpä ne on syytä käsitellä yhdessä.

1. Asianosaisten lausumat

32 Siemens esittää ensimmäisen osallistumisjaksonsa, joka vastaa ajanjaksoa vuodesta 1988 vuoteen 1999, osalta, että riidanalaisessa päätöksessä ei esitetty riittävää näyttöä kilpailusääntöjen rikkomisesta, josta sitä moititaan. Erityisesti komissio katsoi sen mukaan virheellisesti, että kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus osoittavat rikkomisen, josta on seurannut vaikutuksia ETA-alueella, vaikka tämä alue oli nimenomaisesti jätetty näiden sopimusten soveltamisalan ulkopuolelle. Tätä rikkomista ei ole myöskään näytetty toteen muilla komission esittämillä todisteilla.

33 Siemens katsoo tähän liittyen, että komissio ei ole osoittanut, että eurooppalaiset ja japanilaiset tuottajat olisivat yhteistoimintajärjestelyssä päättäneet jättäytyä toistensa markkinoiden ulkopuolelle. Tätä markkinoiden maantieteellistä jakamista ei ole osoitettu sillä, että 17 Euroopan valtiota oli nimenomaisesti jätetty kiintiösopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle, väitetyllä Euroopan kytkinlaitehankkeiden ottamisella huomioon maailmanlaajuisessa kiintiössä, eikä Hitachin tai Fujin lausunnoilla, joihin komissio on vedonnut. Se, että kiintiösopimuksen osapuolet pidättäytyivät saattamasta tuotteitaan myyntiin tietyillä Euroopan markkinoilla, johtui sen sijaan ainoastaan näille markkinoille pääsyä koskevista teknisistä ja taloudellisista esteistä.

34 Siemens kiistää niin Euroopan markkinoiden maantieteellisen jakamisen ”tuottaja-maa”- tai ”kotimarkkina”-periaatteiden mukaisesti kuin osallistumisensa väitettyihin ”ennakkojärjestelyihin Euroopassa”, joihin komissio vetosi ETA-alueen markkinoiden jakamista koskevan näkemyksensä tueksi. Komission tästä esittämä näyttö on riittämätöntä. Tiettyjen tuottajien toimet tietyillä kansallisilla markkinoilla selittyvät muuten kuin laittoman kartellin olemassaololla.

35 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

36 Aluksi on huomattava, että Siemens on kirjallisissa lausumissaan myöntänyt nimenomaisesti sen rikkomiseen osallistumisen toiseen vaiheeseen, joka tarkoittaa vuosia 2002–2004, liittyvät tosiseikat siten kuin ne esitettiin riidanalaisessa päätöksessä. Siemensin ensimmäinen kanneperuste koskee siten ainoastaan sen rikkomiseen osallistumisen ensimmäistä vaihetta eli vuosia 1988–1999. Niinpä todisteet, joihin komissio vetoaa, on tutkittava ensimmäisen kanneperusteen esillä olevan osaperusteen yhteydessä vain siltä osin kuin ne liittyvät viimeksi mainittuun ajanjaksoon tai siltä osin kuin niistä voidaan tehdä viimeksi mainittua ajanjaksoa koskevia päätelmiä.

37 Tässä yhteydessä on hylättävä komission väite, jonka mukaan ajanjaksoa 2002–2004 koskevien huomautusten kohdistaminen aikaisempaan ajanjaksoon on perustelua, sillä kyse on yhdestä ja samasta kilpailusääntöjen rikkomisesta. Tarvitsematta ottaa tässä vaiheessa kantaa siihen, oliko asiassa kyseessä nämä kaksi Siemensin kartelliin

osallistumista käsittävä yhtenä kokonaisuutena pidettävä rikkominen, on todettava, että sitä, miltä osin tiettyyn rikkomisen jaksoon liittyvät todisteet voivat antaa pätevää tietoa myös sen rikkomiseen osallistumisen ensimmäisestä vaiheesta, on tarkasteltava tapauskohtaisesti.

38 Lisäksi komission näkemys, jonka mukaan Siemens vain kiistää kartellin vaikutuksen kilpailuun ETA-alueella, vaikka se moittii sitä riidanalaisessa päätöksessä siitä, että se oli ollut muodostamassa kartellia, jolla oli tarkoituksena vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla, ei voi johtaa niiden seikkojen tutkimisen rajoittamiseen, joista Siemensiä moititaan. Kaikesta Siemensin kirjallisissa lausumissaan esittämästä ilmenee, että se ei kiistä ainoastaan sitä, että moititulla kartellilla olisi ollut vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella (Liechtensteinia ja Islantia lukuun ottamatta), vaan myös sen, että sen tavoitteena olisi ollut kilpailun vääristäminen yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella.

39 Asianosaiset ovat siis asiallisesti erimielisiä siitä, onko komissio osoittanut vuosien 1988–1999 osalta sellaisen kartellin olemassaolon, jolla voi olla vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella.

40 Niinpä on ratkaistava, osoittavatko kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus asiakirjatodisteina sellaisen kartellin olemassaolon, jolla oli voinut olla vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella. Tässä ei ole tarpeen tehdä eroa kahden EY 81 artiklan 1 kohdan mukaisen vaihtoehdon välillä. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan arvioitaessa sitä, onko yhdenmukaistettu menettelytapa EY 81 artiklan 1 kohdan nojalla kielletty, sen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeetonta, kun on ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää kilpailu yhteismarkkinoilla tai rajoittaa tai vääristää sitä (ks. asia C-8/08, T-Mobile Netherlands ym., tuomio 4.6.2009,

Kok., s. I-4529, 29 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Edellä mainittua oikeuskäytäntöä sovelletaan analogisesti ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan.

41 Jos vastaus on kieltävä, on ratkaistava, saako komission väittämä yhteistoimintajärjestely riittävästi tukea kaikista muista todisteista.

42 Ennen näiden seikkojen tutkimista on kuitenkin muistutettava todistustaakkaa koskevista säännöistä, koska asianosaiset ovat erimielisiä myös tältä osin.

a) Todistustaakka

43 Aluksi on huomattava, että komission on esitettävä selvitys niistä EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisista, jotka se on katsonut tapahtuneiksi, ja oikeudellisesti riittävä näyttö kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavista seikoista (asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998, Kok., s. I-8417, 58 kohta ja asia C-49/92 P, komissio v. Anic Partecipazioni, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4125, 86 kohta).

44 Sen, että tuomioistuin on epävarma, on koiduttava kilpailusääntöjen rikkomista koskevan päätöksen adressaatin eduksi. Tuomioistuin ei voi todeta, että komissio on oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen tapahtuneen, jos se ei ole saavuttanut täyttä varmuutta tämän kysymyksen osalta, ja näin erityisesti silloin, kun kyse on sakkopäätökseen kohdistuvasta kumoamiskanteesta

(yhdistetyt asiat T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP, T-60/02 OP ja T-61/02 OP, Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3567, 60 kohta).

45 Viimeksi mainitussa tilanteessa on otettava huomioon, että syyttömyysolettaman periaate, sellaisena kuin se ilmenee muun muassa Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 6 artiklan 2 kappaleesta, on yksi niistä perusoikeuksista, jotka unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan ja EU 6 artiklan 2 kohdassa vahvistetulla tavalla kuuluvat yhteisön oikeuden keskeisiin periaatteisiin. Kun otetaan huomioon kyseisten rikkomisten luonne sekä niihin liittyvien seuraamusten luonne ja ankaruus, syyttömyysolettaman periaate soveltuu yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomiseen liittyviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. vastaavasti asia C-199/92 P, Hüls v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4287, 149 ja 150 kohta ja asia C-235/92 P, Montecatini v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4539, 175 ja 176 kohta).

46 Komission on siis esitettävä kilpailusääntöjen rikkomisesta täsmälliset ja yhtäpitävät todisteet (edellä 44 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 62 kohta), joiden perusteella voidaan vakuuttua siitä, että väitetyt rikkomiset ovat EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuja tuntuvia kilpailunrajoituksia (yhdistetyt asiat T-185/96, T-189/96 ja T-190/96, Riviera Auto Service ym. v. komissio, tuomio 21.1.1999, Kok., s. II-93, 47 kohta).

47 On kuitenkin korostettava, että kaikkien komission esittämien todisteiden ei tarvitse välttämättä täyttää näitä edellytyksiä kaikkien rikkomisen osatekijöiden osalta. Riittää, että seikat, joihin komissio vetoaa, kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna vastaavat tätä vaatimusta (edellä 44 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 63 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

48 Lisäksi koska kilpailunvastaisten sopimusten kielto on yleisesti tunnettu ja koska sopimusten täytäntöönpanoa verhoaa salaperäisyys, ei komissiota voida edellyttää toimittamaan asiakirjoja, jotka osoittavat nimenomaisesti kyseessä olevien toimijoiden yhteydenpidon. Niitä vaillinaisia ja hajanaisia asiakirjoja, jotka komissiolla on mahdollisesti käytettävissään, on kaikissa tapauksissa voitava täydentää päättelyllä, jonka avulla voidaan muodostaa kuva asiassa merkityksellisistä seikoista. Kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja indisioista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta (edellä 44 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dresdner Bank ym. v. komissio, tuomion 64 ja 65 kohta ja yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok., s. I-123, 55–57 kohta).

49 Jos komissio tukeutuu yksinomaan kyseessä olevien yritysten menettelyyn markkinoilla todetakseen rikkomisen olemassaolon, viimeksi mainittujen tarvitsee vain osoittaa sellaisten olosuhteiden vallinneen, jotka valaisevat komission toteamia tosiseikkoja eri tavalla ja joiden perusteella komission esittämä tosiseikkojen selitys, jonka perusteella se totesi yhteisöjen kilpailusääntöjä rikotun, voidaan korvata toisella uskottavalla selityksellä (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering ym. v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2501, 186 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

50 Todisteista, joihin voidaan vedota EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisen tueksi, on todettava, että unionin oikeudessa vallitsee vapaan todistusharkinnan periaate (asia T-50/00, Dalmine v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2395, 72 kohta). Missään säännöksessä tai millään unionin oikeuden yleisellä periaatteella ei varsinkaan kielletä komissiota tukeutumasta yhtä yritystä vastaan muiden rikkomisesta moitittujen yritysten lausuntoihin. Muutoin komissiolle kuuluva todistustaakka EY 81 ja EY 82 artiklan vastaisista menettelyistä olisi mahdoton täyttää ja

yhteensopimaton EY:n perustamissopimuksessa komissiolle uskotun näiden määräysten moitteetonta soveltamista koskevan valvontatehtävän kanssa (edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 192 kohta).

51 Tosiseikkoja koskevan vaihtoehtoisen selityksen olemassaololla on kuitenkin merkitystä vain, jos komissio tukeutuu pelkästään kyseisten yritysten markkinakäyttäytymiseen. Niinpä tällainen selitys on merkityksetön, jos kilpailusääntöjen rikkomista ei enää pelkästään oleteta vaan se osoitetaan todisteilla. Lisäksi edellisessä kohdassa mainitun vapaan todistusharkinnan periaatteen mukaan kaikki rikkomisen osoittamiseksi esitettävät todisteet voidaan hyväksyä, joten vaihtoehtoisen selityksen olemassaololla ei ole merkitystä, jos rikkominen on oikeudellisesti riittävällä tavalla näytetty muilla kuin asiakirjatodisteilla (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999, Kok., s. II-931, 727 ja 728 kohta).

52 Käsiteltävässä asiassa on siten Siemensin kiistämien seikkojen osalta tutkittava, onko menettelyjen, joista komissio moitti sitä riidanalaisessa päätöksessä, tueksi todisteita vai onko ne päätelty pelkästään kyseessä olevien yritysten markkinakäyttäytymisestä. Viimeksi mainitussa tapauksessa olisi sitten tutkittava, onko kyseessä olevien yritysten markkinakäyttäytymiselle sellaisia vaihtoehtoisia selityksiä, jotka ovat riittävän uskottavia saattamaan riidanalaisessa päätöksessä tehdyt toteamukset kyseenalaisiksi.

53 Sen sijaan kun otetaan huomioon kilpailunvastaisten sopimusten kiellon yleinen tunnettuus ja sopimusten täytäntöönpanoa verhoava salaperäisyys, näyttö kartellista

voidaan oikeuskäytännön mukaan esittää kokonaisvaltaisesti tarkasteltujen seikkojen avulla (ks. 48 kohta edellä). Niinpä Siemens ei voi vaatia tällaisen näytön hylkäämistä sillä perusteella, että komission esittämät yksittäiset indisiot eivät riitä osoittamaan menettelyjä, joista sitä moititaan. Määritelmän mukaan mainittuun seikkojen kokonaisuuteen kuuluvat komission esittämät yksittäiset osat eivät voi erikseen tarkasteltuina olla kattava näyttö tästä menettelystä.

54 Eri todisteille annettavan näyttöarvon osalta on painotettava, että ainoa merkityksellinen arviointiperuste vapaasti esitettyjen todisteiden harkinnassa on niiden luotettavuus (asia T-44/00, Mannesmannröhren-Werke v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2223, 84 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen; edellä 50 kohdassa mainittu asia Dalmine v. komissio, tuomion 72 kohta ja edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 273 kohta). Todisteita koskevien yleisten sääntöjen mukaan asiakirjan luotettavuus ja siten myös todistusarvo riippuu sen alkuperästä, laatimisolosuhteista, adressaatista ja sisällön ymmärrettävyydestä ja uskottavuudesta (yhdistetyt asiat T-25/95, T-26/95, T-30/95-T-32/95, T-34/95-T-39/95, T-42/95-T-46/95, T-48/95, T-50/95-T-65/95, T-68/95-T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomio 15.3.2000, Kok., s. II-491, 1053 kohta ja julkisasiamiehenä toimineen tuomari Vesterdorfin asiassa T-1/89, Rhône-Poulenc v. komissio, tuomio 24.10.1991, Kok., s. II-867 ja II-956, II-869, antama ratkaisuehdotus). Suuri merkitys on annettava muun muassa sille, että asiakirja on laadittu siten, että sen yhteys tosiseikkoihin on välitön (asia T-157/94, Ensidesa v. komissio, tuomio 11.3.1999, Kok., s. II-707, 312 kohta ja yhdistetyt asiat T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie v. komissio, tuomio 16.12.2003, Kok., s. II-5761, 181 kohta), tai sille, että sen on laatinut näitä tosiseikkoja välittömästi todistamassa ollut henkilö (edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 207 kohta). Lisäksi lausunnon antajan intressien vastaisia lausuntoja on lähtökohtaisesti pidettävä erityisen uskottavina todisteina (edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 207, 211 ja 212 kohta).

b) Kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen todistusarvo

55 Asianosaiset ovat ensinnäkin kiintiösopimukseen liittyen yksimielisiä siitä, että tässä sopimuksessa määrätään kytkinlaitehankkeita maailmanlaajuisesti koskevan sellaisen kartellin täytäntöönpanosta, johon kuuluu muun muassa tarjouskilpailuja ja tehtyjä sopimuksia koskevien tietojen vaihtamista vakiinnutetun lomakkeen avulla, kiintiön määrittäminen sekä eurooppalaisille että japanilaisille tuottajille, hankkeiden jakaminen kartellin sisällä, tarjouskilpailujen vääristäminen, vähimmäishintojen asettaminen ja taistelu kartellin ulkopuolisia yrityksiä vastaan. On kuitenkin todettava, että kiintiösopimuksen sanamuodossa suljetaan Siemensin väittämällä tavalla pois sen soveltaminen Euroopassa. Tämän sopimuksen maantieteellistä soveltamisalaa koskevassa liitteessä 2 määritetään viisi alueryhmää. Ensimmäinen ryhmä on määritelty siten, että se käsittää Euroopan ja Välimeren alueen lukuun ottamatta 12:ta silloista yhteisön jäsenvaltiota sekä Itävaltaa, Ruotsia, Sveitsiä, Suomea ja Norjaa. ETA-alueen osalta sopimuksen soveltamisalaan kuuluivat siten vain Liechtenstein ja Islanti – millä on merkitystä vasta ETA-sopimuksen voimaantulosta eli 1.1.1994 lähtien. Toinen ryhmä on määritelty siten, että se käsittää Aasian Japania lukuun ottamatta.

56 Kiintiösopimuksen sanamuoto ei siten yksinään ole näyttö kartellista, jolla oli vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella.

57 Euroopan kiintiösopimuksesta on todettava, että se on vain kiintiösopimuksen täytäntöönpanosta tehty sopimus, minkä vahvistaa sen otsikko ja sen johdanto-osaan sisältyvien määräysten, joissa todetaan muun muassa, että Euroopan kiintiösopimusta sovelletaan kiintiösopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä ja että Euroopan kiintiösopimukseen sisältyvät määräykset ovat alisteisia kiintiösopimuksen määräyksille. Asiallisesti Euroopan kiintiösopimus käsittää säännöt ”Euroopan” kiintiön jakamisesta eurooppalaisten tuottajien kesken. Tämä jakaminen tapahtui Euroopan

kiintiösopimuksen 4 artiklassa määrättyä menettelyä ja kyseisen sopimuksen 8 artiklassa ilmaistuja kiintiöitä noudattaen.

58 Koska Euroopan kiintiösopimuksessa lähtökohtaisesti vain jaetaan kiintiösopimuksen mukainen ”Euroopan” kiintiö, joka ei koske, kuten edellä on esitetty, yhteismarkkinoita ja ETA-alueen keskeistä osaa, Euroopan kiintiösopimuksen sanamuoto ei ole osoitus kartellista, jolla olisi ollut vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella. Niinpä kuten edellä 39 kohdassa on esitetty, on tutkittava, onko komissio onnistunut muulla tavalla osoittamaan tällaisten vaikutusten olemassaolon. Päätelmiä, jotka kiintiösopimuksesta ja Euroopan kiintiösopimuksesta on niiden sanamuotoa laajemmin mahdollista tehdä, käsitellään jäljempänä asiakirjatodisteita koskevassa 140 kohdassa ja sitä seuraavissa kohdissa.

c) Näyttö yhteistoimintajärjestelystä

59 Aluksi on todettava, että sitä seikkaa, että kiintiösopimuksen määräyksissä, joihin Euroopan kiintiösopimuksessa viitataan, suljetaan nimenomaisesti niiden soveltamisalan ulkopuolelle Euroopan ja Japanin markkinat, ei voida automaattisesti pitää osoituksena siitä, että kartellilla ei ollut vaikutuksia Euroopan markkinoilla, eikä näyttönä siitä, ettei markkinoiden maantieteellistä tai ”tuottajamaihin” perustuvaa jakoa ollut tehty. Vaikka mainittu poissulkeminen voi merkitä sitä, että mukana olevat yhtiöt kävivät vääristämätöntä kilpailua mainituilla markkinoilla, se voi merkitä myös sitä, ettei kiintiöiden määrittäminen ja valvonta eurooppalaisen ja japanilaisen ryhmän välillä ollut tarpeen näiden markkinoiden osalta, koska ne oli joka tapauksessa varattu yksinomaan yhdelle näistä ryhmistä, kuten komissio tulkitsi.

60 On korostettava, että järjestely kartellin osapuolten perinteisten etuasemien säilyttämiseksi Euroopan ja Japanin markkinoilla on jo itsessään, jos se katsotaan näytetyksi, kartelli, jolla on vaikutuksia yhteismarkkinoilla siltä osin kuin japanilaisten tuottajien mahdollinen kilpailu yhteismarkkinoilla jää pois. Sama pätee myös, vaikka komissio ei onnistuisi näyttämään toteen sitä, että eurooppalaiset tuottajat jakoivat lisäksi keskenään Euroopan markkinat. Kuten jäljempänä selitetään, komissio on kuitenkin näyttänyt oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen kaikki Siemensin ensimmäisen kanneperusteen yhteydessä kiistämät seikat.

61 Komissio mainitsi riidanalaisessa päätöksessä yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon ja laajuuden osoittamiseksi useita seikkoja, joihin kuuluvat muun muassa ABB:n, todistaja M:n, Fujin ja Hitachin lausunnot, se, ettei Alstom, Areva-konsernin muodostavat yhtiöt eikä konserni, jonka emoyhtiö oli VA Technologie (jäljempänä VA Tech -konserni), ole avoimesti kiistäneet yhteistoimintajärjestelyä, ABB:n toimittama luettelo kartellin piirissä keskustelluista kytkinlaitehankkeista ja tietyt asiakirjatodisteet. Niinpä on tutkittava jokaisen näistä todisteista merkitys ja todistusarvo.

ABB:n ja todistaja M:n lausunnot

62 ABB mainitsi lausunnoissaan, että Länsi-Euroopan ja Japanin alueiden suojaamista tapahtui ja että eräät tapaukset, joissa japanilaiset tuottajat olivat aikoneet sopimusmääräysten vastaisesti vastata eurooppalaisiin tarjouspyyntöihin, olivat aiheuttaneet ongelmia kartellin sisällä, vaikka ne oli lopulta ratkaistu. Lisäksi ABB mainitsi 3.2.2005 antamassaan lausunnossa, että tulokset kytkinlaitehankkeiden jakamisesta yhteismarkkinoilla otettiin ”tuottajamaita” lukuun ottamatta huomioon kartellissa

mukana olleiden eurooppalaisten tuottajien maailmanlaajuisissa kiintiöissä. ABB myönsi 4.10.2005 antamassaan lausunnossa sellaisen ”tuottajamaa”-järjestelmän olemassaolon, jonka mukaan silloin, kun näissä maissa oli vain yksi tuottaja, hankkeet kuuluivat sille, ja jos tuottajia oli useita, ne jakoivat hankkeet keskenään.

63 Siemens esittää tässä yhteydessä, että ABB:n lausunnot ovat vain tämän yhtiön intressien värittämiä väitteitä, joilla ei ole todistusarvoa, ellei niiden tueksi voida esittää seikkaperäisiä ja varmistettavissa olevia todisteita. Komissio katsoo puolestaan, että sakkoimmuniteetin saamiseen pyrkivän yrityksen lausunnoilla on erityinen todistusarvo pelkästään siitä johtuen, että lausunto on sen antajan luonnollisten etujen vastainen.

64 ABB:n lausunnoille annettavasta luotettavuudesta on todettava, että ensimmäisenä kartellin paljastajana ABB saattoi käsiteltävässä asiassa perustellusti odottaa saavansa yhteistyötä koskevan tiedonannon 8 artiklassa mainitun täydellisen sakkoimmuniteetin. Niinpä ei voida sulkea pois sitä, että sillä on voinut olla houkutus esittää paljastetun kilpailusääntöjen vastaisen menettelyn merkitys mahdollisimman suurena tuottaakseen haittaa kilpailijoilleen markkinoilla.

65 Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että olisi katsottava, ettei ABB:n lausunnoilla ole mitään luotettavuutta. Tältä osin on todettu, ettei se, että yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamista pyydetään sakon määrän alentamiseksi, välttämättä kannusta esittämään vääristeltyjä todisteita. Jokainen yritys johtaa komissiota harhaan voisi näet kyseenalaistaa pyynnön esittäjän yhteistyön vilpittömyyden ja kattavuuden ja näin ollen vaarantaa tämän mahdollisuuden hyötyä täysimääräisesti yhteistyötä

koskevasta tiedonannosta (asia T-120/04, Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomio 16.11.2006, Kok., s. II-4441, 70 kohta).

66 Siltä osin kuin muut yritykset, joita myös moitittiin yhteistoimintajärjestelyyn osallistumisesta, ovat kiistäneet ABB:n lausunnot, niiden tueksi on kuitenkin esitettävä muuta näyttöä, jotta yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo ja laajuus voitaisiin osoittaa riittävällä tavalla (ks. vastaavasti asia T-337/94, Enso-Gutzeit v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1571, 91 kohta ja asia T-38/02, Groupe Danone v. komissio, tuomio 25.10.2005, Kok., s. II-4407, 285 kohta).

67 Niinpä on tutkittava, miltä osin muut todisteet, joihin komissio vetoaa, tukevat markkinoiden jakamista eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välillä ja ”tuottajamaa”-käytännön olemassaoloa koskevia ABB:n lausuntoja.

68 Tästä on todettava, että komissio viittaa riidanalaisessa päätöksessä erityisesti ABB:n entisen työntekijän todistaja M:n, joka edusti mainittua yritystä operatiivisella tasolla kartellissa vuodesta 1988 vuoden 2002 huhtikuuhun saakka, lausuntoihin.

69 M:n lausuntojen luonteesta on korostettava aluksi, ettei hänen todistustaan voida pitää ABB:n todistukseen nähden erillisenä ja itsenäisenä. Paitsi että hän työskenteli kyseisen yhtiön palveluksessa koko työuransa ajan – mikä ei ole tae kaikenlaisten intressierojen puuttumisesta niiden välillä, kuten komissio aivan oikein esittää – hän myös esiintyi komissiossa ABB:n edustajana tämän täyttäessä sakkoimmuniteetin saamisen edellyttämää, yhteistyötä koskevan tiedonannon 11 artiklan mukaista

yhteistyövelvoitettaan, avustajanaan ABB:n lakimies, kuten hänen 23.9.2005 suoritetun kuulemisensa pöytäkirjan johdanto-osasta selvästi ilmenee. Lisäksi komissio rinnasti esimerkiksi riidanalaisen päätöksen alaviitteissä 90 ja 91 M:n todistukset ABB:n lausuntoihin.

70 Niinpä M:n lausuntoja ei voida pitää muuna todisteena, joka edellä 66 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitetulla tavalla tukee ABB:n lausuntoja, vaan niiden on katsottava kuuluvan viimeksi mainittuihin. Tämä ei vie niiltä kaikkea todistusarvoa. Niistä voi olla hyötyä ABB:n lausuntojen täsmentämisessä. Kuitenkin on välttämätöntä saada M:n todistuksesta peräisin oleville tiedoille vahvistus muista todisteista, jotta yhteistoimintajärjestelyn olemassaolo ja laajuus voitaisiin riittävästi osoittaa, aivan samoin kuin ABB:n lausunnoista saatujen tietojen osalta, vaikka M:llä ei ABB:stä poiketen voi olla henkilökohtaista intressiä esittää ABB:n kilpailijoiden kilpailusääntöjen vastaisen menettelyn merkitystä mahdollisimman suurena. Sama pätee lisäksi ABB:n entisen työntekijän V-A:n, jota komissio kuuli samoissa olosuhteissa kuin edellisessä kohdassa on M:n osalta esitetty, lausuntoihin.

71 M:n lausuntojen sisällöstä on todettava, että hän mainitsi, että kotimarkkinoiden suojaamisen periaate oli ollut erittäin merkityksellinen kartellille, eikä se olisi voinut toimia, ellei tätä periaatetta olisi noudatettu.

72 M:n mukaan juuri tästä syystä japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien kotimarkkinat eli yhtäältä Japanin markkinat japanilaisten tuottajien kotimarkkinoina ja toisaalta Saksan, Ranskan, Ruotsin, Sveitsin ja Italian markkinat eurooppalaisten yritysten kotimarkkinoina jätettiin kullakin yrityksellä olevien markkinaosuuksien arvioinnin

ulkopuolelle, kun määritettiin kiintiöt kartellissa sen perustamisen aikaan eli vuonna 1988 mukana olleille eri yrityksille.

73 M esitti myös, että muut Euroopan maat kuin ”tuottajamaat” jätettiin kiintiösopimuksen mukaisen hankkeiden jakamisjärjestelmän ulkopuolelle, jotta ei vaikutettaisi vuosien kuluessa eri tuottajien välillä paikallistasolla muodostuneisiin kollusiivisiin käytäntöihin. Sen sijaan kunkin tuottajan hallintaansa saamien markkinoiden koko otettiin huomioon eurooppalaisen ja japanilaisen ryhmän maailmanlaajuisten kiintiöiden ja kunkin yrityksen kiintiöiden noudattamisen valvomiseksi.

74 M katsoi lisäksi, ettei japanilaisilla yrityksillä ollut ylitsepääsemättömiä teknisiä tai kaupallisia esteitä päästä Euroopan markkinoille ja että pääsy olisi ollut mahdollinen keskipitkällä aikavälillä tiettyjen investointien avulla. Niinpä japanilaiset yritykset jättäytyivät hänen mukaansa Euroopan markkinoiden ulkopuolelle pikemminkin kartellin sääntöjen noudattamisen kuin teknisten syiden vuoksi.

75 M:n todistuksen luotettavuudesta on otettava huomioon, että hän oli lähes koko kartellin keston ajan eli vuodesta 1988 vuoteen 2002 yksi ABB:n edustajista kartellissa, kun taas ABB itse oli yksi kartellin keskeisistä toimijoista. Hän oli siten ollut välittömästi todistamassa mainitsemiaan tosiseikkoja. Niinpä hänen todistajanlausuntonsa todistusarvoa on lähtökohtaisesti pidettävä korkeana.

76 Lisäksi M:n lausunnot ovat yhdenmukaisia ja selkeitä, vaikka hän ei muista kaikkia kartellin, johon hän osallistui ABB:n lukuun 14 vuoden ajan, täytäntöönpanon yksityiskohtia. Koska kyse on näin pitkää ajanjaksoa koskevasta todistajanlausunnosta, sitä, että siinä saattaa olla vähäisiä epätäsmällisyyksiä, on pidettävä tavanomaisena.

77 Niinpä M:n lausuntoja on pidettävä hyvin luotettavina, kun jätetään ottamatta huomioon se, että niitä on pidettävä ABB:n puolesta esitettyinä lausuntoina.

78 Siemensin väitteet, joilla se kiistää M:n todistajanlausunnon luotettavuuden, tai erityisesti sen ja V-A:n todistajanlausunnon väitetyillä ristiriitaisuuksilla ei voida saattaa kyseenalaiseksi tätä arviointia. Siemensin väitteet, joiden mukaan yhtäältä V-A esitti, että ETA:n jäsenvaltiot jätettiin Pohjois-Amerikan valtioiden tavoin kiintiösopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle, ja toisaalta komissio ei ollut osoittanut, miltä osin V-A:n todistus oli vähemmän uskottava kuin M:n, eivät voi menestyä, koska V-A:n todistus ei puhu M:n todistusta vastaan.

79 Tässä yhteydessä on huomattava, että V-A vahvisti itse 21.9.2005 antamassaan lausunnossa, että hän oli osallistunut vain kuudesta kymmeneen operatiivisen tason kokoukseen vuosien 1997 ja 1998 välillä, että hänen tietonsa olivat olleet rajalliset ja että hän oli tältä osin riippuvainen M:stä, jolla ainoana oli tietyt, muun muassa Pohjois-Amerikan ja Euroopan kiintiösopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle sulkemista koskevat tiedot.

80 Lisäksi V-A teki eron Pohjois-Amerikan ja Euroopan poissulkemisen välillä, kun hän täsmensi, että Yhdysvallat jätettiin soveltamisalan ulkopuolelle siellä kartelliin osallistujia uhkaavien vakavien rangaistusten pelossa, vaikka olettikin, että kartelliin osallistujat todella käsittelivät eurooppalaisia hankkeita, vaikka se ei tapahtunutkaan kokouksissa, joihin hän itse oli osallistunut.

81 V-A ilmoitti vielä joutuneensa kokouksissa, joihin hän oli osallistunut, todistamaan japanilaisen ja eurooppalaisen tuottajaryhmän edustajien riitoja, jotka koskivat japanilaisten tuottajien oletettuja yrityksiä päästä Euroopan markkinoilla sopimuksen, jossa niitä kielletään kilpaileminen eurooppalaisten tuottajien kanssa Länsi-Euroopassa, vastaisesti. Hän täsmensi myös, ettei hän nähnyt mitään ylitsepääsemätöntä teknistä tai kaupallista estettä sille, että japanilaiset tuottajat olisivat voineet päästä Euroopan markkinoille.

82 Sen perusteella, että V-A:n tiedot kartellin toiminnasta olivat hänen omien sanojensa mukaan rajalliset, hänen lausuntonsa ovat yhteensopivat M:n lausuntojen kanssa ja jopa vahvistavat ne tietyiltä osin, muun muassa liittyen markkinoiden jakamiseen eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välillä. Vaikkei komissio ole riidanalaisessa päätöksessä nimenomaisesti täsmentänyt sitä, V-A:n todistajanlausunto puhuu enemmän Siemensiä vastaan kuin sen puolesta. Niinpä on hylättävä Siemensin väite, joka koskee ristiriitaa M:n ja V-A:n todistajanlausuntojen välillä.

83 Yhteenvetona voidaan todeta, että M:n lausunnot, joiden uskottavuus on korkea, ovat todiste ”tuottajamaiden” suojaamisen periaatteen, joka koski Euroopan markkinoiden jakamista ”tuottajamaita” lukuun ottamatta, olemassaolosta eurooppalaisten tuottajien hyväksi ja viimeksi mainituissa maissa tapahtuneiden myyntien huomioon

ottamisesta maailmanlaajuisissa kiintiöissä. Kuten edellä 70 kohdassa on todettu, M:n samoin kuin ABB:n lausuntojen tueksi on kuitenkin esitettävä muita todisteita, jotta yhteistoimintajärjestelyn olemassaolosta ja laajuudesta saataisiin riittävä näyttö.

Fujin lausunnot

84 Fuji ilmoitti olevansa tietoinen yhteistoimintajärjestelystä, jonka mukaan japanilaisten tuottajien oli jättäydyttävä Euroopan markkinoiden ulkopuolelle. Se kuitenkin esitti, että sen oma poissaolo Euroopan markkinoilta johtui pääasiallisesti siitä, ettei se voinut vakavasti pyrkiä tarjoamaan kytkinlaitteita Euroopassa muista syistä, muun muassa sen vuoksi, ettei sillä vähäisen maailmanlaajuisen markkinaosuutensa vuoksi ollut perusteita sitoutua Euroopan toimipisteen kehittämiseen välttämättä liittyviin kustannuksiin. Fuji kertoi ainoasta Euroopassa toteuttamastaan kytkinlaitehankkeesta eli Tšekin tasavallassa 1995 suoritetusta hankkeesta, että se toimi siinä alihankkijana toiselle japanilaiselle yhtiölle, jolle se toimitti kyseisen kytkinlaitteen Japanissa. Niinpä se pitää tätä hanketta japanilaisena kytkinlaitehankkeena ja katsoo, ettei se osoita sillä olleen yleisiä edellytyksiä toimituksiin Euroopassa.

85 Siemens esittää tässä yhteydessä, että Fuji antoi tämän lausunnon vasta edellä 9 kohdassa mainitun kuulemisen jälkeen eli aikana, jolloin Fuji ei enää voinut antaa puolueettomia ja objektiivisia todistajanlausuntoja. Oikeuskäytännön mukaan ainoastaan ne asiakirjat, joita on lainattu tai jotka on mainittu väitetiedoksiannossa, ovat päteviä todisteita (asia C-62/86, AKZO v. komissio, tuomio 3.7.1991, Kok., s. I-3359, Kok. Ep. XI, s. I-261, 21 kohta ja edellä 54 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie v. komissio, tuomion 34 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

86 Tämä väite ei voi menestyä. Väitetiedoksiannon perusteella niiden, joita asia koskee, on voitava tosiasiallisesti saada tieto siitä, mihin toimintaan komissio väittää niiden syyllistyneen, ja kyseistä vaatimusta noudatetaan, jos lopullisessa päätöksessä ei aseteta asianomaisten vastuulle väitetiedoksiannossa tarkoitetuista rikkomisista poikkeavia rikkomisia ja jos siinä esitetään ainoastaan ne tosiseikat, joista asianomaisilla on ollut mahdollisuus antaa selvitys (asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok., s. 661, Kok. Ep. I, s. 455, 94 kohta; yhdistetyt asiat T-191/98 ja T-212/98-T-214/98, Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok., s. II-3275, 138 kohta ja yhdistetyt asiat T-236/01, T-239/01, T-244/01-T-246/01, T-251/01 ja T-252/01, Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomio 29.4.2004, Kok., s. II-1181, 47 kohta).

87 Vaikka on totta, että rikkomiset, joista yritystä moititaan päätöksessä, eivät voi erota väitetiedoksiannossa mainituista rikkomisista, sama ei koske todettuja tosiseikkoja, sillä niiden osalta riittää, että kyseessä olevilla yrityksillä on ollut mahdollisuus ottaa kantaa kaikkiin tosiseikkoihin, jotka esitetään niitä vastaan. Kuten aikaisemmin on todettu, missään säännöksessä ei kuitenkaan kielletä komissiota antamasta asianosaisille tiedoksi väitetiedoksiannon lähettämisen jälkeen uusia asiakirjoja, joiden komissio katsoo tukevan väitteitänsä, kunhan komissio antaa yrityksille tarpeeksi aikaa huomautusten esittämiselle niiden suhteen (asia T-23/99, LR AF 1998 v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1705, 190 kohta; ks. myös vastaavasti asia 107/82, AEG-Telefunken v. komissio, tuomio 25.10.1983, Kok., s. 3151, Kok. Ep. VII, s. 281, 29 kohta).

88 Käsiteltävässä asiassa on riidatonta, että komissio toimitti 25.8.2006 päivätyllä kirjeellä Siemensille Fujin lausunnot ja kehotti sitä jättämään huomautuksensa näistä lausunnoista. Lisäksi mainitut lausunnot eivät koskeneet väitetiedoksiannossa ilmoitettuihin perusteisiin nähden uusia Siemensiä koskevia perusteita vaan sisälsivät vain yhden uuden todisteen, jolla tuettiin jo väitetiedoksiannossa esitettyä perustetta eli sitä, että japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien välillä oli ollut yhteistoimintajärjestely, jonka perusteella japanilaiset tuottajat eivät saa kilpailla Euroopan markkinoilla.

89 Niinpä Fujin lausuntoja voidaan pitää todisteena Siemensiä vastaan.

90 Fujin lausuntojen uskottavuudesta on todettava, että siltä osin kuin se myönsi ainakin epäsuorasti, että sen poissaolo Euroopan markkinoilta johtui osittain yhteistoimintajärjestelystä, se tunnusti seikan, johon komissio voi vedota sitä vastaan. Aikaisemmin on todettu, että lausunnon antajan intressien vastaisia lausuntoja on lähtökohtaisesti pidettävä erityisen uskottavina todisteina (edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 211 kohta).

91 Tämä pätee, vaikka Fuji pyysi käsiteltävässä asiassa yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamista. Ensinnäkin Fujin lausuntoja ei annettu tämän pyynnön yhteydessä vaan vastauksessa väitetiedoksiantoon, vaikka nämä kaksi asiakirjaa olikin laadittu lähes samanaikaisesti. Toiseksi Fujin tunnustus siitä, että se oli tietoinen Euroopan ja Japanin markkinoiden jakamisesta, ei ole luonteeltaan muita yrityksiä yksinomaan syyttävä – missä tilanteessa sen lausuntoon olisi suhtauduttava varoen –, vaan siihen sisältyy myös sen oman rikkomisen tunnustaminen. Tässä tilanteessa on katsottava, että Fujin lausunnolla on esillä olevassa asiassa korkea uskottavuus.

92 Fujin lausunnon sisällöstä on korostettava, ettei Fuji ainoastaan myönnä siinä markkinoiden jakamista eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien kesken vaan esittää myös yksityiskohtia kartelliin osallistuneiden yritysten tavoitteista, joista voidaan tehdä muita päätelmiä. Fuji esittää, ettei yhteistoimintajärjestely ollut sen osalta pääasiallinen syy sen jättäytymiseen Euroopan markkinoiden ulkopuolelle, ja esittää joukon syitä, joilla oli sen mukaan enemmän merkitystä tässä ratkaisussa. Erityisesti väitteestä, jonka mukaan sillä ei vähäisen maailmanlaajuisen markkinaosuutensa vuoksi ollut perusteita sitoutua Euroopan toimipisteen kehittämiseen välttämättä liittyviin kustannuksiin, voidaan päätellä, että japanilaisilla – tai vastavuoroisesti eurooppalaisilla – tuottajilla, joiden markkinaosuus oli suurempi, olisi ollut mahdollisuus ylittää

toisen tuottajaryhmän suojelluille markkinoille pääsyn tekniset ja kaupalliset esteet ja saada tällainen investointi kannattavaksi. Tässä mielessä on niin, että mitä suurempi tietyn yrityksen markkinaosuus on, sitä pienempi merkitys teknisiä ja kaupallisia esteitä koskevalla väitteellä on tämän yrityksen kohdalla ja käänteisesti sitä suurempi merkitys on yhteistoimintajärjestelyyn liittyvällä toisen tuottajaryhmän markkinoille osallistumista koskevalla kiellolla.

93 Kuitenkin jos tarkastellaan komission riidanalaisen päätöksen 484–488 perustelukappaleessa toteamia markkinaosuuksia, jotka perustuvat yritysten itsensä ilmoittamiin myyntilukuihin ja joita ei ole tässä asiassa riitautettu, käy ilmi, että Fuji oli selvästi pienin kartelliin osallistuneista kytkinlaitteiden tuottajista korkeintaan kahden prosentin osuudella kartelliin osallistuneiden yritysten kytkinlaitehankkeisiin liittyvästä maailmanlaajuisesta liikevaihdosta. Muiden japanilaisten yritysten markkinaosuudet olivat selvästi suurempia siten, että Melcon osuus oli 15–20 prosenttia, Toshiban osuus 8–12 prosenttia ja Hitachin osuus 4–7 prosenttia. Siemensillä puolestaan oli 23–29 prosentin markkinaosuus. Niinpä Fujin lausunnoista voidaan päätellä, että Euroopan ja Japanin markkinoiden suojaaminen toisaalta eurooppalaisten ja toisaalta japanilaisten tuottajien hyväksi oli valtaosan mukana olleista yrityksistä intressissä, sillä niiden selvästi Fujin markkinaosuutta suuremmat markkinaosuudet olisivat mahdollistaneet helpommin toisen tuottajaryhmän markkinoille osallistumisesta aiheutuvien kustannusten kantamisen.

94 Lisäksi on todettava, ettei komissio kiistä eurooppalaisen ja japanilaisen ryhmän markkinoille pääsyyn liittyvien teknisten ja kaupallisten esteiden olemassaoloa vaan käsityksen, jonka mukaan näitä esteitä ei voitu ylittää kannattavasti. Se perustaa tämän käsityksensä kahteen kytkinlaitehankkeeseen Tšekin tasavallassa. Ensimmäisen sai Fuji, ja toisessa Melco esitti tarjouksen, mitä Siemens ei ole kiistänyt. Tämä

osoittaa, ettei japanilaisten tuottajien pääsylle Euroopan markkinoille ollut ylittämättömiä teknisiä ja kaupallisia esteitä, minkä voidaan katsoa tukevan komission väitettä, jonka mukaan kartelliin osallistuneilla yrityksillä oli subjektiivinen intressi siihen, että toisen ryhmän tuottajat eivät yrittäneet ylittää näitä esteitä.

95 Yhteenvetona voidaan todeta, että Fujin lausunnot ovat hyvin uskottava todiste Euroopan ja Japanin markkinoiden jakamisesta kummankin ryhmän eduksi.

Hitachin lausunnot

96 Hitachi kertoi, että eurooppalaisten tuottajien kesken jaetut kytkinlaitehankkeet Euroopassa otettiin huomioon kiintiösopimuksen mukaisessa ”Euroopan” kiintiössä ja että tästä syystä japanilaisille tuottajille ilmoitettiin vuoteen 1999 saakka jälkikäteen eurooppalaisten tuottajien kesken tapahtuneen Euroopan kytkinlaitehankkeiden jakamisen tuloksista. Hitachi esitti väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa seuraavaa:

”Hitachi vahvistaa, että ennen vuotta 1999 eurooppalaiset kytkinlaitteiden tuottajat ilmoittivat japanilaisille kytkinlaitteiden tuottajille niiden kytkinlaitehankkeiden yksityiskohdat, jotka ne suorittaisivat Euroopassa. Hitachi vahvistaa lisäksi, että tällä ilmoittamisella oli tavoitteena varmistaa se, että Euroopan hankkeiden arvo otettiin

huomioon sovittaessa kiintiösopimuksen mukaisesti Euroopan ulkopuolisia hankkeita koskevista eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien kiintiöistä – –.

Jotta havaitaan, että tältä järjestelyltä puuttui sen voimassaoloaikana (eli ennen vuotta 2002) käytännön merkitys, on korostettava, että Euroopan hankkeiden yksityiskohtien ilmoittaminen kiintiösopimukseen liittyvässä kartellissa ei perustunut mihinkään japanilaisten tuottajien suostumukseen pysytellä Euroopan markkinoiden ulkopuolella eikä ole osoitus tällaisen suostumuksen olemassaolosta, sillä mitään 'yhteistoimintajärjestelyä' ei ollut. Vielä tärkeämpää voi joka tapauksessa olla, ettei Euroopan kytkinlaitehankkeiden jakaminen Euroopan kartellin perusteella 'ollut seurausta' eurooppalaisten ja japanilaisten kytkinlaitteiden tuottajien viestinnästä, kuten komissio väittää. Viestintä eurooppalaisten ja japanilaisten kytkinlaitteiden tuottajien välillä tapahtui aina sen jälkeen, kun Euroopan kytkinlaitehankkeet oli jaettu."

97 Tämä lausunto on monessa suhteessa valaiseva. Ensinnäkin kun Hitachi vahvistaa nimenomaisesti, että eurooppalaisten tuottajien Euroopassa toteuttamat kytkinlaitehankkeet otettiin huomioon niiden kiintiösopimukseen perustuvassa maailmanlaajuisessa kiintiössä, se vahvistaa komission näkemyksen, jonka mukaan eurooppalaiset tuottajat, mukaan lukien Siemens, tekivät sopimuksia yhteismarkkinoilla toteutettavista hankkeista (kartellin toiminnan ensimmäisten vuosien aikana Itä-Eurooppa ei ollut vielä markkina-alueena sellainen, jolle olisi ollut mahdollista päästä) ja jonka mukaan kartellilla oli siten vaikutuksia yhteismarkkinoilla ja ETA-alueella.

98 Toiseksi Hitachin lausunto on sen antajan tahdosta riippumatta myös indisio sen komission näkemyksen tueksi, jonka mukaan Euroopan markkinat oli yleisesti varattu eurooppalaisille tuottajille. Hitachi tähdentää useaan otteeseen sitä seikkaa, että tiedottaminen japanilaisille tuottajille tapahtui jälkikäteen. Yhtäältä Hitachin perustelee

tällä sitä, ettei viimeksi mainituilla ollut osuutta eurooppalaisten tuottajien kollusiivisiin käytäntöihin Euroopan markkinoilla. Toisaalta se katsoo, ettei mainituilla tiedoilla ollut mitään yhteyttä japanilaisten tuottajien sitoumukseen jättäytyä Euroopan markkinoiden ulkopuolelle eikä se myöskään ole osoitus tällaisesta sitoumuksesta, ja kiistää yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon.

99 Kuitenkaan sille Hitachin myös myöntämälle seikalle, jonka mukaan ne kytkinlaitehankkeet Euroopassa, jotka jaettiin eurooppalaisten tuottajien kesken, otettiin huomioon maailmanlaajuisessa kiintiössä, ei ole järkevää selitystä, jos japanilaisilla tuottajilla ei olisi ollut mitään mahdollisuutta päästä Euroopan markkinoille teknisten ja kaupallisten syiden vuoksi. Tässä tilanteessa eurooppalaisilla tuottajilla ei olisi ollut mitään syytä hyväksyä sitä, että nämä hankkeet otetaan huomioon niiden maailmanlaajuisessa kiintiössä, mikä väistämättä vähentää niiden kytkinlaitehankkeiden määrää ja arvoa, joita ne voivat vaatia maailmanmarkkinoilla kartellin perusteella. Sen sijaan se, että ne suostuivat tähän huomioon ottamiseen, osoittaa, että japanilaisten tuottajien jättäytymisellä Euroopan markkinoiden ulkopuolelle oli eurooppalaisille tuottajille arvoa, joka saattoi perustella tämän vastasuorituksen.

100 Hitachin lausunnon uskottavuudesta on todettava, että se on pyytänyt yhteistyötä koskevan tiedonannon soveltamista. Niinpä sen lausumiin on suhtauduttava varoen siltä osin kuin niiden luonne on muita yrityksiä kohtaan yksinomaan syyttävä. Käsiteltävässä asiassa tilanne ei kuitenkaan ole tällainen. Päätelmä, joka Hitachin lausunnoista voidaan tehdä ja jonka mukaan japanilaiset tuottajat hyväksyivät Euroopan markkinoiden ulkopuolelle jättäytymisen, on yhtä lailla Hitachin kuin muiden kartellin osallistujien etujen vastainen siltä osin kuin se vahvistaa seikan, joka voidaan lukea sen vastuulle. Lisäksi Hitachi ei kaikella todennäköisyydellä ollut tietoinen kaikista päätelmistä, joita sen lausunnon sisällöstä, muun muassa Euroopan markkinoiden

varaamisesta eurooppalaisten tuottajien hyväksi, voidaan tehdä, mikä lisää sen lausunnon uskottavuutta.

101 Yhteenvetona voidaan todeta, että Hitachin lausuntojen uskottavuutta voidaan pitää korkeana.

Arevan, Alstomin ja VA Tech -konsernin kiistämättä jättäminen

102 Arevan, Alstomin ja VA Tech -konsernin kiistämättä jättämisestä on todettava, että asiakirja-aineiston sisällön perusteella sille joko ei voida antaa suurta todistusarvoa tai sillä ei voida tukea komission väitteitä.

103 Komissio esitti ensinnäkin Arevan ja Alstomin osalta riidanalaisen päätöksen 125 perustelukappaleessa, että nämä kaksi yhtiötä eivät väitetiedoksiantoon antamissaan vastauksissa tai myöhemmin 21. ja 26.11.2006, sen jälkeen, kun ne olivat saaneet Fujin vastauksen, jossa tämä myönsi yhteistoimintajärjestelyn, antamissaan lausunnoissa kiistäneet yhteistoimintajärjestelyä, jolla pyrittiin kartelliin osallistuneiden yritysten perinteisten etuasemien suojaamiseen niiden kotimarkkinoilla. Kuitenkaan niin Siemens kuin komissiokaan eivät ole maininneet Arevan ja Alstomin kiistämättä jättämistä unionin yleiselle tuomioistuimelle esittämissään kirjallisissa huomautuksissa. Tässä tilanteessa on katsottava, ettei tämä kysymys kuulu käsiteltävään asiaan.

104 Toiseksi mitä VA Tech -konserniin tulee, komissio esittää riidanalaisen päätöksen 125 perustelukappaleessa, että se ei väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa avoimesti kiistänyt yhteistoimintajärjestelyyn liittyviä tietoja. Tässä yhteydessä on ensinnäkin todettava, että mainittu vastaus ei kuulu asiakirja-aineistoon ja että unionin yleisellä tuomioistuimella on ollut käytössään vain komission siitä ottama lainaus riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 79, jossa mainitaan seuraavaa: ”Japanilaiset tuottajat olisivat ilman oletettua yhteistoimintajärjestelyäkin pysyneet Euroopan markkinoiden ulkopuolella markkinoille pääsyn esteiden korkeuden vuoksi, kuten jäljempänä tarkemmin osoitetaan.” Toiseksi on todettava, että pelkästään sillä, ettei yhtiö ole avoimesti kiistänyt tiettyjä tietoja, voi olla vain hyvin vähäinen todistusarvo, varsinkin koska kiistämättä jättämisen asiayhteyden tutkiminen ei ole mahdollista jo siksi, että kyse on irrallisesta lainauksesta. Kolmanneksi on katsottava, että irrallisenakaan mainitulla lainauksella ei ole komission sille antamaa sisältöä. Tältä osin on korostettava ilmaisua ”oletettu”, jota VA Tech -konserni käytti yhteistoimintajärjestelyn määrittämisessä. Tämän ilmaisun käyttämisestä seuraa, että vaikka VA Tech -konserni ei nimenomaisesti kiistänyt tämän järjestelyn olemassaoloa, se ei myöskään myöntänyt sitä edes implisiittisesti. Lainattu katkelma on sitä vastoin tulkittava yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon implisiittiseksi kiistämiseksi.

105 Niinpä väitettä siitä, etteivät Areva, Alstom ja VA Tech -konserni kiistäneet yhteistoimintajärjestelyä, ei voida pitää seikkana, joka vahvistaisi komission näkemyksen Euroopan markkinoiden varaamisesta eurooppalaisille tuottajille ja ”tuottajamaiden” suojaamisesta.

Luettelo kytkinlaitehankkeista Euroopassa

106 Luettelo 11 kytkinlaitehankkeesta, johon komissio vetosi riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa, on itse asiassa ABB:n esittämä ote kartellissa vuosien 1988

ja 1999 välisenä aikana keskusteltujen kytkinlaitehankkeiden luettelosta, jonka otsikko on ”Enquirylist1” (jäljempänä yleinen luettelo) ja johon sisältyy tietoja muun muassa tarjousten jättämisen määräajoista, yrityksistä, jotka olivat osoittaneet kiinnostusta kutakin hanketta kohtaan ja kartellissa käytyjen keskustelujen tuloksista (eli hankkeen antamisesta jollekin kartellin jäsenelle tai vähimmäishinnan asettamisesta).

107 Näiden tietojen mukaan yleisessä luettelossa olleista 11:stä Euroopassa toteutettavasta kytkinlaitehankkeesta tilauksen sai kuudessa näistä hankkeista yritys, jolle hanke oli annettu kartellissa, mikä tapahtui kolmesti sekä ABB:lle että Siemensille. Viiden muun hankkeen osalta yleisessä luettelossa täsmennetään, että niitä ei annettu kartelliin osallistuneille yrityksille vaan niitä koskevista vähimmäishinnoista sovittiin, mikä tarkoittaa sitä, että kartelliin osallistuneet eurooppalaiset yritykset sopivat vähimmäishinnasta, jonka ne esittäisivät kyseisissä tarjouskilpailuissa mahdollisesti tekemissään tarjouksissa.

108 Siemens on aluksi pyrkinyt yleisesti saattamaan yleiseen luetteloon sisältyvät tiedot kyseenalaisiksi kiistämättä kuitenkaan nimenomaisesti siinä mainittujen hankkeiden todenperäisyyttä tai erityisesti siinä mainittujen 11:n Euroopassa toteutettavan hankkeen todenperäisyyttä tai sitä, että näistä hankkeista keskusteltiin kartellissa.

109 Siemens on muun muassa väittänyt, että tietyt hankkeet mainitaan useaan otteeseen, että useita hankkeita ei koskaan pantu täytäntöön ja että yleisessä luettelossa ei missään kohtaa ilmaista kuin yksi sille annettu ETA-alueen kytkinlaitehanke. Kahdessa tapauksessa, joissa se sai kyseessä olevan hankkeen suoritettavakseen, tämä tapahtui kilpailukäytäntöjen mukaisesti. Lisäksi Siemens viittaa riippumattoman yhtiön yleisestä luettelosta tekemään arviointiin, joka sen mukaan osoittaa muun muassa, ettei kytkinlaitehankkeita ETA-alueella koskenut kiintiösopimuksessa ja

Euroopan kiintiösopimuksessa tarkoitettuun järjestelmään verrattavalla tavalla toimiva jakamisjärjestelmä.

110 Lisäksi Siemens kiisti unionin yleisen tuomioistuimen ennen istuntoa esittämiin kirjallisiin kysymyksiin antamassaan vastauksessa, että yleiseen luetteloon sisältyneistä 11 hankkeesta olisi sovittu kartellissa.

111 Nämä väitteet tutkitaan jäljempänä 116–138 kohdassa.

– Yleisen luettelon alkuperä ja laatimisajankohta sekä sen luokittelu todisteena

112 On todettava, että kuten Siemens on esittänyt, yleisen luettelon alkuperää ja laatimisajankohtaa ei ole mahdollista varmuudella määrittää.

113 Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että kuten riidanalaisen päätöksen 88 perustelukappaleesta ja sen alaviitteestä 21 ilmenee, ABB toimitti yleisen luettelon 7.5.2004 eli päivän sen ensimmäisen sivun yläosassa olevan päivämäärän 6.5.2004, joka on erittäin todennäköisesti joko sen laatimis- tai tulostamispäivä, jälkeen. Lisäksi on todettava, että ABB:tä koski kartellin muihin jäseniin verrattuna mainitussa luettelossa ylimääräinen koodaus. Eurooppalaiset jäsenet – ABB:tä lukuun ottamatta – ja japanilaiset jäsenet mainitaan sarakkeessa, jonka otsikko on tämän luettelon ”jäsen”, kahdessa ryhmässä niiden kartellissa käytetyillä koodeilla. Sitä vastoin ABB ”piiloutuu”, jos käytetään M:n komissiossa 23.9.2005 järjestetyssä kuulemisessa käyttämää ilmaisua, sarakkeeseen, jonka otsikko on ”GCs”, jossa on lähtökohtaisesti tarkoitus

mainita mahdolliset yleiset sopimukset. M:n ilmoituksen mukaan kyse oli varotoimesta, johon ryhdyttiin Ruotsin kilpailuviranomaisen suorittaman ABB:tä koskeneen menettelyn seurauksena.

114 Näiden kahden seikan perusteella voidaan olettaa, että ABB laati yleisen luettelon alun perin omaa kartellinsisäistä seurantaansa varten ja että se tulostettiin uudelleen komissiolle esittämistä varten. Niinpä on syytä tukeutua tähän olettamaan, joka lisäksi on Siemensille edullisempi ja sopusoinnussa tämän lausuntojen, joissa se kiistää olevansa yleisen luettelon laatija, kanssa.

115 Näin ollen on katsottava yleisen luettelon kuuluvan ABB:n lausuntoihin, kuten Siemens esittää. Koska ABB on esitetyllä tavalla joko laatinut yleisen luettelon tai tulostanut sen sisäisestä sähköisestä tiedostosta, ja tämä on tapahtunut ajallisesti läheisessä yhteydessä sen lausuntoihin, jotka se esitti yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaista immuniteettipyyntöä varten, sitä ei voida pitää asiakirjatodisteena. Tästä seuraa, että edellä 64–67 kohdassa ABB:n lausuntojen todistusarvosta esitetty pätee myös yleiseen luetteloon. Tarkemmin sanottuna yleisestä luettelosta saaduilla tiedoilla ei voida tukea ABB:n lausumia, vaan päinvastoin niiden tueksi on esitettävä muita todisteita edellä 66 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti.

– Väite, jonka mukaan yleisessä luettelossa mainituista Euroopassa toteutettavista kytkinlaitehankkeista ei keskusteltu kartellissa

116 Kuten edellä 110 kohdassa on mainittu, Siemens kiisti, ensimmäistä kertaa, unionin yleisen tuomioistuimen ennen istuntoa esittämiin kirjallisiin kysymyksiin

antamassaan vastauksessa, että yleiseen luetteloon sisältyneistä 11:stä Euroopassa toteutettavasta hankkeesta olisi sovittu kartellissa. On totta, että se mainitsi vastauksena istunnossa esitettyyn tätä koskevaan kysymykseen, että se oli kiistänyt tämän jo komissiossa käydyssä menettelyssä ja kannekirjelmässä. Kannekirjelmään sisältyy tältä osin kuitenkin vain edellä 109 kohdassa toistettuja seikkoja, ja vaikka katsottaisiinkin, että Siemens olisi esittänyt tämän kiistämisen hallinnollisessa menettelyssä, se ei korvaisi kiistämisen puuttumista unionin yleisessä tuomioistuimessa käytävän menettelyn kannevaiheessa. Siemensin väite, jonka mukaan yleiseen luetteloon sisältyneistä 11:stä Euroopassa toteutettavasta hankkeesta ei keskusteltu kartellissa, on siten hylättävä työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan perusteella liian myöhään esitettynä.

117 Lisäksi on korostettava yleiseen luetteloon sisältyvien tietojen yksityiskohtaisuutta. Ne sisältävät muun muassa tietoja kyseessä olevissa hankkeissa toimitettavista laitteista, tarjousten jättämisen määräpäivistä, keskusteluajankohdista kartellissa, kartellin eri jäsenten osoittamasta kiinnostuksesta hankkeita kohtaan, jäsenestä, jolle hanke on mahdollisesti myönnetty, tai maininnan siitä, että vähimmäishintatasosta on päätetty, ja mahdollisesti tiedon siitä, onko se, jolle hanke kartellissa myönnettiin, todella saanut sen vastattavakseen. Ei voida hyväksyä sitä, että näin moninaiset ja täsmälliset tiedot kiistettäisiin pelkällä väitteellä, jonka mukaan 11:stä Euroopassa toteutettavasta kytkinlaitehankkeesta ei sovittu kartellissa.

118 Tässä yhteydessä on mainittava, ettei Siemens kiistä hoitaneensa kartellin Euroopan sihteerin tehtäviä vuosien 1988 ja 1999 välisenä aikana. Sen on siten täytynyt olla tietoinen kaikista eurooppalaisten tuottajien ryhmässä keskustelluista hankkeista, ja sen pitäisi siten pystyä kiistämään seikkaperäisesti ja yksilöidysti ABB:n luettelemat hankkeet omien asiakirjojensa perusteella siinä tilanteessa, että niissä olisi virhe. Niinpä siitä, ettei Siemens ole käyttänyt tätä tilaisuutta eikä selittänyt, miksi se olisi

ollut estynyt tekemään niin, voidaan päätellä, ettei se ole pätevästi kiistänyt sitä, että yleiseen luetteloon kuuluneista hankkeista ja erityisesti 11:stä ETA-alueella toteutettavasta hankkeesta sovittiin kartellissa.

119 On hylättävä virheellisenä Siemensin unionin yleisen tuomioistuimen ennen istuntoa esittämiin kirjallisiin kysymyksiin antamassa vastauksessa esittämä väite, jonka mukaan kyseiset 11 hanketta oli tosiseikkojen tapahtumisen aikaan tarkoitus toteuttaa ETA-alueen ulkopuolella. Näiden 11 hankkeen joukossa, joista kartellissa keskusteltiin vuosien 1992 ja 1998 välillä, on kolme hanketta Espanjassa, yksi Tanskassa, yksi Irlannissa ja yksi Portugalissa, jotka kaikki ovat yhteisöön ennen vuotta 1988 liittyneitä valtioita. ETA-sopimus ja EY:n perustamissopimus koskevat samoin epäilyksettä kahta hanketta Suomessa vuosina 1994 ja 1995, koska Suomen tasavallasta tuli ETA:n jäsen 1.1.1994 lähtien ja yhteisön jäsen 1.1.1995 lähtien. Yhdestä hankkeesta Islannissa ja kahdesta hankkeesta Norjassa, jotka toteutettiin kaikki vuonna 1998, on tehtävä samanlainen päätelmä, sillä Islannin tasavalta ja Norjan kuningaskunta olivat tuolloin ETA:n jäseniä. Kaikki nämä maat olivat siten osa yhteismarkkinoita tai ETA-aluetta silloin, kun kyseessä olevista hankkeista keskusteltiin.

120 Lisäksi on hylättävä Siemensin väite, jonka mukaan yleinen luettelo on ”hämärä”. On totta, että tässä luettelossa, jonka on laadittu taulukkomuotoon, käytetään erilaisia numeroista ja/tai kirjaimista koostuvia koodeja. Komissio sai kuitenkin selityksen näille koodeille muun muassa todistaja M:ltä tämän kuulemisessa 23.9.2005, ja näiden selitysten valossa on katsottava, että yleinen luettelo antaa selvän kuvan tavasta, jolla kytkinlaitehankkeita käsiteltiin kartellissa.

– Väitetysti useaan kertaan mainitut tai täytäntöön panematta jääneet hankkeet

121 Siemens esittää, että tietyt yleiseen luetteloon sisältyvät hankkeet mainittiin useaan kertaan. Tähän liittyen on huomattava, että vaikka tämän väitteen katsottaisiin olevan perusteltu, se ei vaikuta mitenkään yleisen luettelon merkitykseen ja uskottavuuteen eikä siten sen todistusarvoon. Yhtäältä Siemens ei täsmennä tarkoittamiaan hankkeita eikä mainitse sitä, onko kyseessä jokin 11:stä Länsi-Euroopassa toteutettavasta kytkinlaitehankkeesta – komissio perusti ratkaisunsa päätöksessä erityisesti näihin hankkeisiin, ja ne ovat siten ainoat merkitykselliset hankkeet riidanalaisen päätöksen tutkimisessa. Toisaalta se, että yli 1 500 tietoa sisältävässä luettelossa on joitakin virheitä, ei vähennä koko mainitun luettelon luotettavuutta.

122 Siemensin väitteestä, jonka mukaan tiettyjä yleiseen luetteloon sisältyneistä hankkeista ei koskaan pantu täytäntöön, on todettava, että Siemens ei erittele, mistä hankkeista oli kyse. Vaikka siis tätä väitettä pidettäisiin oikeana, tiettyjen hankkeiden jääminen täytäntöön panematta ei missään tapauksessa sulje pois EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan soveltamista yrityksiin, jotka ovat vääristelleet näihin hankkeisiin liittyviä tarjouskilpailuja kartellissa.

– Yleisessä luettelossa lueteltujen Euroopassa toteutettavien kytkinlaitehankkeiden vähäinen määrä

123 Siemens esittää komission vastustamatta, että yleiseen luetteloon kuuluneista 1 500 kytkinlaitehankkeesta vain 11 hanketta oli määrä toteuttaa ETA-alueella. On totta,

ettei tämä vähäinen määrä ilmennä Euroopan markkinoiden merkitystä. On kuitenkin katsottava, ettei tämä seikka oikeuta tähän luetteloon sisältyvien seikkojen jättämistä huomioon ottamatta.

124 Ensinnäkään niin ABB kuin komissiokaan ei ole väittänyt, että yleiseen luetteloon sisältyisivät kaikki kartellissa jaetut hankkeet. Lisäksi ”eurooppalaisten” hankkeiden puuttuminen luettelosta lähes kokonaan sopii hyvin yhteen sen näkemyksen kanssa, jonka mukaan oli olemassa ”tuottajamaita”, jotka olivat alun perinkin varattu tietyille yrityksille ilman, että näissä maissa toteutettuja hankkeita olisi otettu huomioon kartellin mukaisissa kiintiöissä. Komissio on vedonnut kansallisella tasolla olemassa olleisiin täydentäviin kartelleihin, joissa hankkeita voitiin käsitellä ja jotka myös todistaja M mainitsi. Hän selitti, että suurimmassa osassa muita Euroopan maita kuin tuottajamaita oli jo kauan aikaa ollut olemassa eurooppalaisten eri tuottajien välisiä paikallisia kartelleja, joiden toimintaan kiintiösopimuksella ja Euroopan kiintiösopimuksella ei tahdottu vaikuttaa. Niinpä päätettiin, ettei näitä maita liitetä näillä sopimuksilla perustettuun hankkeiden jakamismenettelyyn vaan näissä maissa toteutettavien kytkinlaitehankkeiden suorittajat vain rekisteröidään hankkeiden ottamiseksi huomioon eurooppalaisten yritysten maailmanlaajuisessa kiintiössä.

125 Niin ”tuottajamaiden” kohdalla kuin siinä tapauksessa, että paikallisten kartellien oletetaan olleen olemassa, maailmanlaajuisessa kartellissa ei ollut tarpeen keskustella kyseisissä maissa toteutettavista kytkinlaitehankkeista, mikä voi selittää ”eurooppalaisten” hankkeiden vähäisen osuuden kartellissa jaettavien hankkeiden luettelossa, erityisesti niin tärkeiden kansallisten markkinoiden kuin Ranskan, Saksan ja Italian – jotka olivat komission toteamusten mukaan kaikki ”tuottajamaita” kartellin alussa – markkinoiden osalta.

126 Tarvitsematta ottaa lopullista kantaa väitettyjen paikallisten kartellien olemassaoloon, jonka Siemens on kiistänyt, on katsottava, että kun otetaan huomioon käsiteltävän

asian olosuhteet, yleisessä luettelossa mainittujen Euroopassa toteutettavien kytkinlaitehankkeiden vähäinen osuus ei ole esteenä sille, että näytön arvioinnissa otetaan huomioon tähän luetteloon sisältyvät tiedot ja erityisesti tiedot 11:stä Euroopassa toteutettavasta kytkinlaitehankkeesta.

127 Lisäksi kuten komissio on vastaajan vastauksessaan huomauttanut, Siemensin näkemys, joka perustuu Euroopan markkinoiden – Liechtensteinin ja Islannin markkinoita lukuun ottamatta – väitettyyn jäämiseen kokonaan kartellin soveltamisalan ulkopuolelle, ei, vaikka se katsottaisiin osoitetuksi, voi selittää, miksi yleiseen luetteloon sisältyi vain yksi ETA-alueella toteutettava kytkinlaitehanke. Siemens on kantajan vastauskirjelmässä jättänyt ottamatta kantaa tähän. Vastauksessa unionin yleisen tuomioistuimen tätä koskevaan kirjalliseen kysymykseen Siemens on vain kiistänyt sen, että 11:stä yleiseen luetteloon sisältyneestä Euroopassa toteutettavasta kytkinlaitehankkeesta olisi sovittu kartellissa. Kuten edellä 116 ja 117 kohdassa on esitetty, tämä kiistäminen on hylättävä, koska se on esitetty ensimmäistä kertaa vasta suullisen menettelyn vaiheessa.

128 Tästä seuraa, että yleiseen luetteloon sisältyvien Euroopassa toteutettavien kytkinlaitehankkeiden vähäinen määrä ei saata kyseenalaiseksi sitä mainitun luettelon osoittamaa seikkaa, että Euroopassa toteutettavista kytkinlaitehankkeista keskusteltiin ja niitä jaettiin kartellissa.

– Väite siitä, ettei ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita jaettu Siemensille kartellissa

129 Siemens esittää, ettei yleisessä luettelossa mainita yhtään tapausta, jossa ETA-alueella toteutettava kytkinlaitehanke olisi annettu sille. Tässä yhteydessä on mainittava

ensinnäkin, että vaikka katsottaisiinkin, että tämä Siemensin väite pitää paikkansa, sen perusteella ei voida sulkea pois EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan soveltamista siihen, koska se osallistui yhteismarkkinoita ja ETA-aluetta koskevaan kiellettyyn kartelliin, kun se osallistui keskusteluihin hankkeista ja päätöksiin näiden hankkeiden jakamisesta muille yrityksille. Tällaisilla toimilla on sellaisenaan kilpailuvaikutuksia riippumatta siitä, mille yritykselle hanke loppujen lopuksi annetaan.

130 Joka tapauksessa Siemensin väite, jonka mukaan yleisestä luettelosta ei ilmene, että sille olisi annettu hankkeita, on virheellinen. Komissio mainitsee riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa kolme hanketta, joissa Siemens oli saanut tilauksen, eli hankkeet nro 1327, nro 0140 ja nro 0144. Näistä hankkeista kahden eli hankkeiden nro 0140 ja nro 0144 osalta yleisestä luettelosta ilmenee, että Siemens oli ollut ainoa kyseisistä hankkeista kiinnostunut yritys ja että se oli saanut lopulta tilaukset. Sen sijaan kolmannen hankkeen, nro 1327, osalta yleisestä luettelosta ilmenee, että Siemensin lisäksi myös ABB ja Alstom olivat osoittaneet kiinnostusta kyseistä hanketta kohtaan ja että hanke oli annettu Siemensille kartellissa käydyissä keskusteluissa.

131 Siitä Siemensin väitteestä, jonka mukaan kaksi yksilöimätöntä hanketta, joissa se oli saanut tilauksen, olivat perustuneet kilpailuun, on todettava, että on Siemensin tehtävänä osoittaa, että tällaisissa olosuhteissa eli kartellille tiedottamisen ja siellä käydyn keskustelun jälkeen saadut tilaukset perustuivat kilpailuun. Tähän liittyen on huomattava, että vaikka kilpailusääntöjen rikkominen olisi rajoittunut näistä hankkeista ilmoittamiseen ja keskustelemiseen, tämä voisi kuitenkin vaikuttaa kilpailuun kyseisillä markkinoilla. Esimerkkinä voidaan mainita, ettei yleisessä luettelossa mainita Siemensin lisäksi muita yrityksiä, jotka olisivat osoittaneet kiinnostusta hankkeisiin nro 0140 ja nro 0144. Niinpä Siemens tiesi näistä hankkeista kartellissa 25.6. ja 16.7.1998 käytyjen keskustelujen jälkeen, ettei muita tarjoajia ollut, mikä mahdollisti

sille esimerkiksi korkeamman hinnan asettamisen tarjouksissaan. Lisäksi vastaavassa tilanteessa eli silloin, kun vain yksi yrityksistä on osoittanut kiinnostustaan hankkeeseen, hankkeiden erityisellä jakamisella ei ole merkitystä, koska ainoa kiinnostunut yritys voisi olla silloin varma hankkeen saamisesta. On täysin luonnollista, että kartellin jäsenet eivät näissä tapauksissa jaa hanketta muodollisesti, mikä ei sulje pois EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan soveltamista tilauksen saaneeseen yritykseen.

132 Tästä syystä on hylättävä Siemensin väite siitä, ettei kartellissa jaettu ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita.

– Siemensin esittämä ekonometrinen arviointi

133 Siemens vetoaa kolmannen yhtiön sen pyynnöstä tekemään yleistä luetteloa koskevaan ekonometriseen arviointiin (jäljempänä arviointi). Sen mukaan tämä arviointi osoittaa, että yleisessä luettelossa mainittiin kyseessä olevan ajanjakson markkinavolyymistä vain pieni osa, alle neljä prosenttia muissa Euroopan maissa kuin ”tuottajamaissa” toteuttavista kytkinlaitehankkeista, ettei kiintiösopimuksessa ja Euroopan kiintiösopimuksessa tarkoitetulla tavalla toimiva jakamisjärjestelmä koskenut ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita ja ettei yleisen luettelon ja kiintiösopimuksen välillä ollut mitään yhteyttä. Arviointi osoittaa sen mukaan myös, ettei se, etteivät eurooppalaiset ja japanilaiset tuottajat toimineet toisen ryhmän kotimarkkinoilla, selittynyt kartellilla vaan markkinoille pääsyn esteillä, jotka olivat vallinneet energiamarkkinoiden vapauttamisen jälkeenkin. Arviointi osoittaa myös sen, ettei ”tuottajamaiden” suojaamista tapahtunut muun muassa siitä syystä, että sekä ABB

että Siemens olivat hyvin aktiivisia muiden ”tuottajamaiden” markkinoilla kuin niiden omilla kotimarkkinoilla.

134 Käsiteltävässä asiassa komissio vetosi kuitenkin yleiseen luetteloon sisältyneisiin eurooppalaisiin hankkeisiin vain yhteistoimintajärjestelyn olemassaolon osoittamiseksi eikä sen osoittamiseksi, että kartellilla oli konkreettisia vaikutuksia. Se perusti riidanalaisen päätöksen pääasiallisesti mainitun päätöksen 1 artiklassa todetun sopimuksen kilpailua rajoittavaan tarkoitukseen. Niinpä se totesi ensin riidanalaisen päätöksen 303 ja 304 perustelukappaleessa, että kuvattujen sopimusten ja/tai yhdenmukaistettujen menettelytapojen kokonaisuudella pyrittiin rajoittamaan kilpailua EY 81 artiklassa ja ETA-sopimuksen 53 artiklassa tarkoitetulla tavalla ja että mainittujen määräysten soveltamisen kannalta oli tässä tilanteessa tarpeetonta ottaa huomioon sopimuksen konkreettisia vaikutuksia, ja lisäsi tämän jälkeen mainitun päätöksen 308 perustelukappaleessa, että pelkästään kuvatunkaltaisen sopimuksen luonteen vuoksi sen täytäntöönpanosta seuraa merkittävä kilpailun vääristyminen.

135 Tässä yhteydessä on huomautettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan jo EY 81 artiklan 1 kohdan sanamuodosta ilmenee, että yritysten väliset sopimukset ovat vaikutuksistaan riippumatta kiellettyjä, jos niillä on kilpailua rajoittava tarkoitus (edellä 43 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 123 kohta ja edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 181 kohta). Näin ollen todellisten kilpailunvastaisten vaikutusten toteen näyttämistä ei edellytetä, kunhan moititun toiminnan kilpailunvastainen tarkoitus näytetään toteen (ks. asia T-62/98, Volkswagen v. komissio, tuomio 6.7.2000, Kok., s. II-2707, 178 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

136 Tässä tilanteessa ensinnäkin Siemensin esittämä arviointi on todisteena tehoton, koska se voi antaa tietoa vain kartellin vaikutuksista, vaikka komission toteama EY 81 artiklan rikkominen perustui erityisesti sellaisen kartellin toteamiseen, jolla on kilpailunvastainen tarkoitus. Vaikka katsottaisiinkin, kuten Siemens väittää, ettei arvioinnin mukaan ole havaittavissa seikkoja, jotka osoittaisivat komission toteaman kartellin olemassaolon, tämä ei kuitenkaan voisi horjuttaa sellaisen kartellin toteamista, jolla

pyritään estämään, rajoittamaan tai vääristämään kilpailua, koska viimeksi mainitun olemassaolo on osoitettu oikeudellisesti riittävällä tavalla. Niinpä Siemensin väitteet, joiden mukaan kyseisellä kartellilla ei ollut vaikutuksia, eivät lähtökohtaisesti sellaisinaan voi aiheuttaa riidanalaisen päätöksen 1 artiklan kumoamista, vaikka niiden oletettaisiin olevan perusteltuja (ks. vastaavasti asia C-277/87, Sandoz prodotti Farmaceutici v. komissio, tuomio 11.1.1990, Kok., s. I-45; asia T-143/89, Ferriere Nord v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok., s. II-917, 30 kohta ja edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 183 kohta).

137 Toiseksi arviointia ei voida pitää neutraalina ja riippumattomana asiantuntijalausuntona, koska se on Siemensin pyytämä ja rahoittama ja laadittu tämän yhtiön antamien tietojen perusteella ilman mitään näiden tietojen täsmällisyyttä ja asianmukaisuutta koskevaa riippumatonta tarkastusta. Niinpä arviointia ei voida pitää luotettavana, eikä sillä voida katsoa olevan pelkkiä Siemensin puolueellisia lausuntoja suurempaa todistusarvoa.

138 Näin ollen Siemensin toimittaman arvioinnin tuloksia koskeva väite on hylättävä.

Asiakirjatodisteet

139 Asiakirjatodisteiden osalta komissio on tukeutunut pääasiassa kiintiösopimukseen ja Euroopan kiintiösopimukseen liitteineen, komission VA Tech -konsernin tiloissa

tekemässä tarkastuksessa löydettyyn päiväämättömään asiakirjaan, jonka otsikko on ”Yhteenveto keskustelusta JJC:n kanssa”, VA Tech -konsernin työntekijöiden Wa:n, J:n ja B:n välillä 18.1.1999 käytyyn viestienvaihtoon, VA Tech -konsernin työntekijän We:n laatimaan 2.12.2003 päivättyyn sisäiseen muistioon, ABB:n 21.7.2003 ja 18.12.2003 Siemensille ja Alstomille lähettämiin fakseihin ja VA Tech -konsernin työntekijän Zi:n syyskuussa 2002 laatimaan päiväämättömään sisäiseen muistioon.

– Kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus

140 Ensinnäkin on huomattava kiintiösopimuksesta ja Euroopan kiintiösopimuksesta sekä niiden liitteistä, että vaikka on totta, ettei niiden pelkkä sanamuoto osoita ETA-alueeseen – edelleen edellä 55 kohdassa todetulla tavalla Liechtensteinia ja Islantia lukuun ottamatta – vaikuttaneen kartellin olemassaoloa, kuten edellä 55–58 kohdassa on esitetty, Euroopan kiintiösopimukseen sisältyy kaksi määräystä, jotka voivat antaa tietoa kartellin vaikutuksista yhteismarkkinoilla.

141 Ensinnäkin Euroopan kiintiösopimuksen 2 artiklassa, jonka otsikko on ”Ilmoittaminen”, määrätään seuraavaa:

”E-jäsenet ilmoittavat tarjouspyynnöistä tavanomaiseen tapaan. E-jäsenet ilmoittavat J-ryhmän kanssa käytäviä keskusteluja varten pyynnöistä [kartellin Euroopan sihteerille] käyttämällä liitteessä 1 olevaa kiintiösopimuksen ilmoittamislomaketta.”

142 Tässä yhteydessä on katsottava, että ilmaisusta ”tavanomaiseen tapaan” voidaan päätellä, että ilmoittaminen – ja siten kartelli – oli käytössä ennen kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen, jotka molemmat tehtiin 15.4.1988, tekemistä, minkä seikan komissio mainitsi riidanalaisessa päätöksessä korostamatta erityisesti tätä asiaa tai määräämättä seuraamuksia tältä osin, ja minkä Siemens kiistää. Mainitun ilmaisun ei voida tulkita merkitsevän ”käyttämällä kiintiösopimusta varten tarkoitettua ilmoittamislomaketta”, sillä Euroopan kiintiösopimuksen 2 artiklan toinen virke merkitsisi tällöin ensimmäisen virkkeen toistoa.

143 Toiseksi Euroopan kiintiösopimuksen liitteessä 2, johon sisältyy ”tiedottamissuunnitelma”, määrätään muun muassa, että ”[kartellin Euroopan sihteeri] ilmoittaa automaattisesti [eurooppalaisten tuottajien ilmoittamista] hankkeista [japanilaiselle] puolelle lukuun ottamatta eurooppalaisia hankkeita”, ja että ”MM päättää eurooppalaisista hankkeista ilmoittamisesta J-ryhmälle”. Tässä yhteydessä on täsmennettävä, että kuten tästä liitteestä myös ilmenee, MM tarkoittaa ”jäsenten kokousta” (members meeting). Lisäksi kiintiösopimuksen liitteestä 1 ilmenee, että ”E-ryhmä” ja ”J-ryhmä” tarkoittivat eurooppalaista ja japanilaista tuottajaryhmää. Lisäksi komission riidanalaisen päätöksen 147 perustelukappaleessa tekemien toteamusten, joita Siemens ei ole kiistänyt, mukaan Siemens hoiti kartellin Euroopan sihteerin tehtäviä koko sen ensimmäisen kartelliin osallistumisjakson ajan vuodesta 1988 vuoteen 1999.

144 Euroopan kiintiösopimuksen liitteestä 2 ilmenee siten ensinnäkin, että Euroopassa toteutettavat kytkinlaitehankkeet käsiteltiin kartellin eurooppalaisten jäsenten kesken, ja toiseksi, että näitä hankkeita käsiteltiin eri tavalla kuin kytkinlaitehankkeita muualla maailmassa siinä mielessä, että niistä ei ilmoitettu japanilaiselle tuottajaryhmälle automaattisesti vaan ainoastaan eurooppalaisten jäsenten kokouksen erityisestä päätöksestä.

145 Tällaisia ilmoituksia ei voida ymmärtää, ellei niille olisi mitään syytä, vaikka niitä olisi tehty vain satunnaisesti erityisestä päätöksestä ja/tai jälkikäteen ja yleisesti, kuten Hitachi esittää (ks. 96 kohta edellä). Päinvastoin kiintiösopimuksella ja Euroopan kiintiösopimuksella perustetun kaltaisessa kartellissa ainoa käsitettävissä oleva syy tällaiselle ilmoittamiselle on se, että kyseessä olevista tiedoista oli hyötyä kartellin täytäntöönpanossa. Koska käsiteltävässä asiassa Euroopan maiden suuri enemmistö jäi edellä 55 kohdassa esitetyllä tavalla kiintiösopimuksen nojalla eurooppalaisen ja japanilaisen tuottajaryhmän välisen hankkeiden jakamisen ulkopuolelle, eurooppalaisten tuottajien näissä maissa suorittamien myyntien ilmoittamiselle ei ole muuta mahdollista syytä kuin se, että nämä myynnit otettiin huomioon eurooppalaisten tuottajien kartelliin perustuvassa maailmanlaajuisessa kiintiössä. Kuten edellä 98 kohdassa on selitetty, Euroopan maissa – ”tuottajamaita” lukuun ottamatta – tapahtuneiden myyntien ottaminen huomioon maailmanlaajuisessa kiintiössä on puolestaan tärkeä indisio siitä, että japanilaisilla tuottajilla oli yhteistoimintajärjestelyyn perustuva velvollisuus jättäytyä Euroopan markkinoiden ulkopuolelle.

146 Missään tapauksessa Siemensin tästä esittämät väitteet eivät voi menestyä. Ensinnäkin Siemensin väite, jonka mukaan komissio pyrkii vetoamaan mahdollisiin sopimuksiin Keski- ja Itä-Euroopassa todisteena väitetyistä kilpailusääntöjen rikkomisista ETA-alueella, tai vuosina 2002–2004 tehtyihin sopimuksiin näyttääkseen toteen kartellin vaikutukset vuosina 1988–1999, ei pidä paikkaansa. Komissio vain vetoaa perusteena väitteelleen keskusteluihin, joita ilmeisesti käytiin eurooppalaisen ja japanilaisen tuottajaryhmän välillä siitä, oliko Keski- ja Itä-Euroopan markkinat, joille pääsy oli tullut uudestaan mahdolliseksi rautaesiripun putoamisen jälkeen vuonna 1989, myös varattava eurooppalaisille tuottajille. Tässä yhteydessä se mainitsi riidanalaisen päätöksen 126 ja 127 perustelukappaleessa tietyt mainituissa maissa toteutetut hankkeet, joista keskusteltiin japanilaisten tuottajien kanssa, sen osoittamiseksi, että näillä oli lähtökohtaisesti intressi ja mahdollisuus olla tarjoajina näissä tarjouskilpailuissa. Tällaista arviointia ei voida pitää sellaisenaan epäasianmukaisena.

147 Toiseksi Siemensin väite, jonka mukaan ilmoittaminen japanilaisille tuottajille saattoi koskea vain hankkeita Keski- ja Itä-Euroopan maissa, on hylättävä. Kuten komissio aivan oikein esittää, länsimaisilla tuottajilla ei ollut kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen tekemisen aikaan mahdollisuutta päästä näiden maiden markkinoille. Niinpä tiedottamissuunnitelmassa mainittujen eurooppalaisten hankkeiden oli oltava sellaisia, jotka toteutettiin Länsi-Euroopan maissa, joista suurin osa – ainoana poikkeuksena Sveitsi – kuului vuodesta 1994 lähtien ETA-alueeseen. Toisin kuin Siemens väittää, komission kannattama näkemys ei ole myöskään epälooginen. Komissio ei ole mitenkään väittänyt, kuten Siemens antaa ymmärtää, että ilmoittamisvelvollisuus olisi ollut ”automaattinen” tai ”pakollinen”. Sen sijaan merkityksen, jonka komissio tälle ilmoittamiselle antaa, kannalta riittää se, että ilmoittaminen tapahtui yleisesti ja jälkikäteen kartellin eurooppalaisten jäsenten erityisellä päätöksellä.

148 On korostettava vielä, ettei Siemens anna mitään uskottavaa selitystä sille, että tiedottamissuunnitelmassa määrättiin Euroopassa toteutettavista kytkinlaitehankkeista tiedottamisesta japanilaiselle tuottajaryhmälle, vaikkakin epäsystemaattisesti ja ainoastaan eurooppalaisten tuottajien erityisestä päätöksestä. Siemens esitti vastauksena unionin yleisen tuomioistuimen istunnossa tekemään kysymykseen, että kyseessä oleva ilmoittaminen saattoi kaiken lisäksi koskea vain 11:tä Euroopassa toteutettavaa kytkinlaitehanketta, jotka komissio mainitsi riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa, eli siis hyvin rajallista, vain yhtä prosenttia yleiseen luetteloon sisältyneiden hankkeiden kokonaisvolyymistä vastaavaa osuutta merkitsevää määrää hankkeista. Kuten edellä 125 kohdassa on esitetty, ”eurooppalaisten” hankkeiden vähäinen osuus yleisessä luettelossa olevista hankkeista ei merkitse sitä, ettei kartellilla olisi ollut vaikutusta muihin hankkeisiin Euroopassa, vaan se voidaan selittää sillä, ettei tällaisista hankkeista ollut tarpeen keskustella yleisessä kartellissa japanilaisten tuottajien läsnä ollessa. Niinpä yleisellä luettelolla ei ole merkitystä niiden hankkeiden määrän määrittämisessä, joista ilmoitettiin japanilaisille tuottajille Euroopan kiintiösopimuksen liitteessä 2 olevan tiedottamissuunnitelman mukaisesti.

149 Tästä seuraa, että Euroopan kiintiösopimuksen liite 2 on pätevä todiste sen komission toteamuksen tueksi, jonka mukaan Länsi-Euroopassa toteutettavat hankkeet kuuluivat eurooppalaisten tuottajien välillä keskusteltuihin ja jaettuihin hankkeisiin ja jonka mukaan japanilaisten tuottajien oli pysyttävä Euroopan markkinoiden ulkopuolella sitä vastaan, että eurooppalaisten tuottajien näissä maissa suorittamat myynnit otettiin huomioon niiden maailmanlaajuisessa kiintiössä.

– VA Tech -konsernin tiloissa tehdyssä tarkastuksessa löydetty asiakirja, jonka otsikko on ”Yhteenveto keskustelusta JJC:n kanssa”

150 Komissio viittaa riidanalaisen päätöksen 135 perustelukappaleessa VA Tech -konsernin tiloissa tehdyn tarkastuksen yhteydessä eräältä kannettavalta tietokoneelta löydettyyn asiakirjaan, jonka otsikko on ”Yhteenveto keskustelusta JJC:n kanssa” ja joka on komission mukaan laadittu 10.6.2003. Tämä asiakirja on osittain vaikeaselkoinen, mutta siitä voidaan kuitenkin tehdä tiettyjä johtopäätöksiä. Siinä mainitaan muun muassa kahteen otteeseen käsite ”tuott. maa”, jonka voidaan perustellusti katsoa tarkoittavan vain ”tuottajamaata”. Lisäksi tässä asiakirjassa viitataan ”Viimeiseen helmikuussa 1999 tehtyyn tutkimukseen – pl. E ja tuott. maat”, ja jokaisen eurooppalaisen jäsenen, jotka yksilöidään heinäkuusta 2002 lähtien käytetyillä koodeilla, joita Siemens ei ole kiistänyt, osalta on mainittu ennen ja jälkeen ”02/99” (tarkoittaa todennäköisesti helmikuuta 1999) sovellettavat kiintiöt. Tässä asiakirjassa on mainittu myös eurooppalaisten jäsenten markkinaosuudet Euroopan markkinoilla ”tuottajamaita” lukuun ottamatta vuosien 1988 ja 1998 välillä, ja siinä on ei-tyhjentävä luettelo muista Euroopan maista kuin tuottajamaista (”Fin, Dan, Nor, Es, Po, Irl, Bel, Gre, Lux”).

151 Kun arvioidaan tämän asiakirjan todistusarvoa ja uskottavuutta, on otettava huomioon, että sen tuntematon laatija ottaa siinä kantaa tapahtumiin, jotka olivat tapahtuneet noin neljä vuotta ennen asiakirjan laatimista ja joista hän oli luultavasti saanut

tiedon toiselta tuntemattomalta henkilöltä. Henkilöä, josta käytetään tunnusta ”JJC”, ei ole yksilöity, eivätkä nämä alkukirjaimet vastaa ketään komission riidanalaisen päätöksen liitteessä 2 mainitsemista mukana olleiden yritysten puolesta kartelliin osallistuneista henkilöistä. Vaikka nämä seikat eivät ole sellaisia, että ne veisivät tältä asiakirjalta kaiken todistusarvon, ne voivat kuitenkin antaa aiheen tiettyyn siitä tehtäviin päätelmiin liittyvään varovaisuuteen erityisesti siihen sisältyvien yksityiskohtaisten tietojen arvon osalta ja perustella sen, että mainitun asiakirjan todistusarvon katsotaan olevan vain keskinkertainen.

152 Niinpä on kuitenkin annettava tietty todistusarvo sille, että sen lisäksi, että tässä asiakirjassa mainitaan kahteen kertaan käsite ”tuottajamaa”, se myös sisältää ei-tyhjentävän luettelon muista maista kuin tuottajamaista, ja sille, että siitä ilmenee selvästi, että muihin maihin ja tuottajamaihin sovellettavien järjestelmien välillä oli eroa siltä osin kuin kartellissa määritettyjä kiintiöitä ei sovellettu viimeksi mainittuihin. Viimeksi mainitun seikan osalta on todettava, että asiakirjassa ”02/99 jälkeen” sovellettaviksi mainitut kiintiöt vastasivat täsmällisesti komission riidanalaisen päätöksen 145 perustelukappaleessa muiden todisteiden perusteella toteamia kiintiöitä, joita sovellettiin Siemensin kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistumisen ensimmäisen vaiheen loppuaikoina.

153 Lisäksi tästä asiakirjasta voidaan päätellä myös, että kartellin eurooppalaiset tuottajat vaihtoivat tietoja Euroopassa ”tuottajamaiden” ulkopuolella tekemiensä toimitusten volyymeistä. VA Tech -konserniin kuuluvan yrityksen (jäljempänä VA Tech -yritys) tietämystä eurooppalaisten tuottajien täsmällisistä markkinaosuuksista Euroopassa (”tuottajamaiden” ulkopuolella) ja tämän tietoisuuden jatkumista 10 vuoden ajan ei voida selittää muuten kuin sillä, että mainitut tuottajat tiedottivat toisilleen myynneistään Euroopassa ”tuottajamaiden” ulkopuolella.

– Viestinvaihto, joka käytiin 18.1.1999 VA Tech -konsernin työntekijöiden Wa:n, J:n ja B:n välillä

154 Wa. lähetti 18.1.1999 sähköpostiviestin J:lle, joka lähetti sen samana päivänä edelleen tulostettuna ja merkinnöillä varustettuna faksilla B:lle. Tässä sähköpostiviestissä, jossa oli otsikko ”Siemens in UK.”, Wa. varoitti J:tä siitä, että Siemens oli muodostamassa toisen yhtiön kanssa allianssia Yhdistyneen kuningaskunnan hankkeita varten, mitä pidettiin uhkana ja mistä oli ”UK forumilla” esitetty määritelmä ”Bad Behaviour”. Koska mitään selitystä ei kuitenkaan saatu, Wa. ehdotti odottamista ja tilanteen kehittymisen seuraamista. Faksissa J. suosi reagointia uhkaamalla Saksan 400 kilovoltin kytkinlaitteiden markkinoille tunkeutumisella. Lisäksi hän muistutti VA Tech -konsernin kannasta, jonka mukaan Yhdistyneen kuningaskunnan markkinat kuuluivat historiallisesti Reyrollelle ja GEC:lle (jonka kytkinlaitetoiminnot sulautettiin Alstomin vastaaviin toimintoihin vuonna 1989) tasasuuruisin osuuksin ja että kaikkien muiden tilauksia saavien yritysten oli kompensoitava ne, mutta hän myös valitti, että tähän tarkoitetut mekanismit olivat heikot.

155 Siemens on unionin yleisen tuomioistuimen kirjallisiin kysymyksiin antamassaan vastauksessa esittänyt, että tästä asiakirjasta käy ilmi ainoastaan se, että sähköpostin kirjoittajan mielestä Siemens vaikutti aggressiiviselta kilpailijalta Yhdistyneen kuningaskunnan markkinoilla. Sen sijaan siitä ei voida saada vahvistusta suojeltujen ”tuottajamaiden” olemassaololle.

156 Ensinnäkin on kuitenkin katsottava, että tämä viestienvaihto todistaa Yhdistyneen kuningaskunnan markkinoiden suojaamisesta kartellissa niitä perinteisesti hallinneiden tuottajien Reyrollen ja GEC:n hyväksi, mikä voidaan asiallisesti luokitella ”tuottajamaan” suojaamiseksi, vaikkakaan termiä ei ole koskaan käytetty. Se, että kartellin muut eurooppalaiset jäsenet olivat olleet aktiivisia näillä markkinoilla, ei ole esteenä tällaiselle tulkinnalle, koska kaikella todennäköisyydellä kompensaatiomekanismi oli olemassa, vaikka se ei ilmeisesti toiminutkaan tyydyttävästi. Toiseksi faksista ilmenee,

että VA Tech -yritys oli pysynyt aikaisemmin Saksan markkinoiden ulkopuolella ainakin 400 kilovoltin kytkinlaitteiden osalta – ilman, että tälle olisi ollut teknisiä tai kaupallisia syitä, sillä näille markkinoille liittymistä kaavailtiin vastatoimena Siemensille. Tästä voidaan muun uskottavan selityksen puuttuessa päätellä, että myös Saksan markkinoita suojattiin ”tuottajamaana”. Kolmanneksi sähköpostiviestistä ilmenee, että oli olemassa ”UK forum”, jolla Yhdistyneen kuningaskunnan markkinoihin liittyviä ongelmia käsiteltiin. Vaikka käsiteltävässä asiassa ei ole tarpeen ottaa lopullisesti kantaa tähän, voidaan todeta, että kyse saattoi olla näillä markkinoilla toimivien kartellin jäsenten paikalliseen yhteistoimintaan liittyvästä foorumista.

157 Koska nämä viestit ovat kartellissa mukana olleiden henkilöiden sen keston aikana laatimia asiakirjoja, ne ovat todisteita, joiden todistusarvo on erittäin korkea.

– Vuosien 2002 ja 2004 välisen ajan tapahtumia koskevat asiakirjatodisteet

158 We:n laatimasta 2.12.2003 päivätystä sisäisestä muistiosta, joka sisältää yhteenvedon 1. ja 2.12.2003 pidetystä kokouksesta, ABB:n Alstomille 21.7.2003 lähettämästä faksista, joka liittyy Saksan hankkeita koskevaan kokoukseen, ABB:n Alstomille 18.12.2003 lähettämästä faksista, joka koskee Yhdistyneen kuningaskunnan markkinoiden tilannetta, ja Zi:n syyskuun 2002 aikaan laatimasta päiväämättömästä sisäisestä muistiosta on todettava, että nämä neljä asiakirjaa liittyvät ainoastaan tilanteisiin ja tapahtumiin, jotka selkeästi ajoittuivat vuosien 2002 ja 2004 väliselle jaksolle.

159 Kuten edellä 37 kohdassa on mainittu, on hylättävä komission väite, jonka mukaan jaksoa 2002–2004 koskevat huomautukset olisi perusteltua ulottaa koskemaan myös aikaisempaa ajanjaksoa, sillä perusteella, että kyse on yhdestä ja samasta kilpailusääntöjen rikkomisesta. Päinvastoin koska kartellin toiminta tiettyjen yritysten osallistumisen keskeytymisen seurauksena väheni vuosien 1999–2002 aikana ja koska vuosi 2002 merkitsi uutta alkua muutetulla järjestelmällä, on pikemminkin välttämätöntä osoittaa kartellin tavoitteiden, osallistujien ja laajuuden jatkuvuus sen osoittamiseksi, että kyse oli yhtenä kokonaisuutena pidettävästä rikkomisesta.

160 Niinpä on katsottava, että kyseessä olevat neljä asiakirjaa eivät voi olla Siemensin kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistumisen ensimmäiseen vaiheeseen vuosina 1988–1999 liittyvä todiste.

d) Päätelmät ensimmäisen kanneperusteen toisesta osaperusteesta

Kartellin vaikutukset ETA-alueella

161 Kartellilla oli vaikutuksia ETA-alueella, koska eurooppalaiset tuottajat keskustelivat ETA-alueella toteutettavista kytkinlaitehankkeista ja jakoivat ne. Tästä todistaa ABB:n lausunnoista – mukaan lukien riidanalaisen päätöksen 164 perustelukappaleessa oleva luettelo ”Euroopan” hankkeista ja M:n lausunnot – Fujin ja Hitachin lausunnoista, Euroopan kiintiösopimuksen liitteestä 2, asiakirjasta ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa” ja 18.1.1999 käydystä viestienvaihdosta muodostuva todisteiden kokonaisuus. Näiden todisteiden joukossa M:n, Fujin ja Hitachin lausunnoilla sekä

Euroopan kiintiösopimuksen liitteellä 2 ja 18.1.1999 käydyllä viestienvaihdolla on korkea todistusarvo.

162 Suhteessa tähän keskenään yhtäpitävien todisteiden kokonaisuuteen päinvastaisesta todistavilla Melcon lausunnoilla, joihin Siemens on vedonnut, ei voida saattaa tätä päätelmää kyseenalaiseksi. Melco ottaa kantaa ennen kaikkea maailmanlaajuisen kartellin laajuuteen eli eurooppalaisen ja japanilaisen tuottajaryhmän väliseen koordinaatioon ja siihen, ettei kartellissa keskusteltu Euroopan markkinoista tai kytkinlaitehankkeista näillä markkinoilla. Tähän liittyen se väittää, ettei sillä ole todisteita Euroopan markkinoita koskevasta sopimuksesta. Sen sijaan se ei japanilaisena yrityksenä voinut olla tietoinen eurooppalaisten tuottajien ryhmässä käydyistä keskusteluista. Se antaa kuitenkin nimenomaisesti ymmärtää olevan mahdollista, että muut kartelliin osallistuneet yritykset ovat saattaneet laajentaa keskustelunsa muihin aiheisiin, mutta korostaa kuitenkin useaan otteeseen sitä, että japanilaisten tuottajien oli odotettava ennen kartellin kokousten alkua eurooppalaisten tuottajien keskustelujen, joiden sisältö oli sille tuntematon, päättymistä. Kun jätetään huomioon ottamatta se, että Melco kiistää Euroopan ja Japanin markkinoiden jakamisen näiden kahden tuottajaryhmän välillä, ja riippumatta siitä, ovatko sen lausunnot uskottavia, on todettava, ettei näitä lausuntoja voida ymmärtää niin, että ne vahvistaisivat Siemensin näkemyksen, jonka mukaan ETA-alueella toteutettavista kytkinlaitehankkeista ei keskusteltu eikä niitä jaettu.

Euroopan ja Japanin markkinoiden varaaminen vastavuoroisesti eurooppalaisille ja japanilaisille tuottajille

163 Siitä, että eurooppalaiset ja japanilaiset tuottajat jakoivat markkinat yleisellä tasolla siten, että Japanin markkinat varattiin japanilaisille tuottajille ja Euroopan markkinat

eurooppalaisille tuottajille, todistavat ABB:n ja M:n lausunnot sekä Fujin ja Hitachin lausunnot ja Euroopan kiintiösopimuksen liite 2. ABB:n lausuntoja lukuun ottamatta kaikilla näillä todisteilla on korkea todistusarvo.

”Tuottajamaiden” suojaaminen Euroopassa

164 Siitä, että Euroopassa suojattiin ”tuottajamaita” siten, että niiden maiden markkinat, joissa eurooppalaiset tuottajat olivat perinteisesti toimineet, varattiin alun alkaen niille eikä tätä otettu huomioon kartelliin perustuvissa kiintiöissä, todistaa ABB:n ja M:n lausunnoista sekä asiakirjasta ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa” ja 18.1.1999 käydystä viestienvaihdosta muodostuva todisteiden kokonaisuus. Näiden todisteiden joukossa M:n lausunnoilla on korkea todistusarvo ja 18.1.1999 käydyllä viestienvaihdolla erittäin korkea todistusarvo.

165 Yhteenvetona voidaan todeta, että kaikki Siemensin kiistämät perusteet saavat ABB:n ja M:n lausuntojen lisäksi tukea muista todistusarvoltaan korkeista todisteista sekä muista todistusarvoltaan erittäin korkeista todisteista. Niinpä voidaan katsoa, että näiden todisteiden kokonaisuuden avulla voidaan osoittaa riidanalaisessa päätöksessä moititun kartellin olemassaolo.

166 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että komissio on osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla kartellin olemassaolon vuosina 1988–1999 ja erityisesti sen, että tällä kartellilla oli vaikutuksia ETA-alueella, markkinoiden jakamisen eurooppalaisten ja japanilaisten tuottajien välillä sekä ”tuottajamaiden” suojaamisen.

167 Tästä seuraa, että ensimmäisen kanneperusteen toinen osaperuste ja siten ensimmäinen kanneperuste kokonaisuudessaan on hylättävä.

II *Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan rikkomista koskeva toinen kanneperuste*

168 Siemensin toinen kanneperuste jakautuu kolmeen osaperusteeseen. Ensimmäisellä osaperusteella se esittää, että komissio ei osoittanut sen osallistuneen kartelliin 22.4.1999 jälkeen. Toisessa osaperusteessa se vetoaa menettelyjen vanhentumiseen ja kolmannella osaperusteella se esittää, ettei se osallistunut kartelliin 1.1.2004 jälkeen.

A *Osallistumista kilpailusääntöjen rikkomiseen huhtikuun ja syyskuun 1999 välisenä aikana koskevan näytön puuttumiseen liittyvä toisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

169 Siemens esittää tämän osaperusteen tueksi kahdeksan perustetta, joista ensimmäinen koskee näytön puuttumista siitä, että se olisi osallistunut hankkeita koskevaan sopimukseen huhtikuun 1999 jälkeen, toinen näytön puuttumista siitä, että se olisi osallistunut kokouksiin 22.4.1999 jälkeen, kolmas ABB:n lausuntojen ristiriitaisuutta

ja vähäistä uskottavuutta, neljäs sitä, ettei M:n lausuntoja voida ottaa tutkittavaksi, viides selkeiden asiakirjatodisteiden puuttumista sen osallistumisesta kartelliin syyskuuhun 1999 saakka, kuudes muiden kartelliin osallistuneiden yritysten lausuntoihin perustuvien selkeiden todisteiden puuttumista, seitsemäs sellaisten todisteiden huomioon ottamatta jättämistä, jotka osoittavat sen osallistumisen kartelliin keskeytyneen huhtikuussa 1999, ja kahdeksas sitä, että sen kartelliin osallistuminen keskeytyi viimeistään huhtikuussa 1999, koskevan empiirisen taloudellisen näytön huomioon ottamatta jättämistä.

170 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

171 Aluksi on todettava, ettei asiassa ole kiistetty sitä, että Siemens keskeytti kartelliin osallistumisensa vuonna 1999. Sen sijaan asianosaiset ovat erimielisiä tämän keskeyttämisen tarkasta ajankohdasta. Siemens kiistää osallistuneensa kartelliin 22.4.1999 jälkeen, jolloin Sydneyssä (Australia) pidettiin kokous, joka oli viimeinen, johon se osallistui. Komissio on myöntänyt, kuten riidanalaisen päätöksen 295 perustelukappaleesta ilmenee, ettei sen ole mahdollista osoittaa mainitun keskeyttämisen tarkkaa ajankohtaa, mutta se on määrittänyt mainitun keskeyttämisen ajankohdaksi 1.9.1999. Se määritti tämän päivämäärän ABB:n ja M:n lausumien sekä asiakirjaan ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa”, joka löydettiin VA Tech -konsernin tiloissa suoritetussa tarkastuksessa, sisältyvien tietojen perusteella, ja se katsoo, että Arevan, Melcon, Fujin ja Hitachin/JAEPS:n lausunnot vahvistavat sen.

172 Tämä erimielisyys herättää kysymyksen siitä, kenellä on tätä koskeva todistustaakka. Siemens katsoo, että komission on osoitettava, että se osallistui kartelliin 1.9.1999

saakka, kun taas komissio väittää, että kun se on näyttänyt toteen yrityksen osallistumisen kartelliin, tämän osallistumisen oletetaan kestäneen siihen saakka, kunnes sen päättymisestä saadaan näyttö, joka tähän kartelliin osallistuneen yrityksen on esitettävä.

a) Todistustaakan jako Siemensin ja komission välillä

173 Siltä osin, milloin Siemensin osallistuminen kartelliin on päättynyt, on huomattava aluksi, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhtäältä osapuolen tai viranomaisen, joka väittää kilpailusääntöjä rikotun, tehtävänä on näyttää oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen kilpailusääntöjen rikkomisen tunnusmerkistön täyttävät tosiseikat, ja toisaalta yrityksen, joka vetoaa puolustautumisperusteeseen kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista vastaan, tehtävänä on osoittaa, että edellytykset kyseisen puolustautumisperusteen soveltamiselle täyttyvät, joten kyseisen viranomaisen on tällöin turvauduttava muihin todisteisiin (edellä 65 kohdassa mainittu asia Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomion 50 kohta; ks. vastaavasti edellä 43 kohdassa mainittu asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 58 kohta ja edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 78 kohta).

174 Esillä olevassa asiassa sitä yleistä periaatetta, jonka mukaan komission on näytettävä toteen kaikki kilpailusääntöjen rikkomisen tunnusmerkistön täyttävät tosiseikat – rikkomisen kesto mukaan lukien (ks. vastaavasti asia T-43/92, Dunlop Slazenger v. komissio, tuomio 7.7.1994, Kok., s. II-441, 79 kohta; asia T-48/98, Acerinox v. komissio, tuomio 13.12.2001, Kok., s. II-3859, 55 kohta ja asia T-62/02, Union Pigments v. komissio, tuomio 29.11.2005, Kok., s. II-5057, 36 kohta) –, joilla voi olla vaikutusta sen lopullisiin päätelmiin mainitun rikkomisen vakavuudesta, ei aseteta kyseenalaiseksi sillä, että Siemens on vedonnut toisen kanneperusteen toisen osaperusteen

yhteydessä vanhentumista koskevaan puolustautumisperusteeseen, jota koskeva todistustaakka on lähtökohtaisesti kantajalla.

175 Tällaiseen puolustautumisperusteeseen vetoaminen edellyttää välttämättä sitä, että kilpailusääntöjen rikkomisen kesto ja päivä, jona rikkominen päättyi, on näytetty toteen. Kyseisillä seikoilla ei kuitenkaan voida yksinään perustella todistustaakan siirtymistä tältä osin kantajalle. Yhtäältä kilpailusääntöjen rikkomisen kesto – eli käsite, joka edellyttää, että rikkomisen viimeinen päivä on tiedossa, – on yksi niistä rikkomisen olennaisista tekijöistä, joiden osalta todistustaakka on komissiolla riippumatta siitä, että myös kyseisten tekijöiden riitauttaminen on osa vanhentumista koskevaa puolustautumisperustetta. Toisaalta kyseinen päätelmä on perusteltu siihen nähden, että se, että komission menettelyyn sovellettava vanhentumisaika ei ole päättynyt asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan perusteella, on oikeusvarmuuden periaatteesta johtuva laillinen objektiivinen arviointiperuste (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-22/02 ja T-23/02, Sumitomo Chemical ja Sumika Fine Chemicals v. komissio, tuomio 6.10.2005, Kok., s. II-4065, 80–82 kohta) ja se on näin ollen kaikkien seuraamuksesta tehtyjen päätösten pätevyyden edellytys. Komission on näet noudatettava sitä, vaikka yritys ei olisi esittänyt tätä koskevaa puolustautumisperustetta (edellä 65 kohdassa mainittu asia Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomion 52 kohta).

176 On kuitenkin tarkennettava, että kyseinen todistustaakan jako voi vaihdella siltä osin kuin tosiseikat, joihin osapuoli vetoaa, voivat olla sellaisia, että ne velvoittavat toisen osapuolen esittämään selityksen tai perustelun, jonka puuttuessa on mahdollista päätellä, että näyttö on esitetty (edellä 65 kohdassa mainittu asia Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomion 53 kohta; ks. myös vastaavasti edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 79 kohta). Erityisesti silloin, kun komissio on esittänyt näytön sopimuksen olemassaolosta, kuten tässä tapauksessa, siihen osallistuneen yrityksen on esitettävä näyttö siitä, että se on ottanut etäisyyttä sopimukseen, ja tämän näytön on osoitettava selvä ja muiden sopimukseen osallistuneiden yritysten tietoon saatettu tahto vetäytyä tästä sopimuksesta (asia T-168/01, GlaxoSmithKline Services v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-2969, 86 kohta;

ks. myös vastaavasti asia C-2/01 P, BAI ja komissio v. Bayer, tuomio 6.1.2004, Kok., s. I-23, 63 kohta ja edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 81–84 kohta).

177 Näiden periaatteiden kannalta on myös tarkastettava, onko komissio näyttänyt asianmukaisesti toteen ne tosiseikat, joille se perustaa arvionsa siitä, että Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin 1.9.1999.

b) Todisteiden, joille komissio perustaa arvionsa siitä, että Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin 1.9.1999, todistusarvo

178 Aluksi on muistutettava keskeisistä tosiseikoista, joille komissio perustaa arvionsa siitä, että Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin 1.9.1999, sellaisina kuin ne ilmenevät erityisesti riidanalaisen päätöksen 186, 295, 296 ja 298 perustelukappaleesta.

179 Ensinnäkin ABB ilmoitti, että Siemens oli päättänyt osallistumisensa kartellin kokouksiin vuoden 1999 lopulta lähtien, ja M on todennut, että Siemens vetäytyi syyskuussa 1999. Toiseksi VA Tech -konsernin tiloista löydettyyn asiakirjaan ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa” sisältyy maininta, jonka komissio tulkitsee viittaavan Siemensin irtautumiseen syyskuussa 1999. Kolmanneksi komissio esittää, että Areva, Melco, Fuji ja Hitachi/JAEPS vahvistivat, että Siemensin vetäytyminen tapahtui syyskuussa 1999.

ABB:n ja M:n lausunnot

180 Siemens esittää käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esitetyllä kolmannella perusteella, että ABB:n lausunnot ovat erityisen yleisluonteisia ja ristiriitaisia ja että ne ovat ”kehittyneet” olosuhteiden mukaan niin paljon, että ne ovat menettäneet kaiken todistusvoimansa.

181 Tässä yhteydessä on mainittava, että ABB esitti 7.5.2004 antamassaan lausunnossa, että ”sikäli kuin se tietää, Siemens jätti kartellin tietyksi aikaa noin vuonna 1999”. M puolestaan vastasi komissiolle, joka tiedusteli häneltä 23.9.2005 järjestetyssä kuulemisessa sitä, pystyikö hän kertomaan tarkasti, milloin Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin, seuraavaa:

”En tarkasti. Olimme Genevessä, mutta muistan kuinka Th. ilmoitti siitä, en kuitenkaan 100-prosenttisen varmasti. Se oli vuosi [19]99. En muista, oliko silloin syksy vai kevät. Onko sillä merkitystä?”

182 ABB ilmoitti 4.10.2005 antamassaan lausunnossa, että M oli tällä välin muistanut, että Siemens oli ollut edelleen edustettuna Sydneyssä huhtikuussa 1999 järjestetyssä vuosikokouksessa ja että se oli vetäytynyt kartellista vasta neljä tai viisi kuukautta myöhemmin eli elokuussa tai syyskuussa, minkä Th. oli ilmoittanut operatiivisen tason kokouksessa Genevessä (Sveitsi).

183 On siis todettava, että ABB:n ja M:n lausunnot tarkasta ajankohdasta, jolloin Siemens oli keskeyttänyt osallistumisensa kartelliin vuonna 1999, muuttuivat hieman ajan kuluessa. Nämä lausunnot eivät kuitenkaan ole niinkään ristiriitaisia, vaan ne ovat yksinkertaisesti tarkentuneet (noin vuonna 1999, keväällä tai syksyllä 1999 ja lopulta elo- tai syyskuussa 1999) sitä mukaan kuin M, joka vaikuttaa Siemensin kartelliin osallistumisen keskeyttämisen osalta olevan pääasiallinen tiedonlähde ABB:ssä, muisti asioita yhä tarkemmin.

184 On huomattava erityisesti, että toisin kuin Siemens väittää, M:n viimeisimmät muistikuvat, joihin ABB:n 4.10.2005 antama lausunto perustui, eivät ole ristiriidassa hänen aikaisempien, Siemensin osallistumisen keskeyttämiseen liittyneitä olosuhteita koskevien lausuntojensa kanssa. Vaikka hän mainitsi, että Siemens oli vuosien 1997 ja 1998 epäsuotuisan markkinakehityksen seurauksena aloittanut aggressiivisen hintakilpailun, hän ei maininnut, että näin olisi tapahtunut jo vuonna 1998. Yhtäältä on ymmärrettävää, että Siemensin sitä koskeva päätöksentekoprosessi, mikä on oikea tapa reagoida epäsuotuisaan markkinakehitykseen, on voinut kestää tietyn aikaa. Toisaalta on yhtä ymmärrettävää, että vaikka Siemens olisi vuoden 1998 lopulla päättänyt olla jatkamatta osallistumistaan kartelliin ja omaksunut aggressiivisemman markkinakäyttäytymistavan, se olisi yrittänyt hyötyä kartellin vaikutuksista mahdollisimman pitkään lykkäämällä tästä päätöksestä ilmoittamista syyskuuhun 1999. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tällainen menettely – jos oletetaan osoitetuksi – ei voi riittää mainitun keskeyttämisen toteamiseen, koska mainittu yritys voi tällä tavalla menettelemällä vain yrittää saada etua kartellista (ks. vastaavasti asia T-327/94, SCA Holding v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1373, 142 kohta; edellä 54 kohdassa mainittu asia Mannesmannröhren-Werke v. komissio, tuomion 277 ja 278 kohta; edellä 174 kohdassa mainittu asia Union Pigments v. komissio, tuomion 130 kohta ja asia T-43/02, Jungbunzlauer v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3435, 269 kohta).

185 Siitä, että Siemens kyseenalaistaa ABB:n lausunnot, on todettava, että vaikkei ole poissuljettua, kuten edellä 64 kohdassa on todettu, että ABB:llä oli houkutus korostaa

kilpailijoidensa menettelyn vilpillisyyttä, tämä ei voi viedä Siemensin kartelliin osallistumisen keskeyttämistä vuonna 1999 koskevilta ABB:n ja M:n lausunnoilta kaikkea todistusarvoa. Koska ABB viittaa tältä osin yksinomaan M:n muistikuviin, tässä tapauksessa M:n kertomuksen uskottavuus määrittää ABB:n lausuntojen uskottavuuden. Kuten edellä 76 kohdassa on esitetty, se, että M:n lausunnoissa voi olla tiettyjä vähäisiä epätäsmällisyyksiä, ei vaikuta yleisesti mainittujen lausuntojen todistusarvoon.

186 Lisäksi on hylättävä Siemensin käsiteltävän osaperusteen tueksi esittämä neljäs peruste, jonka mukaan M:n lausuntoja ei voida ottaa tutkittavaksi todisteina sen vuoksi, ettei Siemensillä ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen d kohdan vastaisesti mahdollisuutta esittää suoraan kysymyksiä tälle todistajalle.

187 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan perusoikeudet ovat erottamaton osa yleisiä oikeusperiaatteita, joiden noudattamista unionin tuomioistuimet valvovat (yhteisöjen tuomioistuimen lausunto 2/94, 28.3.1996, Kok., s. I-1759, 33 kohta ja asia C-299/95, Kremzow, tuomio 29.5.1997, Kok., s. I-2629, 14 kohta). Unionin tuomioistuin ja unionin yleinen tuomioistuin tukeutuvat tässä tarkoituksessa jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen ja ihmisoikeuksia koskeviin kansainvälisiin asiakirjoihin, joiden syntyyn jäsenvaltiot ovat vaikuttaneet tai joihin ne ovat liittyneet. Euroopan ihmisoikeussopimuksella on tässä yhteydessä erityinen merkitys (asia 222/84, Johnston, tuomio 15.5.1986, Kok., s. 1651, Kok. Ep. VIII, s. 621, 18 kohta ja em. asia Kremzow, tuomion 14 kohta). EU 6 artiklan 2 kohdan mukaan unioni pitää arvossa yhteisön oikeuden yleisinä periaatteina perusoikeuksia, sellaisina kuin ne taataan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja sellaisina kuin ne ilmenevät jäsenvaltioiden yhteisessä valtiosääntöperinteessä.

188 Näin ollen on tutkittava, onko komissio edellä mainitut seikat huomioon ottaen loukannut yhteisön oikeusjärjestyksen perustavanlaatuista periaatetta eli puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatetta (asia 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin v. komissio, tuomio 9.11.1983, Kok., s. 3461, Kok. Ep. VII, s. 339, 7 kohta) siten, ettei se olisi tarjonnut Siemensille mahdollisuutta esittää suoraan kysymyksiä todistaja M:lle.

189 Tässä yhteydessä on mainittava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tämä periaate edellyttää, että yrityksillä tai yritysten yhteenliittymillä, joita komission kilpailuoikeudellinen tutkinta koskee, on mahdollisuus hallinnollisen menettelyn aikana esittää asianmukaisesti näkemyksensä komission esiin tuomien tosiseikkojen, väitteiden ja olosuhteiden todenperäisyydestä ja merkityksellisyydestä (asia T-314/01, Avebe v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3085, 49 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Mainittu periaate ei sen sijaan edellytä, että näille yrityksille itselleen annetaan jo hallinnollisen menettelyn aikana mahdollisuus haastatella komission kuulemia todistajia (ks. vastaavasti edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 200 kohta).

190 Näin ollen tämä Siemensin peruste on hylättävä.

191 Yhteenvetona voidaan todeta, että ABB:n ja M:n lausumille on annettava korkea todistusarvo sen ajankohdan osalta, jolloin Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999. Näiden lausumien tueksi on kuitenkin edellä 66 kohdassa ilmaistun periaatteen mukaisesti esitettävä muita todisteita.

Asiakirja ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa”

192 Kuten edellä 151 kohdassa on esitetty, tämän asiakirjan todistusarvoon on suhtauduttava varoen, erityisesti sen sisältämille yksityiskohtaisille tiedoille annettavan arvon osalta. Tarkka päivämäärä, jolloin Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999, on tällainen yksityiskohtainen tieto. Tähän on lisättävä, että asiakirja on tämän keskeyttämisen ajankohtaa koskevan maininnan osalta tulkinnanvarainen.

193 Tämän asiakirjan ensimmäisellä rivillä lukee nimittäin seuraavaa:

”A/ päättyminen 3 ==> 09/99 1 ==> 00 aikana”.

194 Koska numero 3 oli asiakirjan laatimisen aikaan, 10.6.2003, Siemensin koodi kartellissa, komissio päätteli siitä, että Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin syyskuussa 1999. Kuten Siemens esittää aivan oikein viidennessä perusteessaan, joka koskee selkeiden asiakirjatodisteiden puuttumista siitä, että sen osallistuminen kartelliin jatkui syyskuuhun 1999 saakka, tällainen tulkinta johtaa kuitenkin väistämättä päätelmään, että ABB, joka yksilöidään tunnuksella 1, keskeytti osallistumisensa kartelliin vuoden 2000 aikana, vaikka on riidatonta, että ABB osallistui tämän jälkeenkin kartelliin. Niinpä joko komission tulkinta tästä asiakirjan katkelmasta on virheellinen siinä mielessä, ettei siinä viitata Siemensin kartelliin osallistumisen keskeyttämiseen, tai maininta ”1 ==> 00 aikana” on virheellinen. Viimeksi mainitussa tapauksessa ei ole syytä pitää mainintaa ”3 ==> 09/99” sen uskottavampana. Joka tapauksessa on hylättävä komission tulkinta, jonka mukaan ilmaisu ”päättyminen” 193 kohdassa lainatun asiakirjan ensimmäisellä rivillä viittaa vain mainintaan ”3 ==> 09/99” eikä mainintaan ”1 ==> 00 aikana”.

195 Yhteenvetona on katsottava, että tämän asiakirjan todistusarvo on erittäin heikko siltä osin kuin kyse on ajankohdasta, jolloin Siemens keskeytti osallistumisensa kilpailusääntöjen rikkomiseen vuonna 1999.

Arevan, Melcon, Fujin ja Hitachin/JAEPS:n lausunnot

– Arevan lausunnot

196 Arevan lausuntojen osalta komissio viittaa riidanalaisen päätöksen 186 perustelukappaleessa Arevan sakkoimmuniteetin saamista koskevan hakemuksensa yhteydessä toimittamaan asiakirjaan, jonka otsikko on ”Kartellin toimintaa GIS-markkinoilla koskeva selittävä muistio”. Tämän asiakirjan kappaleessa ”Historia” mainitaan seuraavaa:

”Ensimmäinen kartelli oli olemassa 1980-luvun lopun ja vuoden 1997, jolloin se keskeytyi, välillä. Vuodesta 1997 lähtien osallistujat jatkoivat tapaamisiaan mutta eivät sopineet markkinoiden jakamisesta tai hinnoista, ja tätä kartellia koskevat tapaamiset lakkasivat syyskuussa 1999; Siemens oli tällöin lopullisesti vetäytynyt.”

197 Ensinnäkin on mainittava, että tämä maininta on tulkinnanvarainen. Kuten Siemens esittää käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esittämällään kuudennella perusteella, mainintaa voidaan tulkita niin, että sen kartelliin osallistumisen keskeyttäminen

tapahtui ennen vuoden 1999 syyskuuta mutta tämän keskeyttämisen vaikutus – kartellin tapaamisten lakkaaminen – tapahtui vasta syyskuussa. Tämä tulkinta ei ole kuitenkaan ainoa mahdollinen. On lisäksi huomattava, että Arevan väite, jonka mukaan tapaamiset olisivat päättyneet vuoden 1999 syyskuusta alkaen, on myöhemmin osoittautunut virheelliseksi, mistä todistavat muun muassa komission riidanalaisen päätöksen 191–197 perustelukappaleessa esittämät todisteet. Vaikka tämä seikka ei tee kummastakaan edellä 196 kohdassa lainatun katkelman tulkinnasta toista todennäköisempää, se voi joka tapauksessa herättää yleisen epäilyn Arevan lausuntojen luotettavuudesta. Tässä yhteydessä on muistutettava, että komissio itse luokitteli Arevan lausunnot riidanalaisen päätöksen 290 ja 291 perustelukappaleessa ”ristiriitaisiksi ja tulkinnanvaraisiksi”, mitä pidettiin muiden ohella syynä jättää riidanalaisen päätöksen 531 perustelukappaleesta ilmenevällä tavalla myöntämättä sille alennusta sakoista yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella.

198 Niinpä Arevan lausunnoille on annettava pikemminkin heikko todistusarvo.

199 Toiseksi siltä osin kuin komissio tukeutuu riidanalaisen päätöksen 285 perustelukappaleessa ja alaviitteessä 237 Arevan väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen, on hyväksyttävä Siemensin väite, jonka mukaan tähän vastaukseen ei voida vedota sitä vastaan, koska sillä ei ollut mahdollisuutta tutustua siihen ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä (ks. vastaavasti edellä 189 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö). Komissio vahvisti unionin yleisen tuomioistuimen ennen istuntoa esittämiin kirjallisiin kysymyksiin antamassaan vastauksessa, ettei Arevan vastausta väitetiedoksiantoon annettu tiedoksi Siemensille ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä.

– Melcon lausunnot

200 Melco totesi 4.11.2004 päivätyssä asiakirjassa, jonka se esitti yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaisen hakemuksensa yhteydessä, seuraavaa:

”Ryhmä toimi syyskuuhun 1999 saakka ilman ristiriitoja tavoitteidensa saavuttamiseksi. Syyskuussa 1999 Siemens ilmoitti virallisesti eräässä ryhmän kokouksessa vetäytyvänsä ryhmästä siitä syystä, että Siemensin ylin johto oli saanut tiedon ryhmän toiminnasta.”

201 Melco siis nimenomaisesti ja ilman erehdyksen mahdollisuutta vahvisti sen, että Siemens oli ilmoittanut kartelliin osallistumisensa keskeyttämisestä vasta syyskuussa 1999.

202 Käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esittämänsä kuudennen perusteen yhteydessä Siemens on esittänyt, että komissio itse arvioi riidanalaisen päätöksen 292 perustelukappaleessa, että näiltä Melcon lausunnoilta puuttui todistusvoima niiden ristiriitaisuuden ja tulkinnanvaraisuuden vuoksi. Tähän liittyen on todettava, että Melco jätti hallinnollisen menettelyn aikana kaksi erilaista lausuntoa eli yhtäältä 4.11.2004 päivätyn asiakirjan, jonka se esitti yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaisen hakemuksen yhteydessä ja josta edellä 200 kohdassa lainattu katkelma on peräisin, ja toisaalta 5.7.2006 päivätyn vastauksen väitetiedoksiantoon. Riidanalaisen päätöksen 292 perustelukappaleesta ilmenevä todistusarvottomaksi luokittelu liittyy kuitenkin vain viimeksi mainittuun. Lisäksi tämä luokittelu koskee vain tämän vastauksen irrallista osaa eli Melcon väitettä, jonka mukaan kartelli päättyi kokonaan vuonna 1999 sen jälkeen, kun Siemens oli keskeyttänyt osallistumisensa kartelliin. Komissio arvioi muun muassa, että näitä väitteitä tukivat vain menettelyn muiden asianosaisten lausunnot ja että ne esitettiin vain Melcon omaksi puolustukseksi. Sen sijaan riidanalaiseen päätökseen

ei sisälly nimenomaista arviointia Melcon yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaisen hakemuksen yhteydessä 4.11.2004 antamien lausuntojen todistusarvosta.

203 On katsottava, että Melcon 4.11.2004 antamiin lausuntoihin sisältyvällä maininnalla syyskuusta 1999 ajankohtana, jolloin Siemens olisi keskeyttänyt kartelliin osallistumisensa, olisi oltava korkea todistusarvo, sillä Melcolla ei voinut olla mitään intressiä ilmoittaa tämän keskeyttämisen todellista ajankohtaa myöhempi ajankohta. Koska Siemensin – ja muutamaa kuukautta myöhemmin tapahtunut Hitachin – lähtö tekee ”kartellin murtumisesta”, joka Melcon mukaan tapahtui 1999/2000 alkaen, uskottavampaa, sillä olisi pikemminkin ollut intressi ilmoittaa todellista ajankohtaa aikaisempi ajankohta.

– Fujin lausunnot

204 Fuji ilmoitti väitetiedoksiantoon 11.7.2006 antamassaan vastauksessa seuraavaa:

”Kun Siemens oli vetäytynyt kartellista syyskuussa 1999, kiintiösopimukseen perustuva kartelli alkoi murtua. Fujin tietojen mukaan Sydneyn kokouksen jälkeen ei enää ollut kokouksia, joissa kaikki osapuolet olisivat olleet mukana.”

205 Edellä 90 kohdassa on jo mainittu, että toisin kuin Siemens väittää, Fujin lausumille on annettava korkea todistusarvo, vaikka ne on annettu verrattain myöhäisessä vaiheessa menettelyä ja läheisessä ajallisessa yhteydessä yhteistyötä koskevan tiedoksiannon mukaiseen hakemukseen. Lisäksi erityisesti ajankohtaa, jolloin Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin, koskevaan mainintaan pätevät Melcon lausuntojen

yhteydessä esitetyt toteamukset (ks. 203 kohta edellä), sillä koska tämä keskeyttäminen teki uskottavaksi myös Fujin kannattaman näkemyksen ”kartellin murtumisesta” jonkin aikaa myöhemmin, tällä yrityksellä ei ollut intressiä myöhentää keinotekoisesti tätä ajankohtaa.

– Hitachin lausunnot

206 Komissio vetoaa riidanalaisen päätöksen 186 perustelukappaleessa ja alaviitteessä 238 Hitachin väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen, jossa tämä vahvisti, että syyskuu 1999 oli ajankohta, jolloin Siemens oli keskeyttänyt osallistumisensa kartelliin. Kuitenkin kuten Siemens väittää komission vastustamatta, tähän vastaukseen ei voida vedota sitä vastaan, koska sillä ei ole ollut mahdollisuutta tutustua siihen ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä (ks. tältä osin edellä 189 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö). Niinpä tätä todistetta ei voida ottaa huomioon.

Välivaiheen yhteenveto

207 Edellä esitetystä seuraa, että komissio saattoi sen toteamiseksi, että Siemens oli osallistunut kartelliin syyskuuhun 1999 saakka, tukeutua useisiin todisteisiin, joihin kuuluvat uskottaviksi todetut ABB:n ja M:n lausunnot, jotka ovat tältä osin saaneet vahvistuksen Arevan, Melcon ja Fujin lausunnoissa, joista tietyillä eli Melcon ja Fujin lausumilla on korkea todistusarvo.

208 Kun nämä seikat otetaan huomioon, on seuraavaksi tutkittava, voidaanko muilla Siemensin esittämillä seikoilla kumota komission päätelmä ja näyttää toteen Siemensin väite, jonka mukaan se keskeytti osallistumisensa kartelliin huhtikuussa 1999.

c) Siemensin esittämät seikat sen osoittamiseksi, että sen osallistuminen kartelliin päättyi huhtikuussa 1999

Sen kartelliin osallistumisen keskeytymistä viimeistään huhtikuussa 1999 koskeva empiirinen taloudellinen näyttö

209 Kahdeksannella perusteella, jonka Siemens on esittänyt käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi, se vetoaa arviointiin sen tueksi, että se keskeytti kartelliin osallistumisensa huhtikuussa 1999. Sen mukaan arvioinnilla on osoitettu, että se käyttäytyi vuoden 1999 huhtikuun ja syyskuun välisenä aikana markkinoilla kilpailusääntöjen mukaisesti kuten myös vuoden 1999 syyskuun jälkeen, mutta toisin kuin ennen huhtikuuta 1999.

210 Tässä yhteydessä on viitattava tämän tuomion 135–138 kohtaan, sillä ne pätevät myös Siemensin kartelliin osallistumisen keskeyttämisen osalta. Yhtäältä koska EY 81 artiklassa kielletään paitsi sopimukset, joilla on kilpailua vääristävä vaikutus, myös sopimukset, joilla pyritään tähän, komission ei tarvitse osoittaa konkreettisia vaikutuksia, kun se toteaa kilpailusääntöjen rikkomisen. Toisaalta vaikka katsottaisiin, että Siemens menetteli kilpailusääntöjen mukaisesti vuoden 1999 huhtikuun ja syyskuun välisenä aikana, se ei osoita, että se olisi irtautunut kartellista, vaan ainoastaan, ettei

se ollut noudattanut sopimuksia. Kuten komissio on aivan oikein esittänyt, tämä saattoi kuitenkin yhtä hyvin johtua siitä, että Siemens pyrki saamaan etua kartellin avulla.

211 Näin ollen tämä peruste on hylättävä.

Se:n todistajanlausunto

212 Käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esittämällään seitsemännellä perusteella Siemens vetoaa lausuntoon, jonka antoi Alstomin entinen työntekijä Se., joka kertoi syyskuussa 2006 seuraavaa: ”Huhtikuussa 1999 käsitin, ettei toimivaa kartellia enää ole, sillä yksi tärkeimmistä kilpailijoista, Siemens, oli ilmoittanut irtautuvansa kartellista.” Siemensin mukaan se, ettei komissio ottanut tätä lausumaa huomioon, merkitsee useita oikeudellisia virheitä.

213 Tässä yhteydessä on todettava ensinnäkin, että Se:n lausuma ei välttämättä ole ristiriidassa sen komission toteamuksen kanssa, jonka mukaan Siemens oli keskeyttänyt osallistumisensa kartelliin syyskuussa 1999. Se. ajoitti huhtikuuhun 1999 ilmoituksen Siemensin päätöksestä olla jatkamatta kartelliin osallistumistaan eikä sen tähän kartelliin osallistumisen tosiasiallista päättymistä. Niinpä on ymmärrettävää, että huhtikuussa 1999 Siemens vain ilmoitti päätöksestään ja että sen osallistumisen keskeytyminen tapahtui tosiasiassa vasta myöhempänä ajankohtana. Siemensin väite on jo tästä syystä hylättävä.

214 Toiseksi komissio ei jättänyt Se:n todistajanlausuntoa huomioon ottamatta yksin siitä syystä, että se oli annettu ”Alstomin lakimiesten erityisessä valvonnassa”, kuten Siemens väittää, vaan myös siksi, ettei se pitänyt sitä itsessään uskottavana, koska Se. ei itse ollut ollut todistamassa asioita, joista hän kertoi. Kuten riidanalaisen päätöksen

289 perustelukappaleen b kohdasta ilmenee, komissio otti muun muassa huomioon sen, että Se. oli itse myöntänyt, että hän oli ennen huhtikuuta 1999 ollut tietoinen kartellista mutta hänellä ei ollut ollut lainkaan tietoa tavasta, jolla tämä kartelli toimi, osallistujista, kokousten ajankohdista ja paikoista eikä sovellettavista säännöistä. Lisäksi ABB:n 5.10.2005 toimittamasta kokoustaulukosta, jota Siemens ei ole riitauttanut, ilmenee, että Se. ei itse ollut osallistunut Sydneyssä huhtikuussa 1999 järjestettyyn kokoukseen, vaan kolme muuta työntekijää olivat edustaneet Alstomia. Komission suorittama tällainen todisteiden arviointi ei ole virheellinen. Missään tapauksessa unionin yleisen tuomioistuimen tehtävänä ei ole korvata tätä arviointia omallaan, kun Siemens ei ole esittänyt yksityiskohtaista kiistämistä.

215 Näin ollen tämä peruste on hylättävä siltä osin kuin se koskee Se:n todistajanlausuntoa.

Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausunnot

216 Käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esittämällään seitsemännellä perusteella Siemens moittii komissiota myös siitä, ettei se ottanut huomioon Siemensin entisten työntekijöiden Tr:n, E:n ja Sch:n lausuntoja, jotka se oli toimittanut hallinnollisen menettelyn aikana.

217 Aluksi on hylättävä Siemensin väite, jonka mukaan komissio ei ottanut huomioon sen entisten työntekijöiden todistajanlausuntoja. Sen jälkeen, kun Siemens toimitti tämä lausunnot kirjallisina 7.8.2006 päivätyllä kirjeellä, komissio ilmoitti 12.12.2006 päivätyllä kirjeellä, ettei se pitänyt tarpeellisena kuulla näitä todistajia, koska heidän todistajanlausuntonsa eivät olleet antaneet aihetta muihin kysymyksiin sen taholta.

218 Komissio ilmoitti myös, että Siemensin entisten työntekijöiden lausunnot eivät olleet sellaisia, että ne voisivat muuttaa sen arviointia ajankohdasta, jolloin Siemens oli keskeyttänyt kartelliin osallistumisensa, minkä se perusteli lausuntojen laajuudella ja keräämillään todisteilla.

219 Tähän liittyen on todettava, että Siemensin entisten työntekijöiden lausuntojen uskottavuuteen vaikuttaa huomattavasti se, että nämä henkilöt kiistävät kaikenlaisten Euroopassa toteutettavia kytkinlaitehankkeita koskevien sopimusten olemassaolon, vaikka, kuten ensimmäisen kanneperusteen yhteydessä on todettu, komissio on oikeudellisesti riittävällä tavalla osoittanut, että yhteistoimintajärjestely koski myös Euroopassa toteutettavia kytkinlaitehankkeita.

220 Lisäksi täsmällisestä ajankohdasta, jolloin Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin vuonna 1999, on todettava, että Tr. jäi, kuten hänen lausunnostaan ilmenee, eläkkeellä vuonna 1994 ja että hän kertoi, ettei tiedä tarkasti, milloin Siemens vetäytyi kartellista. Sch. mainitsi, että hänen esimiehensä E oli sanonut hänelle vuoden 1998 aikana, että hän aikoi jäädä varhennetulle eläkkeelle vuonna 1999 ja että hän oli samaan aikaan päättänyt, että Siemens luopuisi kiintiösopimukseen osallistumisestaan. Hän ei kuitenkaan maininnut, milloin tämä päätös pantaisiin täytäntöön, ja lisäksi hänen ilmoittamansa ajankohdat eivät sovi yhteen E:n ilmoittamien kanssa. Viimeksi mainittu kertoi jääneensä eläkkeelle vasta vuoden 2000 puolivälin aikoihin ja päättäneensä Siemensin vetäytymisestä kiintiösopimuksesta ennen (”im Vorfeld”) Sydneyn kokousta sekä ilmoittaneensa tästä muun muassa Sch:lle ja kehottaneensa tätä ryhtymään tarpeellisiin toimiin. Niinpä on mahdollista, että Sch:n mainitsemat tapahtumat ajoittuivat vuotta myöhemmäksi kuin tämä ilmoitti. E väitti lisäksi ilmoittaneensa asiasta Alstomin työntekijä V:lle ennen Sydneyn kokousta ja japanilaisille yrityksille ”välittömässä ajallisessa yhteydessä” mainittuun kokoukseen, myöntäen kuitenkin, ettei muistanut, tapahtuiko ilmoittaminen sitä ennen vai sen jälkeen. Hän tunnusti sen sijaan nimenomaisesti, ettei ollut ilmoittanut siitä muille yrityksille, muun muassa ABB:lle, eikä maininnut Siemensin vetäytymisestä vuosikokouksessa.

221 Edellä esitetyn valossa on katsottava, että nämä seikat osoittavat oikeudellisesti riittävällä tavalla sen, ettei Siemens ”virallisesti” vetäytynyt tämän kokouksen aikana. Useita yrityksiä käsittävässä kartellissa selvä ja nimenomainen tieto yhden osallistujayrityksen vetäytymisestä on osoitettava kaikille muille osallistujille. Niinpä kyse ei voi Siemensin esittämällä tavalla olla ”syrjinnästä, jota ei voida hyväksyä” suhteessa muihin vastaaviin tapauksiin.

222 Lisäksi E mainitsi myös, että hän ilmoitti Siemensin kartelliin osallistumisen keskeyttämisestä vasta japanilaisille yrityksille ilmoittamisen jälkeen tämän kartellin Euroopan sihteerille, joka puolestaan ilmoitti E:lle tuntemattomana ajankohtana edelleen muille yrityksille. Tässä yhteydessä on huomautettava, että Tr:n lausunnon mukaan sihteerin tehtävää oli tuolloin hoitanut Siemensin lukuun Th., joka oli myös ollut paikalla Sydneyn kokouksessa. E:n todistajanlausunto ei siten ole ristiriidassa komission tätä koskevien näkemysten kanssa. Päinvastoin hänen lausuntonsa vahvistaa, ettei Siemens avoimesti vetäytynyt kartellista Sydneyn kokouksessa huhtikuussa 1999, ja se on lisäksi täysin sopusoinnussa M:n version kanssa, jonka mukaan Th. ilmoitti hänelle asiasta Genevessä syyskuussa 1999 pidetyssä työkokouksessa. Tältä osin on korostettava, että E:n lausumista ilmenee, että Th. hoiti Siemensin lukuun kartellin Euroopan sihteerin tehtävää vielä tietyn aikaa Sydneyn kokouksen jälkeen, mikä riittää jo sen Siemensin väitteen hylkäämiseen, jonka mukaan se oli keskeyttänyt osallistumisensa kartelliin huhtikuussa 1999. Oikeuskäytännön mukaan se, ettei kyseessä oleva yritys julkisesti vetäydy kilpailusääntöjen rikkomisesta, johon se on osallistunut, tai ilmoita siitä hallintoviranomaisille, rohkaisee muita jatkamaan kilpailusääntöjen rikkomista ja vaarantaa sen paljastumisen siten, että tämä hiljainen hyväksyminen voidaan luokitella kumppanuudeksi tai passiiviseksi osallistumiseksi kilpailusääntöjen rikkomiseen (edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 84 kohta).

223 Näin ollen Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausunnot pikemminkin tukevat tietyssä määrin komission toteamusta, jonka mukaan Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin vasta syyskuussa 1999, kuin saattavat sen kyseenalaiseksi.

224 Näin ollen tämä peruste on hylättävä siltä osin kuin se koskee Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausuntoja ja siten kokonaisuudessaan.

Sitä, että Siemens osallistui kytkinlaitehankkeita koskevaan sopimukseen vuoden 1999 huhtikuun jälkeen, koskevan näytön puuttuminen

225 Käsiteltävän olevan osaperusteen tueksi esittämällään ensimmäisellä perusteella Siemens vetoaa siihen, että komissio ei moiti sitä riidanalaisessa päätöksessä hankkeita koskevaan sopimukseen osallistumisesta vuoden 1999 huhtikuun jälkeen. Sen mukaan niistä komission mainitsemista hankkeista, joihin se osallistui, viimeisimmän ajankohta oli 8.3.1999, ja Fujin yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaisen hakemuksen yhteydessä antamat tiedot eivät todista sen osallistumisesta hankkeisiin tai niihin liittyvään tietojenvaihtoon vuoden 1999 maaliskuun jälkeen.

226 Tässä yhteydessä on mainittava, että vuoden 1999 maaliskuun jälkeisiin hankkeisiin liittyvien sopimusten olemassaoloa koskevan näytön puuttuminen ei merkitse sitä, ettei tällaisia sopimuksia olisi ollut. Kuten komissio esittää, yleinen luettelo ei ole tyhjentävä. Lisäksi vaikka kävisi ilmi, ettei Siemens osallistunut hankkeita koskevaan sopimukseen maaliskuun 1999 jälkeen, se ei ole näyttö sen kartelliin osallistumisen keskeytymisestä. Kuten komissio on kirjallisissa huomautuksissaan korostanut, riidanalaisessa päätöksessä Siemensiin kohdistettu moite käsittää muutakin kuin vain sopimukset konkreettisista hankkeista. Tältä osin on riittävää viitata siihen, että Siemens hoiti tuolloin kartellin Euroopan sihteerin tehtävää, joka mahdollisti kartellin toiminnan.

227 Niinpä Siemensin tämän perusteen yhteydessä esittämillä väitteillä ei voida kumota komission edellä 179–207 kohdassa tutkittuihin todisteisiin perustuvaa toteamusta siitä, että Siemens osallistui kartelliin vuoden 1999 syyskuuhun saakka. Näin ollen tämä peruste on hylättävä.

Kokouksen järjestämistä 22.4.1999 jälkeen koskevan näytön puuttuminen

228 Käsiteltävänä olevan osaperusteen tueksi esittämällään toisella perusteella Siemens vetoaa siihen, ettei komissio esittänyt mitään näyttöä siitä, että se olisi vuonna 1999 osallistunut 19.4.–24.4.1999 järjestettyä Sydneyn kokousta myöhempään kokoukseen.

229 Tässä yhteydessä on huomattava, että vuoden 1999 huhtikuussa järjestettyä kokousta myöhäisempää kokousta koskevan näytön puuttuminen ei voi saattaa kyseenalaiseksi niitä perusteita, joihin komissio tukeutui, kun se totesi Siemensin kartelliin osallistumisen jatkuneen vuoden 1999 syyskuuhun saakka.

230 Se, ettei komissiolla ollut tietoa myöhemmistä kokouksista, ei merkitse sitä, ettei tällaisia kokouksia olisi ollut. Kun komissio mainitsi riidanalaisen päätöksen 183 perustelukappaleessa, että ”vuosittaiset kokoukset päättyivät 19.4.–24.4.1999 järjestetyn Sydneyn kokouksen jälkeen”, se viittasi selvästi vuosittaisiin kokouksiin eikä siten sulkenut pois sitä, että tämän ajankohdan jälkeen olisi järjestetty muita kokouksia operatiivisella tasolla. Tähän liittyen kiintiösopimuksen 3 artiklasta ilmenee, että yleiskokous (general meeting) järjestetään kerran vuodessa. Vaikka siis Siemens ei olisikaan keskeyttänyt osallistumistaan kartelliin vuoden 1999 aikana, ei olisi ollut mahdollista odottaa, että toinen samanlainen kokous järjestettäisiin samana vuonna. Sen sijaan kiintiösopimuksen 5 artiklassa määrätään komitean kokousten (committee

meetings) järjestämisestä joka toinen viikko niitä hankkeita, joita kaikki ryhmät olivat vaatineet itselleen, koskevaa näkemystenvaihtoa varten. Kuten kiintiösopimuksen liitteestä 4 ilmenee, Siemens (joka yksilöitiin koodilla ”8”) oli Euroopan komitean jäsen ja sen oli siten osallistuttava näihin kokouksiin. Lisäksi Euroopan kiintiösopimuksen 5 artiklasta ilmenee, että työkokouksia (job meetings), joihin kaikkien kyseessä olevien jäsenten oli osallistuttava, järjestettiin niin jaetuista hankkeista kuin niistäkin, joiden osalta vahvistettiin vain vähimmäishinta, ja kartellin Euroopan sihteerin – eli Siemensin – tehtävänä oli lähettää kutsut näihin kokouksiin ja toimia niissä puheenjohtajana. Tässä tilanteessa siitä, ettei komissio onnistunut osoittamaan Sydneyn kokouksen jälkeisten muiden vuoden 1999 kokousten täsmällistä ajankohtaa ja paikkaa, ei voida päätellä, ettei tällaisia kokouksia olisi ollut.

231 Tämä peruste on siis hylättävä.

232 Edellä esitetyn valossa on katsottava, että komissiolla oli riittävä näyttö sen toteamiseksi, että Siemens oli osallistunut kartelliin vuoden 1999 syyskuuhun saakka. Lisäksi Siemens ei ole antanut näiden seikkojen olemassaololle oikeuskäytännössä kehiteltyjen edellytysten mukaista vakuuttavaa vaihtoehtoista selitystä. Kun otetaan huomioon edellä 207 kohdassa tarkoitetut tosiseikat, joihin komissio on vedonnut Siemensin syyskuuhun 1999 jatkuneen osallistumisen osoittamiseksi, Siemensin olisi pitänyt esittää selitys tai vaihtoehtoinen perustelu, jolla voitaisiin kumota komission, jolla on tätä koskeva näyttötaakka, päätelmä (ks. vastaavasti edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 79 kohta ja edellä 65 kohdassa mainittu asia Peróxidos Orgánicos v. komissio, tuomion 71 kohta).

233 Tästä syystä toisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste on hylättävä.

B *Menettelyjen vanhentumista koskeva toisen kanneperusteen toinen osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

234 Siemens esittää, että kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistumisen, josta sitä moititaan, 22.4.1999 päättyneen ensimmäisen vaiheen osalta vanhentuminen on tapahtunut 22.4.2004 eli ennen 11. ja 12.5.2004 suoritettuja tarkastuksia. Sen mukaan vanhentumista ei voida sulkea pois sen komission väitteen perusteella, jonka mukaan se osallistui kahteen otteeseen yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun rikkomiseen. Vuosina 1988–1999 olemassa ollut kartelli poikkesi selvästi vuosina 2002–2004 olemassa olleesta kartellista.

235 Komissio kiistää Siemensin esittämät väitteet.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

236 Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 1 kohdan b alakohdassa asetetaan sellaisten kilpailusääntöjen rikkomisten, joista Siemensiä moititaan, vanhentumisajaksi viisi vuotta. Mainitun artiklan 2 kohdan toisen virkkeen mukaan jatketun tai uusitun rikkomisen osalta vanhentumisaika alkaa kuitenkin kulua siitä päivästä, jona rikkominen lakkaa. Saman asetuksen 25 artiklan 3 kohdan ensimmäisen virkkeen mukaan kaikki

komission suorittamat toimet rikkomisen tutkinnan tai rikkomista koskevan menettelyn aloittamiseksi keskeyttävät vanhentumisajan.

237 Käsiteltävässä asiassa väitetyn vanhentumisen hyväksyminen rikkomisen, josta Siemensiä moititaan, ensimmäisen vaiheen osalta edellyttää siis kahden kumulatiivisen edellytyksen täyttymistä. Yhtäältä tämän ensimmäisen vaiheen on oltava päättynyt viimeistään 10.5.1999 eli viisi vuotta ennen päivää, joka edelsi komission 11. ja 12.5.2004 paikan päällä suorittamia tarkastuksia. Toisaalta nämä kaksi rikkomisen, josta sitä moititaan, vaihetta eivät saa kuulua asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan 2 kohdassa tarkoitettuun yhteen ja samaan jatkettuun rikkomiseen, sillä siinä tapauksessa vanhentumisaika alkaa kulua vasta päivästä, jolloin jälkimmäinen näistä kahdesta vaiheesta päättyi vuonna 2004.

238 Tähän liittyen on riittävää muistuttaa, kuten edellä 232 kohdassa on esitetty, että komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä aivan oikein, että Siemensin rikkomiseen osallistumisen ensimmäinen vaihe päättyi vasta syyskuussa 1999 eli päivämäärän 10.5.1999 jälkeen.

239 Näin ollen toisen kanneperusteen toisen osaperusteen muodostava vanhentumisväite on hylättävä.

240 Myöskään toinen edellä 237 kohdassa mainituista edellytyksistä ei ole täyttynyt. Komissio totesi aivan oikein, että kartelli, johon Siemens osallistui vuodesta 2002 alkaen, oli sama kuin se, johon se oli osallistunut vuoteen 1999 saakka.

241 Tätä koskevassa oikeuskäytännössä on määritetty useita perusteita, joilla on merkitystä kilpailusääntöjen rikkomisen yhdeksi kokonaisuudeksi luonnehtimisessa ja joihin kuuluvat kyseessä olevien käytäntöjen tavoitteiden yhdenmukaisuus tai erilaisuus (asia T-21/99, Dansk Rørindustri v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1681, 67 kohta; ks. vastaavasti myös asia C-113/04 P, Technische Unie v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8831 ja 171 kohta ja edellä 184 kohdassa mainittu asia Jungbunzlauer v. komissio, tuomion 312 kohta), kyseessä olevien tavaroiden ja palvelujen samuus (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-71/03, T-74/03, T-87/03 ja, 170 T-91/03, Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomio 15.6.2005, 118, 119 ja 124 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa ja em. asia Jungbunzlauer v. komissio, tuomion 312 kohta), siihen osallistuneiden yritysten samuus (em. asia Jungbunzlauer v. komissio, tuomion 312 kohta) ja sen täytäntöönpanotapojen samuus (em. asia Dansk Rørindustri v. komissio, tuomion 68 kohta). Muita merkityksellisiä perusteita ovat yritysten puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden samuus ja kyseessä olevien käytäntöjen maantieteellisen soveltamisalan samuus.

242 Käsiteltävänä olevassa asiassa on todettava, että edellä mainittujen perusteiden kokonaistarkastelun perusteella voidaan katsoa, että kartelli, johon Siemens osallistui vuodesta 2002 alkaen, oli asiallisesti sama kuin se, johon se oli osallistunut vuoteen 1999 saakka.

243 Ensinnäkin tavoite, joka oli kartellin jäsenten markkinaosuuksien säilyttäminen, maailmanmarkkinoiden jakaminen japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien välillä – muun muassa varaamalla viimeksi mainituille Euroopan markkinat – ja hintojen laskun välttäminen, oli sama molemmissa kyseessä olevissa vaiheissa. Tässä yhteydessä on hylättävä Siemensin väitteet, joiden mukaan sen rikkomiseen osallistumisen kaksi vaihetta olivat toisistaan kokonaan erillisiä.

244 Ensinnäkään ei pidä paikkaansa, että kartelli koski Euroopassa toteutettavia hankkeita vasta vuodesta 2002 lähtien. Komissio on päinvastoin osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla, että kartelli koski ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita sen alusta lähtien, kuten edellä 161 kohdassa esitetyistä toteamuksista ilmenee.

245 Tämän jälkeen on vain vähän merkitystä sillä, oliko kiintiösopimus kumottu ja korvattu toisella sopimuksella, kuten Siemens Hitachin lausuntoihin tukeutuen väittää, vai oliko sitä vain muutettu, koska kyseessä olevien käytäntöjen tavoite säilyi samana.

246 On hylättävä Siemensin implisiittisesti kannattama ”yhteisen tavoitteen” käsite. Tämän käsitteen mukaan yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen toteaminen ei riipu pelkästään edellä 241 kohdassa mainitun kaltaisista objektiivisista perusteista vaan se edellyttää lisäksi yleisen yhteisen aikomuksen kaltaisen subjektiivisen elementin, joka Siemensin mukaan käsiteltävässä asiassa puuttuu, olemassaoloa. Tässä yhteydessä on todettava, ettei Siemensin kannattamalle näkemykselle löydy mitään tukea edellä 241 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä, jossa ei mainita subjektiivista perustetta rikkomisen yhtä kokonaisuutta olevan luonteen arvioinnissa. Niinpä se, onko EY 81 artiklan 1 kohdan vastaisten sopimusten ja käytäntöjen kokonaisuus yhtä kokonaisuutta oleva ja jatkettu rikkominen, riippuu sen sijaan ainoastaan objektiivisista tekijöistä, joihin kuuluu mainittujen sopimusten ja käytäntöjen yhteinen tavoite. Tätä viimeistä perustetta on arvioitava ainoastaan näiden sopimusten ja käytäntöjen sisällön kannalta, eikä sitä pidä sekoittaa eri yritysten subjektiiviseen aikomukseen osallistua yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun kartelliin, kuten Siemens näyttää tekevän. Tällaista subjektiivista aikomusta ei päinvastoin pidä ottaa huomioon, kun arvioidaan yrityksen henkilökohtaista osallistumista tällaiseen yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun sopimukseen (ks. 253 kohta edellä).

247 Toiseksi kartellin toimintatavat säilyivät yleisesti ottaen muuttumattomina, vaikka ne kehittyivät vaiheittain vuosien kuluessa muun muassa osallistuvien yritysten määrän vähetessä alan keskittymisen seurauksena ja viestintätekniikoiden parantuessa. Mutta kuten komissio esitti riidanalaisen päätöksen 280 perustelukappaleessa, nämä muutokset eivät tapahtuneet täsmälleen vuosien 1999 ja 2002 välillä vaan vaiheittain. Lisäksi niillä ei ollut vaikutusta toiminnan keskeisiin periaatteisiin eli kytkinlaitehankkeiden jakamiseen kartellin jäsenten kesken niiden määrittämien kiintiöiden

mukaisesti tarjouskilpailuja manipuloimalla sekä vähimmäishintojen asettamiseen niille kytkinlaitehankkeille, joita ei jaettu.

248 Kolmanneksi kartelli liittyi kyseessä olevien kahden vaiheen aikana samoihin markkinoihin eli kytkinlaitteisiin niin erillisinä osina kuin toimintavalmiina sähköasemina.

249 Neljänneksi kartellissa mukana olleet yritykset sekä näihin yrityksiin kuuluneet eri yhtiöt olivat asiallisesti samoja koko kartellin vuodesta 1998 vuoteen 2004 jatkuneen keston ajan, kun otetaan huomioon kytkinlaitealan keskittymiskehitys tänä aikana, ainoana poikkeuksena Siemensin, VA Tech -yrityksen ja Hitachin väliaikainen puuttuminen.

250 Viidenneksi eri yrityksiä kartellissa edustaneet henkilöt olivat suurelta osin samat vuonna 1999 ja 2002, jos jätetään ottamatta huomioon normaali vaihtuvuus jokaisessa yrityksessä. Edustajien samuuteen liittyvästä jatkuvuudesta todistavat asiakirja-aineistoon kuuluvat erilaiset luettelot kokouksista ja erityisesti riidanalaisen päätöksen liitteessä I oleva luettelo sekä riidanalaisen päätöksen liitteessä II oleva luettelo kartellissa toimineista kyseisten yritysten yhteyshenkilöistä.

251 Kuudenneksi kartellin maantieteellinen toiminta-alue oli vuonna 1999 sama kuin vuosien 2002–2004 aikana. Se laajeni hieman vuodesta 1988 lähtien siitä syystä, että kartellin jäsenet pääsivät tänä aikana Keski-Euroopan ja Itä-Euroopan markkinoille.

252 Seitsemänneksi se komission korostama seikka, jota Siemens ei ole kiistänyt, että muut kartellin jäsenet jatkoivat kartellia siitä väliaikaisesti poissaolleiden yritysten puuttumisen aikana ja että yhtenä kokonaisuutena pidettävän kilpailusääntöjen rikkomisen objektiivinen jatkuvuus siten säilyi, osoittaa myös, että kyse oli yhdestä ja samasta kartellista. Tässä yhteydessä on hylättävä Siemensin väite, jonka mukaan komissio piti sitä syyllisenä muiden tekoihin, kun se otti tämän seikan huomioon. Kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että Siemensiä pidettäisiin vastuullisena syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 väliseltä ajalta, vaan siitä, että sille osoitetaan sen poissaolon aikana jatkuneen rikkomisen olleen yhtä kokonaisuutta. Kuten seuraavassa kohdassa esitetään, Siemens oli tai sen olisi pitänyt olla tietoinen siitä, että se osallistui samaan kartelliin, johon se oli osallistunut vuoteen 1999 saakka.

253 Subjektiivisen elementin osalta on riittävää, että Siemens oli tietoinen osallistumisesta samaan kartelliin kuin aikaisemmin silloin, kun se aloitti uudelleen osallistumisensa kartelliin. Riittävää on, että Siemens oli tietoinen edellä 241 kohdassa mainituista keskeisistä perusteista, joiden perusteella voitiin todeta, että kyse on yhtenä kokonaisuutena pidettävästä kilpailusääntöjen rikkomisesta, jotta sitä vastaan voidaan vedota tällaiseen rikkomiseen, vaikka katsottaisiin, ettei Siemens itse tehnyt päätelmiä sen olemassaolosta. Kun otetaan huomioon, että sen työntekijät S ja Ze. olivat osallistuneet sen lukuun kartelliin niin ennen Siemensin vuonna 1999 tapahtunutta vetäytymistä kuin sen vuonna 2002 tapahtuneen paluun jälkeenkin, Siemens ei voinut olla tuntematta seikkoja, jotka määrittävät kartellin luonteeltaan yhtä kokonaisuutta olevaksi ja joita ovat muun muassa sen tavoitteiden, kyseessä olevien tuotteiden, maantieteellisten markkinoiden ja osallistuvien yritysten samuus.

254 Näin ollen Siemensin esittämä vanhentumisväite on joka tapauksessa hylättävä siksi, että nämä kaksi kilpailusääntöjen rikkomisen vaihetta, joista sitä moititaan, kuuluivat samaan yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun rikkomiseen.

255 Yhteenvetona on todettava, että kilpailusääntöjen rikkomisen, josta Siemensiä moititaan, ensimmäisen vaiheen vanhentumista koskeva toisen kanneperusteen toinen osaperuste on hylättävä.

C *Toisen kanneperusteen kolmas osaperuste, joka koskee sitä, ettei Siemens osallistunut kartelliin 1.1.2004 jälkeen*

1. Asianosaisten lausumat

256 Siemens esittää, että komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä virheellisesti, että rikkominen päättyi lopullisesti 11.5.2004, vaikka mitään todellisia vaikutuksia ei ollut todettu yhteismarkkinoilla tammikuun 2004 jälkeen, sillä viimeinen merkityksellinen kokous oli pidetty 21.1.2004, eikä se ollut johtanut mihinkään hintoja koskevaan sopimukseen. Niinpä kartellilla ei ollut vaikutuksia markkinoihin tammikuusta 2004 lähtien, eikä komissio ole lisäksi esittänyt mitään tällaisia vaikutuksia koskevaa näyttöä.

257 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

258 Tämä osaperuste on hylättävä kahdesta syystä.

259 Ensimmäiseksi on huomautettava, että kuten 135 kohdasta edellä ilmenee, vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan jo EY 81 artiklan 1 kohdan sanamuodosta ilmenee, että yritysten väliset sopimukset ovat vaikutuksistaan riippumatta kiellettyjä, jos niillä on kilpailua rajoittava tarkoitus (edellä 43 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 123 kohta ja edellä 49 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 181 kohta). Näin ollen todellisten kilpailua rajoittavien vaikutusten osoittamista ei edellytetty, koska sen kilpailua rajoittavasta tarkoituksesta oli näyttöä (ks. edellä 135 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 178 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Edellä 134 kohdassa on myös mainittu, että komissio tukeutui käsiteltävässä asiassa ensisijaisesti riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa mainittuun sopimuksen kilpailua rajoittavaan tarkoitukseen. Se totesi aluksi riidanalaisen päätöksen 303 ja 304 perustelukappaleessa, että kuvatuilla sopimuksilla ja/tai yhteistoimintakäytännöillä oli tarkoitus rajoittaa kilpailua EY 81 artiklassa ja ETA-sopimuksen 53 artiklassa tarkoitetulla tavalla ja että tässä tilanteessa oli mainittujen määräysten soveltamisen kannalta merkityksetöntä ottaa huomioon sopimuksen konkreettisia vaikutuksia, ja lisäsi sitten 308 perustelukappaleessa, että kuvatunkaltaisen sopimuksen täytäntöönpanosta itsessään seuraa huomattavia kilpailun vääristymiä.

260 Niinpä kuten komissio aivan oikein esittää, asiassa T-279/02, Degussa vastaan komissio, 5.4.2006 annettu tuomio (Kok., s. II-897, 236 ja 240 kohta) ei tue Siemensin väitettä. Yhtäältä ne mainitun tuomion katkelmat, joihin Siemens vetoaa, eivät liity rikkomisen tai sen keston toteamiseen vaan ainoastaan sen vakavuuden arviointiin. Toisaalta komissio tukeutui tämän tuomion taustalla olevassa asiassa nimenomaisesti vaikutukseen, joka kartellilla oli ollut kyseessä olleiden tuotteiden hintoihin. Kuten edellisessä kohdassa on mainittu, käsiteltävän asian tilanne ei ole kuitenkaan tällainen.

261 Näin ollen Siemensin väitteillä, joilla se pyrkii tukemaan näkemystään siitä, ettei kartellilla ollut uusia vaikutuksia 1.1.2004 jälkeen, ei ole merkitystä.

262 Toiseksi on todettava, kuten komissio esitti VA Tech -konsernin ilmoitusten perusteella riidanalaisen päätöksen 215 artiklassa Siemensin tätä kiistämättä, että viestintä ja kokoukset kartellin sisällä koskivat ABB:n lähdön jälkeen muun muassa meneillään olleisiin tarjouskilpailuihin liittyvää tietojenvaihtoa, kartellin ulkopuolisten toimijoiden asemaa, yhteyksien ylläpitämistä tai katkaisemista ja turvallisuuskysymyksiä. Nämä keskustelunaiheet kuitenkin osoittavat, että vaikka kartelliin jääneet jäsenet eivät ABB:n lähdön jälkeen onnistuneet pääsemään sopimukseen konkreettista hankkeista, niillä oli tarkoitus jatkaa kartellia tulevaisuudessa tai ne eivät ainakaan olleet tehneet päätöstä sen päättämisestä.

263 Toisin kuin Siemens väittää, tätä tosiseikaston tulkintaa ei voida saattaa kyseenalaiseksi Hitachin esittämällä kartellin päättymistä koskevalla lausunnolla. Tämä lausunto annettiin sellaisen taulukon muodossa, jossa mainittiin kartellin eri kokousten osalta niiden ajankohta, paikka, osallistujat, lyhyt yhteenveto tavoitteista ja se, kuka Hitachin työntekijöistä oli ollut näiden tietojen lähde. Ensinnäkin on huomattava tähän liittyen, että eri kokousten tavoitteita koskevat maininnat ovat vain lyhyitä ja joskus yleisluonteisia. Esimerkiksi 17.3. ja 8.4.2004 pidetyistä kokouksista mainitaan, että ”kokouksen tavoite oli vaihtaa tietoja” ja että ”[työkokous] sisälsi markkinoita koskevan yleisen keskustelun”. Näistä maininnoista ei ilmene keskustelujen täsmällinen aihe, eikä niiden perusteella voida missään tapauksessa sulkea pois sitä, että kyse oli tietojenvaihdosta ja keskusteluista, jotka merkitsevät EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomista.

264 Lisäksi on huomattava, että Siemensin esittämä Hitachin lausunto käsittää komissiossa käydyn menettelyn asiakirja-aineiston sivut 7278, 7280 ja 7281 mutta ei sivua 7279, joka saattaa sisältää tietoja muista kokouksista vuoden 2004 tammikuun ja maaliskuun välisenä aikana. Erillään näiden asiakirjojen luotettavuutta ja todistusarvoa koskevista pohdinnoista on todettava, ettei niissä siten tehdä kattavasti selkoa vuoden 2004 kokouksia, joihin liittyen Siemens väittää, ettei kartellilla ollut niiden

perusteella enää uusia vaikutuksia, koskevista Hitachin lausunnoista. On siis katsottava, ettei Siemens ole näyttänyt tätä väitettä toteen.

265 Tästä seuraa, että sitä, ettei kartellilla ollut uusia vaikutuksia tammikuun 2004 jälkeen, koskeva toisen kanneperusteen kolmas osaperuste on hylättävä.

266 Niinpä toinen kanneperuste on hylättävä kokonaisuudessaan.

III *Oikeudellista virhettä sakon määrän laskemisessa koskeva kolmas kanneperuste*

267 Siemensin kolmas kanneperuste jakautuu kuuteen osaperusteeseen. Se esittää ensimmäisellä osaperusteella, että sakon laskentapohja on kohtuuton. Toinen osaperuste koskee ehkäisevän vaikutuksen kertoimen kohtuuttomuutta. Kolmannella osaperusteella Siemens esittää, että komissio perusti ratkaisunsa virheelliseen rikkomisen kestoon. Neljännellä osaperusteella se vetoaa siihen, että se luokiteltiin virheellisesti kartellin johtajaksi. Viidennellä osaperusteella se esittää, että komission olisi pitänyt alentaa sen sakkoa yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella. Kuudes osaperuste koskee sitä, että komission jäsenten kollegio oli de facto sidottu kilpailun pääosaston kantaan.

A *Sakon laskentapohjan kohtuuttomuutta koskeva kolmannen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste*

268 Kolmannen kanneperusteen ensimmäisellä osaperusteella Siemens esittää olennaisilta osin, että sille määrätyn sakon laskentapohja oli kohtuuton suhteessa rikkomisen vakavuuteen ja sen taloudellisiin vaikutuksiin, eikä sitä ollut perusteltu asianmukaisesti. Sen mukaan komission ei olisi pitänyt luokitella rikkomista ”erittäin vakavaksi”, ja sen olisi tästä syystä pitänyt määrittää sakon laskentapohja huomattavasti 10:tä miljoonaa euroa pienemmäksi. Se esittää tähän liittyen kolme perustetta, joista ensimmäinen koskee sitä, ettei komissio esittänyt näyttöä kartellin vaikutuksista, toinen sakon laskentapohjan kohtuuttomuutta suhteessa rikkomisen taloudelliseen merkitykseen ja kolmas sen sijoittamista virheelliseen luokkaan.

1. Kartellin vaikutuksiin liittyvän näytön puuttumista koskeva ensimmäinen peruste

a) Asianosaisten lausumat

269 Siemens kiistää komission riidanalaisen päätöksen 477 ja 484 perustelukappaleessa esittämät päätelmät kartellin vaikutuksista ja väittää niitä ristiriitaisiksi, epätarkoiksi ja virheellisiksi. Sen mukaan komissio ei voi viitata sakon laskentapohjan määrittämisen yhteydessä rikkomisen väitettyihin vaikutuksiin, koska se tunnusti aivan oikein, ettei kartellilla ollut mitattavissa olevaa vaikutusta. Lisäksi komissio ei ole sen mukaan esittänyt mitään konkreettista ja uskottavaa osoitusta siitä, että kartellilla olisi ollut vaikutusta markkinoihin, ja arviointi osoittaa jopa, ettei tällaisia vaikutuksia

ollut. Komission väite, jonka mukaan pitkäaikainen osallistuminen kalliiseen järjestelmään osoittaa, että kartelli oli jäsenilleen kannattava ja että sillä oli täten vaikutus, perustuu pelkkiin olettamuksiin eikä objektiivisiin taloudellisiin tekijöihin.

270 Komissio kiistää Siemensin esittämät väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

271 Aluksi on muistutettava, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa sovellettavista suuntaviivoista annetun komission tiedonannon (EYVL 1998, C 9, s. 3; jäljempänä suuntaviivat) 1 kohdan A alakohdan ensimmäisen alakohdan mukaan komission on rikkomisen vakavuuden perusteella tapahtuvassa sakon laskennassa otettava huomioon muun muassa rikkomisen ”todellinen vaikutus markkinoihin, jos se on mitattavissa”.

272 Ensinnäkin on mainittava tähän liittyen, että toisin kuin Siemens väittää, komissio ei riidanalaisessa päätöksessä mitenkään tunnustanut, ettei kartellilla olisi ollut mitään mitattavissa olevaa vaikutusta. Komissio mainitsi riidanalaisen päätöksen 477 perustelukappaleessa, ettei kartellilla markkinoihin olleen vaikutuksen mittaaminen ole mahdollista, koska ei ole tietoa siitä, mitkä kytkinlaitehankkeiden todennäköiset hinnat ETA-alueella olisivat ilman kartellia olleet, ja niinpä se ei perustanut ratkaisuaan erityisesti tiettyyn vaikutukseen, kun se määritti suuntaviivojen 1 kohdan A alakohdan mukaisesti rikkomisen vakavuuden.

273 Komissio korosti käsiteltävässä asiassa vain täydentävänä perusteena sitä, että asiassa oli konkreettisia ja uskottavia viitteitä, jotka asianmukaisella todennäköisyydellä osoittavat, että kartellilla oli vaikutusta markkinoihin, koska se pantiin tosiasiallisesti täytäntöön, koska se kesti yli 16 vuotta ja koska osallistujat olivat valmiita kantamaan huomattavat kustannukset sen olemassaolon jatkumisen turvaamiseksi. Tämän seikan ei voida katsoa puhuvan mainitun vaikutuksen mittaamisen mahdottomuutta koskevaa toteamusta vastaan. Sillä voidaan vain täsmentää, että komissio arvioi kartellilla olleen vaikutusta, vaikka sitä ei voida konkreettisesti mitata eikä sitä siten voida ottaa huomioon kartellin vakavuuden määrittämisessä.

274 Toiseksi riidanalaisen päätöksen 484 perustelukappaleesta ei Siemensin esittämän vastaisesti käy ilmi, että komissio olisi viitannut kartellin vaikutuksiin, kun se määritti rikkomisen vakavuuden. Muotoilu ”kun otetaan huomioon edellä 8.3.1 kohdassa kuvatut seikat” (kohta, johon riidanalaisen päätöksen 477 perustelukappale kuuluu) on ymmärrettävä niin, että sillä viitataan erityisesti komission toteamukseen, jonka mukaan kartellin vaikutukset eivät olleet mitattavissa.

275 Niinpä ei ole tarpeen tutkia, voitiinko kartellilla markkinoihin olevat vaikutukset olettaa komission mainitsemien indisioiden perusteella.

276 Näin ollen Siemensin esittämä ensimmäinen peruste on hylättävä.

2. Sakon laskentapohjan kohtuuttomuutta suhteessa rikkomisen taloudelliseen merkitykseen koskeva toinen peruste

a) Asianosaisten lausumat

277 Siemens esittää, että sakon laskentapohja on kohtuuton suhteessa kyseessä olevien tuotteiden markkina-arvoon ja sen omaan markkinaosuuteen. Komissio poikkesi aikaisemmasta päätöskäytännöstään, kun se asetti tämän sakon määräksi 45 miljoonaa euroa, vaikka sen olisi pitänyt noudattaa yhdenmukaista ja syrjimätöntä päätöskäytäntöä. Siemensin mukaan tämän määrän olisi oltava selvästi alle 35 miljoonaa euroa. Niinpä se kehottaa unionin yleistä tuomioistuinta käyttämään täyttä toimivaltaansa ja alentamaan sakon laskentapohjaa huomattavasti.

278 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

279 Suuntaviivojen 1 kohdan A alakohdan neljännessä ja kuudennessa alakohdassa todetaan, että on tarpeen ottaa huomioon se, mitkä todelliset taloudelliset mahdollisuudet rikkomiseen syyllistyneillä on aiheuttaa vahinkoa muille talouden toimijoille, sekä kunkin yrityksen menettelyn tapauskohtainen painoarvo kilpailun kannalta erityisesti silloin, kun rikkomisiin syyllistyneet yritykset ovat huomattavan erikokoisia. Suuntaviivoissa ei sen sijaan sanota, että yritysten tosiasiallista taloudellista kapasiteettia tai

niiden menettelyn tapauskohtaista painoarvoa olisi arvioitava erityisten kriteerien, kuten niillä ETA-alueella tai sisämarkkinoilla olevan kyseisten tuotteiden markkinaosuuden valossa. Niinpä komissio on tältä osin vapaa soveltamaan kunkin yksittäistapauksen olosuhteet huomioon ottaen asianmukaisena pitämäänsä kriteeriä.

280 Komissio totesi käsiteltävässä asiassa riidanalaisen päätöksen 479 perustelukappaleessa ensin, että rikkominen on luokiteltava suuntaviivoissa tarkoitetulla tavalla ”erittäin vakavaksi”, ja selitti sitten riidanalaisen päätöksen 480–490 perustelukappaleessa, että sen eri yrityksiin soveltama erilainen kohtelu niiden maailmanlaajuisten markkinaosuuksien perusteella ilmentää niiden kunkin taloudellista kapasiteettia aiheuttaa huomattavaa vahinkoa kilpailulle.

281 Komissio selitti riidanalaisen päätöksen 481 perustelukappaleessa muun muassa, että kun otetaan huomioon kartellijärjestelyjen maailmanlaajuisuus, maailmanlaajuiset liikevaihdot ilmentävät parhaiten yritysten mahdollisuuksia aiheuttaa merkittävää haittaa muille ETA-alueen toimijoille ja niiden kunkin myötävaikutusta kartellin tehokkuuteen kokonaisuudessaan tai toisaalta kartellin epätasapainoon siinä tilanteessa, ettei tietty yritys olisi osallistunut siihen. Komissio korosti erityisesti sitä, että japanilaisten yritysten roolia olisi vähätelty huomattavasti, jos se olisi tukeutunut vain ETA-aluetta koskeviin liikevaihtoihin, kun otetaan huomioon, että nämä yritykset olivat kartellin taustalla olevien sopimusten perusteella pysyneet pitkälti Euroopan markkinoiden toimintojen ulkopuolella.

282 Komissio mainitsi, että Siemensin ja ABB:n, joilla molemmilla oli hallussaan 23–29 prosenttia kytkinlaitehankkeisiin liittyvästä maailmanlaajuisesta liikevaihdosta, sakkojen laskentapohjat oli määritettävä ETA-alueen markkina-arvon perusteella 45 miljoonan euron suuruisiksi.

283 Niinpä kun komissio määritti sakon laskentapohjan, se otti huomioon, eikä sitä voida moittia ilmeisestä arviointivirheestä, sekä kytkinlaitehankkeisiin liittyvän maailmanlaajuisen liikevaihdon että markkina-arvon ETA-alueella siten, että yritykset jaettiin riidanalaisen päätöksen 480 ja 481 perustelukappaleen mukaan ensimmäisen näistä kriteereistä perusteella useampaan ryhmään. Näiden kriteerien soveltamisessa otettiin asianmukaisesti huomioon käsiteltävän asian olosuhteet, muun muassa se, että kartelliin osallistujat olivat sopineet jakavansa Euroopan ja Japanin markkinat vastaavien tuottajaryhmien välillä. Koska sakkojen taso perustuu tällaiseen menettelyyn, sitä ei voida pitää kohtuuttomana.

284 Sen sijaan Siemensin väitteet eivät ole vakuuttavia.

285 Ensinnäkin on hylättävä Siemensin väite, jonka mukaan yhteisöjen tuomioistuin olisi yhdistetyissä asioissa C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. vastaan komissio, 28.6.2005 antamassaan tuomiossa (Kok., s. I-5425, 242 kohta) todennut, että ”se hyöty, jonka [yritykset] ovat saaneet näistä menettelytavoista – – ja kyseisten tavaroiden arvo” ovat sakon määrän laskennassa olennaisia seikkoja.

286 Tässä yhteydessä on mainittava, ettei tämä osittainen lainaus anna luotettavaa tietoa edellä 285 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Dansk Rørindustri ym. vastaan komissio annetun tuomion 242 kohdan sisällöstä, jota ei lisäksi voida täysin ymmärtää asiayhteydestään poistettuna. Mainitun tuomion 241–243 kohdassa todetaan seuraavaa:

> ”241 Kilpailusääntöjen rikkomisten vakavuus on määritettävä erittäin monien seikkojen, kuten erityisesti asian ominaispiirteiden, asiayhteyden ja sakkojen ennalta ehkäisevän vaikutuksen perusteella, vaikka huomioon otettavista arviointiperusteista ei ole vahvistettu sitovaa tai tyhjentävää luetteloa – –

242 Tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa kilpailusääntöjen rikkomisten vakavuuden arviointiin, ovat kunkin yrityksen käyttäytyminen, kunkin yrityksen osuus yhdenmukaistettujen menettelytapojen luomisessa, se hyöty, jonka ne ovat saaneet näistä menettelytavoista, yritysten koko, kyseisten tavaroiden arvo sekä se vaara, joka tällaisista kilpailusääntöjen rikkomisista aiheutuu yhteisön tavoitteiden toteuttamiselle – –

243 Tästä seuraa, että yhtäältä on sakon määrän määräämiseksi sallittua ottaa huomioon yhtä hyvin yrityksen kokonaisliikevaihto, joka kertoo – vaikkakin vain likimääräisesti ja epätäydellisesti – jotain yrityksen koosta ja sen taloudellisesta vallasta, sekä se osa liikevaihdosta, joka tulee kilpailusääntöjen rikkomisen kohteena olevista tavaroista ja joka näin ollen on omiaan osoittamaan rikkomisen laajuutta. Tästä seuraa toisaalta, ettei kummallekaan näistä luvuista pidä antaa sellaista merkitystä, joka olisi suhteeton muihin arviointiperusteisiin nähden, ja että sopivan sakon määrääminen ei näin ollen voi olla pelkän kokonaisliikevaihtoon perustuvan laskelman tulos. Näin on erityisesti silloin, kun kyseiset tavarat muodostavat ainoastaan vähäisen osan kokonaisliikevaihdosta – –.”

287 Ensinnäkin kyseisen tuomion 241 kohdasta ilmenee, että sen 242 kohdassa ei ole ilmaistu pakottavasti eikä tyhjentävästi seikkoja, joiden perusteella rikkomisen vakavuutta voidaan arvioida. Niinpä komissiolla on vapaus ottaa huomioon muita seikkoja, antaa vähemmän painoarvoa jollekin mainitussa 242 kohdassa ilmaistuista seikoista tai jopa jättää sellainen kokonaan huomioon ottamatta, jos se pitää sitä yksittäistapauksen olosuhteiden vuoksi asianmukaisena. Tällainen tulkinta vahvistetaan myös saman tuomion 243 kohdassa. Siemens ei voi siten mainitun tuomion 242 kohdan perusteella väittää, että sakon laskentapohja olisi määritettävä suhteessa kytkinlaitehankkeiden markkinoiden kokoon ETA-alueella.

288 Toiseksi edellä 285 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Dansk Rørindustri ym. vastaan komissio annetun tuomion 243 kohdan ensimmäisestä virkkeestä ilmenee, että kyseisen tuomion 242 kohdassa käytetyn käsitteen ”kyseisten tavaroiden arvo” on ymmärrettävä tarkoittavan kriteeriä, joka viittaa siihen osuuteen kyseessä olevien yritysten maailmanlaajuisesta liikevaihdosta, joka on peräisin kartellin kohteena olevista tuotteista, eikä näiden tuotteiden markkinoiden kokoon ETA-alueella. Niin ollen yhteisöjen tuomioistuin ei tässä viimeksi mainitussa kohdassa ottanut lainkaan kantaa merkityksellisten ETA-alueen markkinoiden arvon huomioon ottamiseen, toisin kuin Siemens väittää.

289 Toiseksi kuten komissio aivan oikein esittää, suuntaviivoissa tai unionin oikeudessa yleisesti ei todeta tai säädetä, että komission määräämien sakkojen on ehdottomasti oltava suhteessa kyseessä olevien tuotteiden markkina-arvoon. Sen sijaan suuntaviivoissa mainitaan nimenomaisesti rikkomisen vakavuuden määrittämisen osalta muiden tekijöiden, kuten yritysten tosiasiallisen taloudellisen kapasiteetin, sakon määrän ennalta ehkäisevän vaikutuksen, kyseessä olevien yritysten kokojen ja eri yrityksillä kartellissa tapauskohtaisesti olevan painoarvon, huomioon ottamisesta; komissio sovelsi näitä kriteerejä riidanalaisen päätöksen 480 ja 481 perustelukappaleessa.

290 Kolmanneksi on huomattava, että komission aiemmin noudattama päätösmenettely ei itsessään ole sakkojen määrittämistä koskeva oikeudellinen kehys kilpailuoikeuden alalla (edellä 87 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 234 kohta). Komissiolla on asetuksen N:o 1/2003 asiayhteydessä harkintavaltaa, kun se asettaa sakkojen määrän, jotta se voi ohjata yritysten käyttäytymistä kilpailusääntöjen noudattamisen suuntaan. Niinpä se, että komissio on aikaisemmin soveltanut tietyntasoisia sakkoja tietynlaisiin rikkomisiin, ei voi merkitä sitä, ettei se voisi nostaa tätä sakkojen tasoa asetuksessa N:o 1/2003 ilmoitetuissa rajoissa, jos tämä on tarpeen yhteisön kilpailupolitiikan toteuttamiseksi. Yhteisöjen kilpailusääntöjen tehokas soveltaminen edellyttää päinvastoin sitä, että komissio voi milloin tahansa mukauttaa sakkojen tasoa tämän politiikan tarpeita vastaavaksi (ks. analogisesti edellä 285 kohdassa

mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 227 kohta ja edellä 66 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomion 395 kohta).

291 Tästä seuraa, että sellaiseen hallinnolliseen menettelyyn, jonka päätteeksi voidaan määrätä sakkoja, osallistuvat yritykset eivät voi saavuttaa perusteltua luottamusta siihen, ettei komissio ylitä aiemmin käytettyä sakkojen tasoa. Tämän vuoksi kyseisten yritysten on otettava huomioon se mahdollisuus, että komissio päättää minä hetkenä hyvänsä korottaa sakkojen tasoa aiemmin soveltamastaan tasosta (edellä 285 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 228 ja 229 kohta).

292 Tästä seuraa, että Siemensin mainitsemat esimerkit päätöksistä eivät saata kyseenalaiseksi komission käsiteltävässä asiassa asettaman sakon laskentapohjan määrää, kun otetaan huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleeseen sisällytetty rangaistusten lainmukaisuuden periaate, vaikka se olisikin Siemensin väittämällä tavalla korkeampi kuin määrät muissa asioissa, jotka koskevat kyseessä olevia markkinoita arvoltaan suurempia markkinoita.

293 Näin ollen Siemensin esittämä toinen peruste on hylättävä.

3. Siemensin sisällyttämistä virheelliseen luokkaan koskeva kolmas peruste

a) Asianosaisten lausumat

294 Siemens esittää yhtäältä, että komission olisi tullut ottaa sille määrättävän sakon määrän laskennassa huomioon sen liikevaihto vuonna 2001, kuten Fujin, Hitachin, Melcon

ja Toshiban osalta, eikä vuoden 2003 liikevaihtoa, kuten ABB:n, Alstomin, Arevan ja VA Tech -konsernin osalta. Komissio ei siis soveltanut omaa sakkojenlaskentamenetelmäänsä oikein, yhdenmukaisesti eikä syrjimättömästi. Toisaalta Siemens katsoo, ettei sitä olisi pitänyt sijoittaa samaan luokkaan ABB:n kanssa, koska sen liikevaihdot vuosilta 2001 ja 2003 olivat huomattavasti ABB:n liikevaihtoja pienemmät, kuten tietyt asiakirja-aineistoon kuuluvat asiakirjat osoittavat. Lisäksi Siemens mainitsee epätäsmällisyydet, jotka liittyvät kytkinlaitehankkeiden maailmanlaajuisiin markkina-arvoihin vuonna 2001 ja 2003, ja esittää, että komission olisi ilmaistava täsmällisesti kunkin osallistujan osuus kartellin maailmanlaajuisesta liikevaihdosta näiltä kahdelta vuodelta sekä niiden kytkinlaitehankkeilla saavuttamat liikevaihdot.

295 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

296 Ensinnäkin on tehtävä ero kahden Siemensin riitauttaman seikan välillä. Yhtäältä se esittää, että komission olisi pitänyt valita vuosi 2001 viitevuodeksi sen markkinaosuuden määrittämisessä. Toisaalta se esittää, että kun otetaan huomioon sen väitetysti ABB:n markkinaosuutta pienempi markkinaosuus, sitä ei olisi pitänyt sisällyttää ensimmäiseen yritysten luokkaan ABB:n kanssa vaan toiseen luokkaan.

297 Ensinnäkin viitevuoden valinnasta yritysten suhteellisen painoarvon määrittämiseksi on huomattava, että vaikka suuntaviivojen 1 kohdan A alakohdan neljännessä ja viidennessä alakohdassa lausutaan yritysten erilaisesta kohtelusta niiden taloudellisen merkityksen perusteella, niissä ei mainita, minkä vuoden mukaan yritysten

suhteellinen painoarvo on ratkaistava. Tältä osin suuntaviivojen 5 kohdan a alakohdan toista alakohtaa, jossa lausutaan päätöksen tekemistä edeltävän tilikauden huomioon ottamisesta, sovelletaan vain liikevaihdon määrittämiseen asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan toisessa alakohdassa tarkoitetun 10 prosentin rajan noudattamisen kannalta eikä sitä siis sovelleta kartellissa toimivien yritysten suhteellisen painoarvon määrittämiseen.

298 Käsiteltävässä asiassa vuosi 2003, jonka komissio valitsi viitevuodeksi Siemensin ja muiden eurooppalaisten yritysten suhteellisen painoarvon määrittämiseksi, oli viimeinen kokonainen kartellin toimintavuosi. Tämä valinta vaikuttaa asianmukaiselta mainituilla yrityksillä kartellissa olevan suhteellisen painoarvon määrittämiseksi.

299 Se, että komissio valitsi vuoden 2001 viitevuodeksi japanilaisten yritysten suhteellisen painoarvon määrittämiseksi, selitettiin riidanalaisen päätöksen 482 perustelukappaleessa japanilaisia tuottajia koskevilla erityisillä olosuhteilla, muun muassa sillä, ettei komissiolla ollut käytettävissään näiden yritysten erillisiä liikevaihtoja siitä syystä, että niiden kytkinlaitehankkeisiin liittyvät toiminnot oli organisoitu uudelleen kahdeksi yhteisyritykseksi. Esillä olevan asian ratkaisemiseksi ei ole tarpeen tutkia japanilaisiin yrityksiin sovelletun kohtelun lainmukaisuutta. Vaikka katsottaisiinkin, että tämä kohtelu oli lainvastaista, riidanalaista päätöstä olisi tällaisessa tilanteessa muutettava japanilaisten tuottajien eikä Siemensin osalta.

300 Toiseksi siltä osin, että Siemensin markkinaosuus oli väitetysti ABB:n markkinaosuutta pienempi, komissio perusti ratkaisunsa riidanalaisen päätöksen 483 kohdassa mainitulla tavalla yritysten itsensä esittämiin lukuihin. Siemens ilmoitti komission tiedonsaantipyyntöön 5.7.2005 antamassaan vastauksessa, että sen kytkinlaitehankkeisiin liittyvä maailmanlaajuinen kokonaisliikevaihto oli vuonna 2003 ollut 658,9

miljoonaa euroa. Lisäksi sen oman arvion mukaan kytkinlaitehankkeiden maailmanmarkkinoiden arvo oli vuonna 2003 ollut 2 305,5 miljoonaa euroa, mikä on samaa suuruusluokkaa kuin riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 444 oleva komission arvio 2 200 miljoonaa euroa vuodelta 2003 ja riidanalaisen päätöksen neljännessä perustelukappaleessa mainittu haarukka 1 700–2 300 miljoonaa euroa vuosilta 2001–2003. Toisin kuin Siemens väittää, näiden lukujen välillä ei ole ristiriitaa.

301 Kun Siemensin markkinaosuus lasketaan sen itse toimittamien vuotta 2003 koskevien lukujen eli markkinoiden 2 305,5 miljoonan euron kokonaisarvon ja Siemensin 658,9 miljoonan euron liikevaihdon perusteella, saadaan tämän yrityksen markkinaosuudeksi vuodelta 2003 noin 28,59 prosenttia, joka on komission ensimmäiselle yritysten luokalle ilmoittaman 23–29 prosentin haarukan ylärajan tuntumassa.

302 Sitä, että Siemens riitauttaa tämän sen omien tietojen perusteella lasketun luvun vetoamalla Alstomin ja ABB:n sisäisiin asiakirjoihin, joista ilmenee sitä koskeva erilainen markkinaosuus, ei voida hyväksyä.

303 Lisäksi näiden asiakirjojen mukaiset luvut liittyvät muihin kuin komission huomioon ottamiin tekijöihin. Yhtäältä kannekirjelmän liitteenä olevan ABB:ltä peräisin olevan asiakirjan, sen lisäksi, että se koskee vuoden 2003 sijasta vuotta 2002, otsikko on ”Substations Competitor Overview” (Yhteenveto kilpailuista ala-asemien osalta) ja koskee siis vain kytkinlaitteiden ala-asemien markkinatilannetta eikä kytkinlaitehankkeiden markkinoita yleisesti. Toisaalta kannekirjelmän liitteenä olevaan Alstomilta peräisin olevaan asiakirjaan, sen lisäksi, että se koskee vuosia 2001 ja 2002 sisältyy luettelo kartelliin osallistuneista yrityksistä, minkä lisäksi siinä mainitaan myös muut yhtiöt

(Others), joiden maailmanlaajuinen markkinaosuus oli 33,8 prosenttia. Kuten riidanalaisen päätöksen alaviitteestä 444 ilmenee, komissio suoritti laskelmansa vain kartellin jäsenten saavuttamien liikevaihtojen perusteella, koska muiden tuottajien myynnit eivät vaikuttaneet yritysten suhteelliseen luokitteluun käsiteltävässä asiassa.

304 Näin ollen on hylättävä Siemensin esittämä kritiikki komission suorittamaa Siemensin markkinaosuuden laskemista kohtaan tarvitsematta pyytää komissiota esittämään muiden kartelliin osallistuneiden yritysten liikevaihtoja, kuten Siemens on vaatinut.

305 Tästä seuraa, että Siemensin esittämä kolmas peruste ja siten kolmannen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste kokonaisuudessaan on hylättävä.

B *Ehkäisevän vaikutuksen kertoimen kohtuuttomuutta koskeva kolmannen kanneperusteen toinen osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

306 Siemens esittää, että komission soveltama ehkäisevän vaikutuksen kerroin 2,5, jolla sen sakon laskentapohja kerrottiin, on liiallinen ja kohtuuton suhteessa ABB:hen sovellettuun kertoimeen ja merkitsee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista. Koska komissio valitsi esillä olevassa asiassa yksinomaan kyseisten yritysten

liikevaihtoihin suhteutetun menetelmän ehkäisevän vaikutuksen kertoimen määrittämisessä, Siemensin sakon korotus olisi voinut olla korkeintaan neljä kertaa korkeampi kuin ABB:hen sovellettu korotus, koska Siemensin kokonaisliikevaihto oli vain neljä kertaa ABB:n kokonaisliikevaihtoa suurempi. Näin ollen Siemens kehottaa unionin yleistä tuomioistuinta alentamaan sille määrätyn sakon määrää. Lisäksi se vetoaa perustelujen puuttumiseen siitä syystä, ettei komissio riidanalaisessa päätöksessä selittänyt laskentamenetelmäänsä.

307 Siemens täsmensi unionin yleisen tuomioistuimen kirjallisiin kysymyksiin ennen istuntoa antamassaan vastauksessa, että ehkäisevän vaikutuksen kertoimesta oli vähennettävä luku 1 kertomisen kannalta neutraalina osana. Niinpä Siemensiin sovellettu ehkäisevän vaikutuksen kerroin (2,5 – 1 = 1,5) oli todellisuudessa kuusi kertaa suurempi kuin ABB:hen sovellettu kerroin (1,25 – 1 = 0,25) eikä kaksi kertaa suurempi.

308 Komissio kiistää soveltaneensa virheellisesti menetelmää, jonka se valitsi ehkäisevän vaikutuksen kertoimien määrittämiseksi. Se korostaa, että valittu ehkäisevän vaikutuksen kerroin on suorassa suhteessa kyseessä olevien eri yritysten liikevaihtoihin. Siemensin kerroin on jopa degressiivinen suhteessa ABB:hen sovellettuun kertoimeen. Perusteluvelvollisuudesta se toteaa, että se on ehkäisevän vaikutuksen kertoimen osalta rajoitettu. Lisäksi luvut puhuvat komission mukaan puolestaan.

309 Komissio täsmensi unionin yleisen tuomioistuimen istunnossa esittämään kysymykseen antamassaan vastauksessa, että se eteni kolmivaiheisesti. Ensinnäkin kyseessä olevien yritysten liikevaihdot jaettiin 10:llä. Toiseksi näin saaduista luvuista johdettiin juuri. Kolmanneksi saadut luvut pyöristettiin alaspäin, jolloin saatiin kyseessä oleviin eri yrityksiin tosiasiassa sovelletut ehkäisevän vaikutuksen kertoimet, muun muassa Siemensiin sovellettu kerroin 2,5. Lisäksi komissio on korostanut, ettei sen ole tarpeen

esittää menetelmäänsä yksityiskohtaisesti päätöksessä ja että joka tapauksessa kerroin 2,5 ei ole epätavallinen, kun otetaan huomioon sen aikaisempi päätöskäytäntö.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

310 Ensinnäkin perustelujen puuttumista koskevasta perusteesta, jonka mukaan komissio ei selittänyt ehkäisevän vaikutuksen kertoimien laskentamenetelmää, on todettava, että EY 253 artiklassa edellytetään, että perusteluista on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmettävä toimenpiteen tehneen unionin toimielimen päättely siten, että niille, joita toimenpide koskee, selviävät sen syyt, ja siten, että toimivaltainen tuomioistuin voi tutkia toimenpiteen laillisuuden. Perusteluvelvollisuuden täyttymistä on arvioitava asiaan liittyvien olosuhteiden perusteella, joita ovat muun muassa toimenpiteen sisältö, esitettyjen perustelujen luonne ja se tarve, jota niillä, joille päätös on osoitettu tai joita se koskee suoraan ja erikseen, voi olla saada selvennystä tilanteeseen. Perusteluissa ei tarvitse esittää kaikkia asiaan liittyviä tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja siltä osin kuin sitä, ovatko päätöksen perustelut EY 253 artiklan mukaisia, tutkitaan paitsi päätöksen sanamuodon myös asiayhteyden ja kaikkien asiaa koskevien oikeussääntöjen suhteen (asia C-367/95 P, komissio v. Sytraval ja Brink's France, tuomio 2.4.1998, Kok., s. I-1719, 63 kohta).

311 Tässä yhteydessä on mainittava, että vaikka on totta, ettei riidanalaisessa päätöksessä mainitakaan, mitä menetelmää noudattaen komissio päätyi määrittämään kertoimien täsmällisen tason, oikeuskäytännöstä ilmenee, että perusteluvelvollisuutta koskevan olennaisen menettelymääräyksen vaatimukset täyttyvät, jos komissio ilmoittaa päätöksessään ne arviointiperusteet, joiden avulla se on määrittänyt kilpailusääntöjen

rikkomisen vakavuuden ja keston, eikä sen ole esitettävä päätöksessä täsmällisempää selvitystä tai sakkojen laskentatapaa koskevia lukuja (asia C-279/98 P, Cascades v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-9693, 39–47 kohta; yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, ns. PVC II -asia, tuomio 15.10.2002, Kok., s. I-8375, 463 ja 464 kohta ja asia T-15/02, BASF v. komissio, tuomio 15.3.2006, Kok., s. II-497, 213 kohta).

312 Aikaisemmin on todettu erityisesti, että niiden lukujen esittäminen, jotka ovat ohjanneet – muun muassa toivotun varoittavan vaikutuksen osalta – komission harkintavallan käyttöä sakkojen määräämisessä, on mahdollisuus, jota komission toivotaan käyttävän mutta joka ylittää kuitenkin perusteluvelvollisuudesta aiheutuvat vaatimukset (edellä 311 kohdassa mainittu asia Cascades v. komissio, tuomion 47 ja 48 kohta ja edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 214 kohta).

313 Komissio mainitsi käsiteltävässä asiassa riidanalaisen päätöksen 491 perustelukappaleessa seuraavaa:

”Määrättävissä olevien sakkojen asteikko mahdollistaa myös niiden määrän asettamisen tasolle, jolla turvataan niiden riittävä ehkäisevä vaikutus, kun otetaan huomioon kunkin sakkoon tuomitun yrityksen koko ja yksittäistapauksen erityiset olosuhteet. Kertoimen soveltaminen yrityksiin, joiden liikevaihto on erityisen korkea suhteessa muihin toimijoihin, on perusteltua riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi.”

314 Komissio mainitsi sitten kunkin kyseessä olevan yrityksen maailmanlaajuiset liikevaihdot vuonna 2005 ja sovelletut kertoimet taulukkomuodossa. ABB:hen, jonka maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2005 oli 18 038 miljoonaa euroa, sovellettiin kerrointa 1,25. Melcoon, jonka maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2005 oli 26 336 miljoonaa euroa, sovellettiin kerrointa 1,5. Toshibaan, jonka maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2005 oli 46 353 miljoonaa euroa, sovellettiin kerrointa 2. Hitachiin, jonka maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2005 oli 69 161 miljoonaa euroa, sovellettiin kerrointa 2,5. Siemensiin, jonka maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2005 oli 75 445 miljoonaa euroa, sovellettiin kerrointa 2,5.

315 Riidanalaisen päätöksen 491 perustelukappaleesta näin ollen ilmenee, että komissio katsoi Siemensille määritetyn sakon laskentapohjan korottamisen olevan välttämätöntä sakkojen riittävän ehkäisevän vaikutuksen turvaamiseksi, kun otetaan huomioon sen koko ja yleiset voimavarat. Siitä ilmenee myös, että komissio tukeutui tältä osin maailmanlaajuisiin liikevaihtoihin vuonna 2005.

316 Tässä yhteydessä on muistutettava vakiintuneesta oikeuskäytännöstä, jonka mukaan kokonaisliikevaihto antaa viitteitä – vaikka nämä olisivatkin likiarvoisia ja epätäydellisiä – yrityksen koosta ja taloudellisesta toimintakyvystä (yhdistetyt asiat 100/80-103/80, Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 121 kohta; edellä 43 kohdassa mainittu asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 139 kohta ja edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 212 kohta).

317 Niinpä komissio esitti riidanalaisessa päätöksessä oikeudellisesti riittävällä tavalla ne seikat, jotka otettiin ehkäisevyyssyistä huomioon sakkojen laskentapohjan korottamiseksi, ja mahdollisti näin Siemensille tutustumisen sen sakon laskentapohjan korotuksen perusteluihin ja vetoamisen oikeuksiinsa sekä mahdollisen tuomioistuinvalvonnan. Sen sijaan komission ei tarvinnut edellä 312 kohdassa mainitun oikeuskäytännön perusteella esittää riidanalaisessa päätöksessä niitä lukujen muodossa

olevia selityksiä, jotka se esitti istunnossa, sillä ne eivät kuulu perusteluvelvollisuudesta johtuviin vaatimuksiin.

318 Näin ollen perustelujen puuttumista koskeva peruste on hylättävä.

319 Toiseksi on hylättävä Siemensin väite, jonka mukaan komissio ei noudattanut ehkäisevän vaikutuksen kerrointen määrittämisessä uskollisesti omaa menetelmäänsä, jonka ”lähtökohtana” oli ABB:n liikevaihto ja siihen sovellettu ehkäisevän vaikutuksen kerroin. Tämä väite perustuu sekaannukseen yhtäältä ehkäisevän vaikutuksen kertoimen ja toisaalta tämän kertoimen soveltamisesta seuraavan sakon laskentapohjan korottamisen välillä. Vaikka komissio on vahvistanut laskeneensa ehkäisevän vaikutuksen kertoimet suhteessa kyseessä olevien yritysten liikevaihtoihin, se ei ole riidanalaisessa päätöksessä tai unionin yleiselle tuomioistuimelle esittämissään kirjallisissa huomautuksissa esittänyt, että näiden kerrointen soveltamisesta olisi seurattava sakon sellainen laskentapohjan korottaminen, joka puolestaan olisi suhteessa liikevaihtoon. Sen sijaan komission riidanalaisen päätöksen 491 perustelukappaleessa esittämistä luvuista ilmenee väistämättä, että ehkäisevän vaikutuksen kertoimen soveltamisesta johtuva sakon korotus on progressiivinen suhteessa kyseessä olevien yritysten liikevaihtoihin.

320 Kuten komissio esittää, ehkäisevän vaikutuksen kerrointen suhteellisuus voidaan helposti todentaa graafisella esityksellä sovelletuista eri kertoimista suhteessa kyseessä olevien yritysten liikevaihtoihin. Tästä seuraava graafinen kuvio on suora ja edustaa siten suhteellisuutta kaikkien kyseessä olevien yritysten kohdalla – lukuun ottamatta Siemensiä, jonka kohdalla yhteys on jopa degressiivinen, koska siihen sovelletaan samaa kerrointa kuin Hitachiin, vaikka sen maailmanlaajuinen liikevaihto oli vuonna 2005 yli kuusi miljardia euroa suurempi kuin Hitachin. Tällainen suhteellisuus täyttää edellytykset, jotka unionin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ilmaisi edellä 260 kohdassa mainitussa asiassa Degussa vastaan komissio antamassaan tuomiossa

(338 kohta), jossa se täsmensi, että yritysten sijoittaminen luokkiin ehkäisevän vaikutuksen kertoimen määrittämiseksi on yhdenvertaisen kohtelun periaatteen mukaisesti ehdottomasti perusteltava. Tässä yhteydessä on vielä huomattava, että edellä 316 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan yrityksen maailmanlaajuinen liikevaihto on osoitus sen koosta ja taloudellisesta vahvuudesta.

321 Kyse ei siis voi olla siitä, että komissio olisi soveltanut omaa laskentamenetelmäänsä epäyhtenäisesti Siemensin vahingoksi. Tästä syystä ehkäisevän vaikutuksen kertoimen kohtuuttomuutta, joka perustuu tällaiseen epäyhtenäiseen soveltamiseen, koskeva peruste on hylättävä.

322 Samasta syystä Siemens ei voi ehkäisevän vaikutuksen kertoimien laskemisen osalta perustellusti vedota edellä 86 kohdassa mainituissa yhdistetyissä asioissa Tokai Carbon ym. vastaan komissio 29.4.2004 annettuun tuomioon (245–247 kohta). Kyseisen tuomion mainituissa kohdissa unionin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin moitti komissiota siitä, ettei se ollut noudattanut loogisesti ja yhdenmukaisesti kaikkien kyseessä olleiden yritysten osalta menetelmää, jonka se oli valinnut ehkäisevän vaikutuksen kertoimen määrittämiseksi. Kuten edellä on mainittu, tällaista moitetta ei voida käsiteltävässä asiassa esittää komissiolle.

323 Kolmanneksi on huomattava, että se, ettei ehkäisevän vaikutuksen kertoimen soveltamisesta seuraava sakon laskentapohjan korottaminen, toisin kuin tämä kerroin itse, ole suhteessa kyseessä olevien yritysten liikevaihtoon vaan progressiivinen, seuraa väistämättä komission valitseman menetelmän soveltamisesta. Komissio siis kaikella todennäköisyydellä katsoi, että tällainen liikevaihtoon nähden progressiivinen korotus oli välttämätön sakkojen riittävän ehkäisevän vaikutuksen turvaamiseksi niiden kyseessä olevien yritysten osalta, joiden liikevaihto oli erityisen korkea. Unionin yleinen tuomioistuin ei voi korvata tätä arviota sovelletun ehkäisevän vaikutuksen kertoimen riittävyydestä omallaan, varsinkaan kun asiassa ei ole ilmennyt mitään tosiseikkoja, jotka osoittaisivat, että komission soveltama järjestelmä johtaisi tuloksiin,

jotka ylittävät sen, mikä on välttämätöntä sakkojen riittävän ehkäisevän vaikutuksen turvaamiseksi.

324 Tästä syystä kolmannen kanneperusteen toinen osaperuste on hylättävä.

C *Kilpailusääntöjen rikkomisen keston virheellistä määrittämistä koskeva kolmannen kanneperusteen kolmas osaperuste*

325 Siemens esittää, että koska kilpailusääntöjen rikkominen on vuoden 1999 huhtikuuta edeltävältä ajalta vanhentunut, komissio perusti sakon laskentapohjan korottamista koskevan ratkaisunsa virheelliseen kestoon. Se katsoo, että komissio voi moittia sitä vain kestoltaan keskitasoa olevasta rikkomisesta, joka suuntaviivojen mukaan oikeuttaa sakon laskentapohjan korottamisen 20 prosentilla.

326 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

327 Tässä yhteydessä on muistutettava, että koska Siemensin kilpailusääntöjen rikkomisen ensimmäistä vaihetta koskeva vanhentumisväite on hylättävä (ks. 236–255 kohta edellä), samaan vanhentumisväitteeseen perustuva käsiteltävänä oleva osaperuste on myös hylättävä.

D *Siemensin luokittelua virheellisesti kartellin johtajaksi koskeva kolmannen kanneperusteen neljäs osaperuste*

328 Siemens esittää kolmannen kanneperusteen neljännellä osaperusteella, joka koskee sen virheellistä luokittelua kartellin johtajaksi, kolme perustetta, joista ensimmäinen koskee sitä, että ABB:llä oli kartellin johtajan rooli, toinen sitä, että sillä itsellään ei ollut tätä roolia, ja kolmas sille tämän kartellin johtajan roolin perusteella määrätyn sakon perusmäärän korotuksen kohtuuttomuutta. Se vetoaa tältä osin siihen, että komissio loukkasi perusteluvelvoitettaan ja yhdenvertaisen kohtelun ja rangaistusten suhteellisuuden periaatteita.

329 Ensimmäinen ja toinen peruste voidaan tutkia yhdessä ennen kolmannen perusteen tutkimista.

1. Sitä, että ABB:llä oli Siemensin sijasta kartellin johtajan rooli, koskeva peruste

a) Asianosaisten lausumat

330 Siemens katsoo osoittaneensa, ettei sillä ollut kartellin johtajan roolia. Se huomauttaa tältä osin ensinnäkin, että ajanjaksoa 1988–1999 koskevat seikat, joista sitä moititaan, ovat vanhentuneet, eikä tätä ajanjaksoa siten voida ottaa huomioon raskauttavana seikkana sakon määrän laskennassa. Toiseksi Siemens esittää, että komissio tulkitsi virheellisesti johtajan käsitettä eikä ymmärtänyt, että sen kartellissa hoitama sihteerin tehtävä oli yksinomaan hallinnollinen. Kolmanneksi komissio ei Siemensin

mukaan ota huomioon sitä, ettei se hoitanut sihteerin tehtävää vuosien 2002–2004 välisenä aikana.

331 Siemens väittää lisäksi, ettei komissio ottanut huomioon ABB:llä vuosina 1988–1999 ollutta alkuunpanijan ja johtajan roolia, joka puhuu sitä vastaan, että Siemensillä olisi ollut johtajan rooli samana aikana. Siemens esittää, että ABB:n rooli kartellin alkuunpanijana, johtajana ja moottorina oli paljon tärkeämpi kuin sen rooli kartellin Euroopan sihteerinä sen rikkomiseen osallistumisen ensimmäisen vaiheen aikana, ja että komissio yliarvioi Siemensin roolin. Siemens katsoo, että tätä epäyhdenvertaista kohtelua voidaan lieventää vain kumoamalla sille määrätyn sakon perusmäärän korottaminen.

332 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

Kartellin johtajan rooli

333 Komissio katsoi riidanalaisen päätöksen 514 perustelukappaleessa muun muassa, että Siemens oli ollut suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitetussa kilpailusääntöjen rikkomisen ”johtajan” roolissa siitä syystä, että se oli hoitanut kartellin Euroopan sihteerin tehtävää. Se katsoi riidanalaisen päätöksen 514 ja 522

perustelukappaleessa, että Siemensille määrättävän sakon perusmäärää oli korotettava 50 prosentilla, jolloin sakon määräksi tulee 396 562 000 euroa.

334 Ensinnäkin se Siemensin väite, jonka mukaan komissio piti sitä virheellisesti johtajana sen kartelliin osallistumisen toisen vaiheen eli vuosien 2002–2004 osalta, on hylättävä näyttämättömänä. Vaikka on totta, että riidanalaisen päätöksen 511–514 perustelukappaleessa, joissa arvioitiin johtajan roolia raskauttavien olosuhteiden tutkimisen kannalta, ei täsmennetä ajanjaksoja, joiden osalta komissio piti Siemensiä ja Alstomia tai Arevaa johtajina, riidanalaisen päätöksen 147 perustelukappaleessa todetaan nimenomaisesti, että ”Siemens hoiti kartellin Euroopan sihteerin tehtävää syyskuuhun 1999 saakka, jonka jälkeen sitä hoiti Alstom vuosina 1999–2004”. Tässä tilanteessa ei voida katsoa, että komissio olisi pitänyt Siemensiä johtajana vuosien 2002–2004 osalta.

335 Vuosina 1988–1999 tapahtuneita tosiseikkoja koskevan väitetyn vanhentumisen osalta on viitattava edellä tämän tuomion 236–255 kohtaan, joiden mukaan rikkomisen ensimmäinen vaihe ei ole Siemensin osallistumisen osalta vanhentunut.

336 On huomattava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan silloin, kun rikkomiseen on osallistunut useita yrityksiä, sakkojen perusmäärän määrittämisen yhteydessä on selvitettävä kunkin yrityksen osallistumisen suhteellinen vakavuus (yhdistetyt asiat 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975, Kok., s. 1663, 623 kohta; edellä 48 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 92 kohta; edellä 66 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomion 277 kohta ja edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 280 kohta). Tämä merkitsee muun muassa sitä, että on selvitettävä kunkin yrityksen rooli rikkomisessa sinä aikana, jolloin ne siihen osallistuivat (ks. edellä 43 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni,

tuomion 150 kohta; edellä 66 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomion 277 kohta ja edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 280 kohta). Tältä osin on huomattava, että suuntaviivojen 2 kohdassa mainitut sakon perusmäärän korottamiseen oikeuttavat olosuhteet käsittävät muun muassa kolmannessa luetelmakohdassa mainitun yrityksen ”toiminnan rikkomusten johtavana tai yllyttävänä” tahona.

337 Oikeuskäytännön mukaan yrityksen luokitteleminen kartellin ”johtajaksi” edellyttää, että yritys on toiminut kartellissa merkittävänä kantavana voimana (edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 374 kohta ja asia T-410/03, Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, Kok., s. II-881, 423 kohta) tai että sillä on ollut erityinen ja todellinen vastuu sen toiminnassa (ks. vastaavasti edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 300 kohta). Näitä seikkoja on arvioitava yleisestä näkökulmasta yksittäistapauksen asiayhteys huomioon ottaen (ks. vastaavasti edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 299 ja 373 kohta). Luokittelu ”johtajaksi” on hyväksytty oikeuskäytännössä muun muassa silloin, kun on osoitettu, että yritys hoiti koordinointitehtäviä kartellissa ja muun muassa organisoi kartellin täytäntöönpanosta vastaavan sihteeristön ja miehitti sen (asia T-224/00, Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomio 9.7.2003, Kok., s. II-2597, jäljempänä ns. ADM-tapaus, 246 ja 247 kohta) tai kun mainitulla yrityksellä on ollut keskeinen rooli kartellin konkreettisessa toiminnassa esimerkiksi siten, että se on organisoinut useita kokouksia, kerännyt ja jakanut tietoa kartellissa, edustanut tiettyjä jäseniä kartellissa tai esittänyt useimmin kartellin toimintaa koskevia ehdotuksia (ks. vastaavasti yhdistetyt asia96/82-102/82, 104/82, 105/82, 108/82 ja 110/82, IAZ International Belgium ym. v. komissio, tuomio 8.11.1983, Kok., s. 3369, 57 ja 58 kohta ja edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 404, 439 ja 461 kohta).

338 Komissio otti käsiteltävässä asiassa riidanalaisen päätöksen 511–513 perustelukappaleesta ilmenevällä tavalla huomioon sen, että kartellin Euroopan sihteeristö oli ollut toiminnassa koko kartellin keston ajan ja pysynyt ajan kulumisesta huolimatta

muuttumattomana, vaikka kartellissa oli tapahtunut lukuisia organisatorisia muutoksia. Tämän sihteeristön tehtävät olivat olleet moninaiset. Komissio on viitannut riidanalaisen päätöksen 121–123, 131, 132, 142, 147–149, 157–161, 173 ja 185 perusteluk appaleeseen ja maininnut, että kartellin Euroopan sihteeristö hoiti viestintäyhteyksiä kartellin eurooppalaisten jäsenyritysten välillä sekä niiden ja Japanin sihteeristön välillä, että se kutsui koolle kokouksia ja toimi niissä puheenjohtajana sekä vastasi kiintiöiden hallinnoinnista. Siemens ei ole kiistänyt näitä seikkoja unionin yleisessä tuomioistuimessa. Komissio katsoo, että kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen sisällöstä sekä kartellin konkreettisesta toiminnasta ilmenee selkeästi, että kartellin Euroopan sihteerin tehtävä oli keskeinen. Mainittu Euroopan sihteeri antoi aloitteellisuudellaan ja voimavarojen käyttämisellään huomattavan panoksen kartellille ja myötävaikutti aivan erityisellä tavalla sen toiminnan onnistumiseen.

339 Siemens ei ole komissiossa käydyn hallinnollisen menettelyn aikana eikä unionin yleisessä tuomioistuimessa kiistänyt hoitaneensa kartellin Euroopan sihteerin tehtäviä kartelliin osallistumisensa ensimmäisen vaiheen aikana vuosina 1988–1999. Siitä, että se hoiti tätä tehtävää, ovat osoituksena lisäksi sen entisten työntekijöiden E:n ja Tr:n todistajanlausunnot (ks. tältä osin 222 kohta edellä). Se esittää kuitenkin, ettei mainittua Euroopan sihteeriä voida käsiteltävässä asiassa pitää johtajana, koska sen rooli rajoittui viestintätehtäviin eikä siihen liittynyt aloitteellisuutta eikä erityistä kilpailusääntöjen vastaista asennetta, eikä sillä myöskään ollut päätösvaltaa.

340 Tässä yhteydessä on todettava, että kartellin Euroopan sihteerin tehtävät antoivat sille johtavan roolin kartellin koordinoinnissa ja ainakin sen konkreettisessa toiminnassa. Komissio saattoi riidanalaisessa päätöksessä perustellusti katsoa, että mainittu Euroopan sihteeri toimi viestikeskuksena kartellin jäsenten välillä ja että sillä oli

keskeinen rooli kartellin konkreettisessa toiminnassa, koska se edisti tietojenvaihtoa kartellin sisällä sekä hankki, keräsi ja vaihtoi kartellin toiminnan kannalta olennaisia tietoja kartellin muiden jäsenten kanssa. Tämä koski erityisesti kytkinlaitehankkeita koskevia tietoja, sillä sihteeri organisoi ja hoiti työkokousten sihteeritoiminnan.

341 Tätä erityistä roolia ei saata kyseenalaiseksi se, että Euroopan ryhmässä oli komitea, jolla myös oli merkittävä rooli kartellissa. Lisäksi on riidatonta, että Siemens oli myös tämän komitean pysyvä jäsen. Niinpä sen tehtävät kartellin Euroopan sihteerinä yhdistyivät sen asemaan komitean pysyvänä jäsenenä ja erottivat sen muista komitean pysyvistä jäsenistä eli ABB:stä ja Alstomista.

342 Lisäksi komissio on voinut perustellusti katsoa riidanalaisen päätöksen 147 ja 513 perustelukappaleessa, että kartellin sihteerin tehtävä merkitsi huomattavaa vastuuta, joka vaati merkittäviä resursseja pelkästään ajallisesti ja käyttöön annetun henkilöstön osalta. Ilman kartellin Euroopan sihteerille keskitettyä koordinointia ja organisointia kartelli ei, kun otetaan huomioon sen monitahoisuus, olisi voinut varmastikaan toimia yhtä tehokkaasti. Lisäksi kun otetaan huomioon se, että on riidatonta, että Siemens hoiti mainittuja tehtäviä pitkäaikaisesti kartellin alusta vuonna 1988 sen osallistumisen keskeytymiseen vuonna 1999 saakka, komissio saattoi perustellusti todeta, että mainittu yritys oli käsiteltävässä asiassa kartellin tärkeä moottori ja että sillä oli näin ollen suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettu ”johtava rooli kilpailusääntöjen rikkomisessa”.

343 Tätä päätelmää ei voida saattaa kyseenalaiseksi Siemensin väitteillä ABB:llä olleesta johtajan roolista.

344 Ensinnäkin on syytä hylätä Siemensin väitteen, jonka mukaan ABB:n johtajan asema puhui Siemensin johtajan asemaa vastaan, taustalla oleva oletus, jonka mukaan kartellin johtajan rooli voi olla vain yhdellä yrityksellä kerrallaan.

345 Kuten oikeuskäytännöstä ilmenee, on täysin mahdollista, että kahdella tai useammalla yrityksellä on samanaikaisesti johtajan asema, erityisesti kartellissa, jossa on mukana suuri määrä osallistujia, kuten kytkinlaitehankkeita koskevassa kartellissa ainakin sen toiminnan ensimmäisen vaiheen aikana oli (ks. vastaavasti edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 439 ja 440 kohta ja yhdistetyt asiat T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02, Bolloré ym. v. komissio, tuomio 26.4.2007, Kok., s. II-947, 561 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

346 Vaikka siis katsottaisiinkin, että ABB:tä on pidettävä kytkinlaitehankkeita koskeneen kartellin johtajana, se ei merkitse sitä, etteikö myös Siemensiä voitaisi pitää johtajana.

Väitetty Siemensin ja ABB:n epäyhdenvertainen kohtelu

347 Sitten on tutkittava Siemensin väite, jonka mukaan komissio loukkasi yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, kun se piti Siemensiä kartellin johtajana ABB:n sijasta, sillä ABB:llä oli alkuunpanijan ja johtajan rooli. Tämä väite on hylättävä kahdesta syystä.

348 Yhtäältä on huomautettava ABB:n väitetystä alkuunpanijan roolista, että kuten suuntaviivojen 2 kohdan kolmannen luetelmakohdan sanamuodostakin ilmenee, on erotettava kilpailusääntöjen rikkomisen johtajan roolin käsite yllyttäjän roolin käsitteestä. Yllyttäjän rooli liittyy kartellin luomis- tai laajenemishetkeen, kun taas johtajan rooli liittyy kartellin toimintaan (edellä 311 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 316 kohta). Niinpä rikkomisen johtaja ja siihen yllyttäjä eivät ole rinnasteisessa asemassa, joten vaikka katsottaisiinkin, että komissio jätti virheellisesti luokittelematta ABB:n kartellin yllyttäjäksi, tämän yrityksen ja Siemensin kohtelu eri tavalla ei merkitse yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista.

349 Toisaalta ei ole osoitettu tai edes väitetty, että ABB olisi hoitanut kartellin Euroopan sihteerin tehtäviä tai että se olisi edes hoitanut pysyvästi ja jatkuvasti yksin mainitulle Euroopan sihteerille tavallisesti kuuluvia tehtäviä. Lisäksi vaikka yleisesti, mukaan lukien myös komissio, on hyväksytty, että ABB:llä oli ollut ”merkittävä rooli” kartellissa, ei ole osoitettu, että tämä rooli olisi ollut kartellin toiminnan kannalta verrannollinen Siemensin ja Alstomin tai Arevan rooliin kartellin Euroopan sihteereinä.

350 Tätä päätelmää ei voida kyseenalaistaa Siemensin siihen liittyvillä väitteillä.

351 Ensinnäkin Siemensin huomautus ABB:n roolista esieristettyjä kaukolämmitysputkia koskeneessa kartellissa 80-luvun lopulla on käsiteltävään asiaan liittymätön – lukuun ottamatta sitä riidanalaisessa päätöksessä asianmukaisesti todettua seikkaa, että ABB:tä oli pidettävä kartellien alalla rikkomisten uusijana.

352 Toiseksi asiakirja-aineistoon kuuluvilla seikoilla, joihin Siemens vetoaa, ei voida tukea sen väitettä, jonka mukaan ABB olisi luokiteltava kartellin johtajaksi.

353 Toisin kuin Siemens väittää, se, että päätös kartelliin osallistumisesta oli ABB:n sisällä saatettu tehdä korkeimmalla tasolla, ei, vaikka se katsottaisiin näytetyksikin, vahvista ABB:llä olleen liikkeellepanevaa roolia kartellissa. Sama koskee sitä, että kaksi ABB:n työntekijää oli M:n ilmoitusten mukaan peräkkäin ”European speakereitä”. Tämä seikka ei anna kyseiselle yritykselle johtajan asemaa kartellissa. Tähän liittyen on todettava, että ”European speakerin” tehtävän luonne ei ilmene asiakirja-aineistosta eikä tarkemmin myöskään Siemensin kirjallisista huomautuksista. Lisäksi sen perusteella, ettei kiintiösopimuksessa tai Euroopan kiintiösopimuksessa mainita tätä tehtävää, voidaan olettaa, ettei ”European speakerin” tehtävillä ollut suurta merkitystä kartellin toiminnassa.

354 Samoin vaikka on totta, että riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 153 mainitaan, kuten Siemens esittää, Arevan lausunto, jonka mukaan ABB oli toiminut johtotason kokousten puheenjohtajana, mainitun alaviitteen sisällyttämisestä riidanalaisen päätöksen 147 perustelukappaleeseen ja Arevan lausunnon sanamuodosta havaitaan selvästi, että tämä lausunto liittyy vain ajanjaksoon 2002–2004. Komissio ei moiti Siemensiä siitä, että se olisi hoitanut kartellin sihteerin tehtävää tämän verrattain lyhyen jakson ajan, vaan Alstom tai Areva hoiti tätä tehtävää kyseisen jakson aikana. Siemens ei mainitse, miten se, että ABB olisi toiminut johtotason kokousten puheenjohtajana tämän vain kahden vuoden jakson aikana, jolloin sihteerin tehtävää oli hoitanut Alstom tai Areva, tekisi, vaikka se katsottaisiin osoitetuksikin, ABB:n roolista Siemensin rooliin verrannollisen sen yli 11 vuoden jakson osalta, jonka ajan Siemens oli ollut kartellin Euroopan sihteeri.

355 Se Siemensin mainitsema seikka, että ABB ja Alstom päättivät vuonna 2000 sulkea VA Tech -yrityksen kartellin ulkopuolelle järjestämällä ”jäähyväisillan”, ei ole osoitus ABB:n johtajan roolista. Koska Siemensin keskeytettyä osallistumisensa kartelliin siihen jäi kyseisillä markkinoilla tapahtuneen keskittymisen seurauksena vain kolme eurooppalaista yritystä, kyse ei voi johtajan roolista, jos kaksi näistä yrityksistä liittoutuu keskenään kolmatta vastaan.

356 Mitkään muut todisteet eivät tue Siemensin väitettä, jonka mukaan ABB:llä oli ratkaiseva rooli Siemensiä kohtaan sen lähdön jälkeen käyttöön otettujen vastatoimien organisoinnissa ja täytäntöönpanossa. Riidanalaisen päätöksen 169 perustelukappaleeseen tai tässä perustelukappaleessa lainattuun M:n lausuntoon ei sisälly vähäisintäkään viittausta siitä, että ABB:llä olisi ollut ratkaiseva rooli näiden vastatoimien organisoinnissa ja täytäntöönpanossa.

357 Niinpä Siemens ei ole osoittanut ABB:n olleen sen tilanteeseen verrattavassa tilanteessa, kun otetaan huomioon Siemensin johtajan asema, joten niihin sovellettu erilainen kohtelu oli perusteltu.

358 Missään tapauksessa vaikka katsottaisiinkin, että komissio jätti ABB:n virheellisesti luokittelematta kartellin johtajaksi huolimatta sen merkittävästä roolista kartellissa, tällainen toisen hyväksi koitunut virheellinen ratkaisu ei ole peruste Siemensin esittämän kumoamisperusteen hyväksymiselle. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhdenvertaisuusperiaate on sovitettava yhteen laillisuusperiaatteen kanssa, jonka mukaan kukaan ei voi edukseen vedota lainvastaisuuteen, joka hyödyttää jotakuta toista (ks. vastaavasti asia 188/83, Witte v. parlamentti, tuomio 9.10.1984, Kok., s. 3465, 15 kohta; edellä 184 kohdassa mainittu asia SCA Holding v. komissio,

tuomion 160 kohta; asia T-347/94, Mayr-Melnhof v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1751, 334 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 367 kohta).

359 Kuten edellä 339–342 kohdassa on esitetty, komissio piti Siemensiä aivan oikein kartellin johtajana. Niinpä siltä osin kuin Siemensin väitteillä pyritään juuri siihen, ettei sen sakkoa lainvastaisesti korotettaisi, niitä ei voida hyväksyä (ks. vastaavasti edellä 358 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 334 kohta ja edellä 184 kohdassa mainittu asia SCA Holding v. komissio, tuomion 160 kohta).

360 Tästä syystä Siemensin sitä, ettei sillä ollut johtajan roolia kartellissa ja että ABB:tä oli pidettävä kartellin yllyttäjänä tai johtajana, koskevat väitteet on hylättävä.

2. Siemensille määrätyn sakon perusmäärän korottamisen, joka tehtiin sen kartellin johtajan roolin perusteella, kohtuuttomuutta koskeva kolmas peruste

a) Asianosaisten lausumat

361 Siemens esittää toissijaisesti, että vaikka sihteerin tehtävien väliaikainen hoitaminen oikeuttaisi johtajaksi luokittelemisen, komission soveltama 50 prosentin korotus merkitsee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista.

Siemens katsoo komission päätöskäytäntöön tukeutuen, että sakon perusmäärän korottaminen 50 prosentilla edellyttää muiden raskauttavien olosuhteiden olemassaoloa sen lisäksi, että kyseinen yritys hoiti sihteerin tehtäviä. Se kehottaa unionin yleistä tuomioistuinta täyttä toimivaltaansa käyttäen alentamaan huomattavasti siihen sovellettua korotusta.

362 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

363 Ensinnäkin on todettava, että väite, jonka mukaan 50 prosentin korotus olisi suurempi kuin korotus, jota komissio on yleensä soveltanut muissa päätöksissä, ei ole perusteena sille, että suhteellisuusperiaatetta olisi loukattu (edellä 345 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Bolloré ym. komissio, tuomion 579 kohta; ks. myös vastaavasti edellä 337 kohdassa mainittu ADM–tapaus, tuomion 248 kohta).

364 Tältä osin riittää, kun muistetaan, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan komissiolla on kunkin sakon määrää vahvistaessaan harkintavaltaa eikä se ole tätä tehdessään velvollinen soveltamaan tarkkaa matemaattista kaavaa (asia T-150/89, Martinelli v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok., s. II-1165, 59 kohta; asia T-352/94, Mo och Domsjö v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1989, 268 kohta ja edellä 345 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Bolloré ym. komissio, tuomion 580 kohta). Niinpä Siemens

ei voi vedota komission muissa asioissa soveltamiin korotuksiin suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevan perusteensa tueksi.

365 Toiseksi siitä Siemensin väitteestä, jonka mukaan sakon korottaminen 50 prosentilla sen kartellin johtajan roolin perusteella loukkaa yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, koska ABB:llä oli kartellin moottorin rooli, on todettava, että kuten edellä 352–357 kohdassa on todettu, Siemens ei ole pystynyt osoittamaan, että ABB:n roolia olisi asiakirja-aineiston perusteella pidettävä Siemensin rooliin rinnastuvana. Väitetyn ABB:llä kartellissa olleen moottorin roolin tueksi ei ole mitään näyttöä. Niinpä koska ABB ja Siemens eivät olleet samassa tilanteessa, komission ei tarvinnut kohdella niitä samalla tavalla.

366 Lisäksi vaikka katsottaisiinkin, kuten Siemens väittää, että vaadittu ABB:n pitäminen kartellin moottorina edellyttäisi sitä, että tämän yrityksen asemaa pidettäisiin Siemensin asemaan rinnastuvana, mitä komissio ei olisi virheellisesti tehnyt, tällainen toisen hyväksi koitunut virheellinen ratkaisu ei ole peruste Siemensin esittämän kumoamisperusteen hyväksymiselle. Kuten edellä 358 kohdassa on todettu, yhdenvertaisuusperiaate on sovitettava yhteen laillisuusperiaatteen kanssa, jonka mukaan kukaan ei voi edukseen vedota lainvastaisuuteen, joka hyödyttää jotakuta toista.

367 Kolmanneksi Siemensin johtajan aseman perusteella tehdyn korotuksen oikeasuhteisuuden osalta oikeuskäytännöstä ilmenee, että se, että yritys olisi toiminut kartellin johtajana, edellyttää, että sen on kannettava erityinen vastuu muihin yrityksiin verrattuna (ks. vastaavasti edellä 337 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat IAZ International Belgium ym. v. komissio, tuomion 57 ja 58 kohta; asia C-298/98 P, Finnboard v.

komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-10157, 45 kohta ja edellä 358 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 291 kohta).

368 Kun otetaan huomioon Siemensin kartellin Euroopan sihteerinä kartellissa hoitamien tehtävien, sellaisina kuin ne on kuvattu edellä 338, 340 ja 342 kohdassa, merkitys, 50 prosentin korotusta ei voida käsiteltävässä asiassa pitää kohtuuttomana.

369 Näin ollen on hylättävä kolmas peruste ja sen seurauksena myös kolmannen kanneperusteen neljäs osaperuste.

E *Siihen, ettei sakkoa lievennetty yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella, liittyvää ilmeistä arviointivirhettä koskeva kolmannen kanneperusteen viides osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

370 Siemens esittää, että komissio jätti virheellisesti myöntämättä sille yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaisen alennuksen sakosta. Se esittää, että se toimitti näyttöä, jolla oli huomattavaa lisäarvoa, ja mainitsee tähän liittyen toimittaneensa tiedot suuresta määrästä kartellin kokouksia, jälkikäteen laaditun tiedoston,

asianajajan sähköpostiviestin, joka koskee kartellin toimintaa vuosina 2002–2004, Siemensin sisäisen tarkastuksen tulokset ja sen entisten työntekijöiden Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausunnot.

371 Komissio kiistää Siemensin väitteet.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

372 Yhteistyötä koskevan tiedonannon 21 kohdan mukaan sakkojen lieventämiseksi yrityksen on toimitettava komissiolle epäillystä kilpailusääntöjen rikkomisesta todisteita, joilla on merkittävää lisäarvoa suhteessa komission hallussa jo oleviin todisteisiin.

373 Yhteistyötä koskevan tiedonannon 22 kohdan mukaan käsitteellä ”lisäarvo” viitataan siihen, missä määrin toimitetut todisteet luonteensa ja/tai yksityiskohtaisuutensa vuoksi parantavat komission mahdollisuuksia vahvistaa kyseessä olevat tosiseikat.

374 Oikeuskäytännön mukaan alennuksen myöntäminen yhteisöjen kilpailuoikeuden rikkomiseen osallistuneen yrityksen yhteistyön vuoksi on perusteltua, jos komissio voi tällaisen yhteistyön vuoksi todeta kilpailusääntöjen rikkomisen helpommin ja tarpeen vaatiessa saada sen loppumaan (edellä 285 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 399 kohta; asia T-311/94, BPB de Eendracht v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1129, 325 kohta; asia T-338/94, Finnboard v.

komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1617, 363 kohta ja edellä 358 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 330 kohta).

375 Kuten yhteistyöstä annetun tiedonannon 29 kohdassa mainitaan, tiedonannolla luodaan oikeutettuja odotuksia, joihin sellaiset yritykset, jotka haluavat ilmoittaa komissiolle kartellin olemassaolosta, perustavat toimintansa. Kun otetaan huomioon perusteltu luottamus, joka yrityksille, jotka haluavat ryhtyä komission kanssa yhteistyöhön, on voinut syntyä tämän tiedonannon perusteella, komissio on näin ollen velvollinen noudattamaan kyseistä tiedonantoa arvioidessaan Siemensin tekemää yhteistyötä sille määrättävän sakon suuruutta määritettäessä (ks. analogisesti asia T-26/02, Daiichi Pharmaceutical v. komissio, tuomio 15.3.2006, Kok., s. II-713, 147 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

376 Komissiolla on yhteistyötä koskevassa tiedonannossa asetetuin rajoituksin kuitenkin runsaasti harkintavaltaa arvioida, ovatko todisteet, jotka yritys on toimittanut, tuoneet yhteistyötä koskevan tiedonannon 22 kohdassa tarkoitettua lisäarvoa ja onko tarpeen myöntää yritykselle alennus tämän tiedonannon nojalla (ks. analogisesti edellä 285 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 393 ja 394 kohta ja yhdistetyt asiat T-259/02-T-264/02 ja T-271/02, Raiffeisen Zentralbank Österreich ym. v. komissio, tuomio 14.12.2006, Kok., s. II-5169, 532 kohta). Tätä arviointia koskee rajoitettu tuomioistuinvalvonta.

377 Käsiteltävässä asiassa on siten tarkastettava, tekikö komissio ilmeisen arviointivirheen, kun se katsoi, etteivät riidanalaisen päätöksen 533–536 perustelukappaleessa mainitut Siemensin lausunnot tuoneet merkittävää lisäarvoa.

378 Näistä lausunnoista on todettava aluksi, että Siemensin 28.5.2004, jolloin se esitti yhteistyötä koskevaan tiedonantoon perustuvan hakemuksensa, ja huhtikuun 2006 lopulla tehdyn väitetiedoksiannon välisenä aikana toimittamat tiedot koskivat vain sen kartelliin osallistumisen toista vaihetta eli vuosia 2002–2004. Sen sijaan se vaikeni väitetiedoksiantoon saakka osallistumisestaan kilpailusääntöjen rikkomiseen vuosina 1988–1999.

379 Lisäksi on korostettava, että Siemens kiisti kaikissa yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella komissiolle tekemissään ilmoituksissa, että sopimukset, joihin se oli osallistunut, olisivat koskeneet ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita tai että niillä olisi ollut vaikutuksia ETA-alueella. Nämä ilmoitukset ilmentävät siten vilpittömän yhteistyötarkoituksen sijasta pyrkimystä salata mahdollisuuksien mukaan sopimusten todellinen, komission riidanalaisessa päätöksessä esittämän kaltainen sisältö.

380 Yhteistyötä koskevan tiedonannon 11 kohdassa asetettua täysimääräisen yhteistyön vaatimusta sovelletaan kuitenkin vain sakkoimmuniteettia koskeviin hakemuksiin eikä sakon lieventämistä koskeviin hakemuksiin, kuten tämän tiedonannon 20 kohdasta ilmenee. Niinpä ilmeinen vilpittömyyden puuttuminen Siemensin lausunnoista ei ole esteenä sen sakon lieventämiselle, jos se on tämän tiedonannon 21 kohdan mukaisesti toimittanut todisteita, joilla on merkittävää lisäarvoa.

381 Siemensin toimittamien tietojen väitetystä lisäarvosta on todettava ensimmäiseksi, että se kertoo esittäneensä 28.5.2004 päivätyssä kirjeessään ”yksityiskohtaisen kuvauksen suuresta määrästä kartellin kokouksia”.

382 Tältä osin on huomattava, että Siemens tunnusti yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella 28.5.2004 tekemässään hakemuksessa, että sen työntekijät R, S ja Ze. olivat

olleet vuoden 2002 alusta lähtien yhteydessä ABB:n, Alstomin tai Arevan ja VA Tech -konsernin kanssa ja että se esitti ensimmäisen luettelon kokouksista johdon tasolla ja operatiivisella tasolla. Se mainitsi kuitenkin, että tämän yhteydenpidon tavoitteena oli ”benchmarking” – hyvien käytäntöjen vaihtaminen alan yritysten kilpailukyvyn parantamiseksi – ja keskustelu mahdollisuudesta tehdä yhteistyötä yhteistoimituksissa tai vaihtaa esivalmistettuja tuotteita. Lisäksi Siemens tunnusti myös, että näissä kokouksissa keskusteltiin hyvin rajallisesta määrästä konkreettisia hankkeita. Se mainitsi kuitenkin, että kyse oli vain kansainvälisistä hankkeista, joilla ei ollut mitään yhteyttä ETA-alueeseen. Lisäksi näistä hankkeista ei ollut tehty hintasopimuksia, vaan tuottajia oli kehotettu ”järkevään” toimintaan tarjoustensa tason osalta.

383 Näitä tietoja ei voida pitää yhteistyötä koskevan tiedonannon 21 kohdassa tarkoitettuina ”todisteina epäillystä kilpailusääntöjen rikkomisesta”, koska ne ovat vain osoitus eurooppalaisten kytkinlaitteiden tuottajien välisistä täysin viattomista yhteyksistä. Lisäksi kuten komissio mainitsi riidanalaisen päätöksen 534 perustelukappaleessa Siemensin vastustamatta, se oli jo ollut tietoinen näistä kokouksista ja niiden osanottajista.

384 Toiseksi Siemens esittää, että se dekoodasi ja toimitti komissiolle tietoja.

385 Tässä yhteydessä on todettava, että Siemens esitti 23.7.2004 päivätyssä kirjeessään useita asiakirjoja. Ensinnäkin se esitti luettelon kytkinlaitehankkeista, joita koskevat tarjoukset oli pitänyt jättää vuosina 2002 ja 2003 ja jotka kaikki sijoittuivat ETA-alueen ulkopuolelle, lisättynä maininnoilla siitä, mille tuottajalle ne oli annettu; tämä luettelo oli laadittu jälkikäteen komission sen tiloissa suorittamissa tarkastuksissa takavarikoidun tiedoston perusteella. Toiseksi se toimitti luettelon yhteyksistä, jotka oli otettu 22.4.2004 ja 22.5.2004 välisenä aikana sen työtekijän Ze:n sim-kortilla.

Kolmanneksi se toimitti useita Ze:n kannettavalta tietokoneelta löydettyjä asiakirjoja, joissa käsiteltiin mahdollisuuksia kahdenväliseen yhteistyöhön muiden kytkinlaitteiden tuottajien kanssa.

386 Hankeluetteloon ei sisälly yhtään Euroopassa toteutettavaa kytkinlaitehanketta, eikä siitä siten voida saada tietoa kartellin vaikutuksista ETA-alueella. Puhelintietoja koskevasta luettelosta on todettava, että se sisältää vain soitettujen puheluiden päivämäärän, soittoajankohdan ja keston sekä valitun numeron. Siemens ei ole myöskään ilmoittanut, miten tämä luettelo olisi voinut auttaa komissiota kartellin olemassaolon osoittamisessa – varsinkin kun se koskee ajanjaksoa (vuoden 2004 huhti- ja toukokuu), jolloin kartellin olemassaolo oli Siemensin mukaan jo päättynyt. Ze:n kannettavalta tietokoneelta peräisin olevat asiakirjat sen sijaan ovat vain osoitus viattomista yhteistyöhankkeista, kuten benchmarking-toiminnasta ja konsortioiden perustamisesta tiettyjä hankkeita varten, eikä niillä ole mitään yhteyttä kyseessä olevaan kartelliin.

387 Niinpä ei voida katsoa, että mikään näistä asiakirjoista olisi todiste, joka parantaa komission mahdollisuuksia vahvistaa kartellin olemassaolo.

388 Siemens esittää kolmanneksi, että se toimitti komissiolle kartelliin osallistuneen entisen työntekijänsä nimissä laaditun sähköpostiviestin, jossa ”kuvattiin yksityiskohtaisesti kartellin toimintatapa” ja lueteltiin ”tarkasti ETA-alueella toteutettavia eri kytkinlaitehankkeita koskevat sopimukset”. Sen mukaan tämä asiakirja on ”vuosina 2002–2004 tehdyt sopimukset osoittava täsmällinen asiakirja”.

389 Tässä yhteydessä on huomattava, että Siemens toimitti todella 7.12.2004 komissiolle 25.11.2004 päivätyn sähköpostiviestin, jonka oli laatinut tunnistamattomien

Siemensin työntekijöiden oikeudellinen neuvonantaja. Siemens olettaa, että kyse on R:stä, S:stä ja/tai Z:stä, jotka komission toteamusten mukaan edustivat Siemensiä sen kartelliin osallistumisen toisen vaiheen aikana. Tässä sähköpostiviestissä on tiivistetty näiden työntekijöiden lausunnot, joissa mainitaan muun muassa, että lokakuusta 2002 alkaen pidetyissä kokouksissa ABB:n, Alstomin ja VA Tech -konsernin kanssa keskusteltiin yhteismarkkinoilla toteutettavista kytkinlaitehankkeista menettelyjen koordinoimiseksi, sopimusten tekemiseksi ja hintojen määrittämiseksi, että sihteerin tehtävä oli annettu Alstomille ja että tiedonvälitys tapahtui puhelimitse, faksilla ja koodatuilla sähköpostiviesteillä. Siemens mainitsi 7.12.2004 lähettämässään kirjeessä, jonka mukana se välitti nämä tiedot, että sen aikaisemmat lausunnot olivat mainitun sähköpostiviestin sisällön valossa mahdollisesti epätäydellisiä tai jopa virheellisiä. Se täsmensi myös unionin yleisessä tuomioistuimessa väittämänsä vastaisesti, että ”välitetyt tiedot eivät olleet kovin täsmällisiä”.

390 Vaikka näillä tiedoilla on tietty rikkomista koskeva todistusarvo – komissio lainasi 25.11.2004 päivättyä sähköpostiviestiä riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 153 vahvistuksena sille, että Alstom tai Areva oli hoitanut kartellin Euroopan sihteerin tehtävää Siemensin lähdön jälkeen vuonna 1999 –, se vain vahvistaa komission tiedossa jo aikaisemmin olleet seikat. Areva tunnusti itse komissiolle faksilla 25.5.2004 toimitetussa asiakirjassa hoitaneensa sihteerin tehtävää. Niinpä ei voida katsoa, että Siemensin toimittamilla tiedoilla olisi ollut merkittävää lisäarvoa komission hallussa jo olleisiin todisteisiin nähden.

391 Neljänneksi Siemens esittää, että se arvioi kilpailutilanteen unionin pääasiallisilla markkinoilla ja esitti päätelmänsä siitä komissiolle, ja että mikään muu yritys ei ole toimittanut yhtä yksityiskohtaisia tietoja markkinoista ja kilpailusta.

392 Tässä yhteydessä on huomattava, että Siemens toimitti 4.7.2005 komissiolle kirjallisen yhteenvedon sisäisestä tarkastuksesta. Se mainitsi tutkineensa tässä tarkastuksessa kaikki Euroopassa vuoden 2000 tammikuun ja vuoden 2004 huhtikuun välillä toteuttamansa kytkinlaitehankkeet kartelleja koskevien oikeussääntöjen noudattamisen kannalta. Sen mukaan tämä tarkastus ei ollut sen huomattavista ponnisteluista huolimatta johtanut konkreettisiin tuloksiin, jotka voisivat vahvistaa komission esittämät väitteet, eikä siinä todettu sellaisia sääntöjenvastaisuuksia, joiden perusteella voitaisiin päätellä, että kilpailijoiden välillä olisi tehty sopimuksia unionissa toteutettavista hankkeista.

393 Siemensin 4.7.2005 välittämille tiedoille ei voida siten antaa todistusarvoa. Ei ole käynyt ilmi, että väitetyt yksityiskohtaiset tiedot markkinoista ja kilpailusta olisivat vahvistaneet komission mahdollisuuksia osoittaa riidanalaisessa päätöksessä todettu rikkominen ja että niillä olisi siten huomattavaa lisäarvoa.

394 Viidenneksi Siemens esittää, että se toimitti komissiolle entisten työntekijöidensä Tr:n, E:n ja Sch:n lausunnot, jotka sisälsivät yksityiskohtaisia tietoja kiintiösopimuksen tekemisestä ja ABB:n roolista kartellissa.

395 Tältä osin on huomattava, että Siemens toimitti komissiolle 7.8.2006 päivätyn kirjeen liitteenä entisten työntekijöidensä Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausuntojen pöytäkirjat. Siemensin oikeudellinen neuvonantaja esitti mainitussa kirjeessä kyseisten todistusten olennaisen sisällön. Hän mainitsi muun muassa, että kiintiösopimusta koskevan aloitteen teki BBC, josta oli myöhemmin tullut ABB, että se oli eurooppalaisten tuottajien kesken aluksi käytyjen keskustelujen alullepanija, että kiintiösopimus koski Keski-idän markkinoita eikä Euroopan markkinoita, että Siemens vetäytyi kiintiösopimuksesta vuoden 1998 lopulla tai viimeistään vuoden 1999 alussa ja että kartellilla, johon Siemens oli osallistunut vuosina 2002–2004, ei ollut mitään yhteyttä aikaisempaan, kiintiösopimuksella perustettuun kartelliin.

396 On myös huomattava, että nämä tiedot välitettiin yli kolme kuukautta sen jälkeen, kun komissio oli vuoden 2006 huhtikuun lopussa tapahtuneessa väitetiedoksiannossa esittänyt todisteensa rikkomisesta, josta kaasueristeisten kytkinlaitteiden tuottajia moitittiin. Lisäksi ainoa näistä todistajanlausunnoista ilmenevä uusi seikka on väite, jonka mukaan ABB oli kiintiösopimuksen laatimisen alullepanija ja moottori. Kuten edellä 350–357 kohdassa on todettu, mikään muu asiakirja-aineistoon kuuluva todiste ei kuitenkaan tue tätä väitettä. Niinpä Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausuntoja ei voida pitää seikkoina, jotka olisivat vahvistaneet komission mahdollisuuksia todeta riidanalaisessa päätöksessä todettu kilpailusääntöjen rikkominen ja jotka olisivat tuoneet merkittävää lisäarvoa.

397 Edellä esitetystä seuraa, että komissio ei rikkonut yhteistyötä koskevaa tiedonantoa, kun se kieltäytyi myöntämästä Siemensille alennusta sille määrätystä sakosta. Näin ollen kolmannen kanneperusteen viides osaperuste on hylättävä.

F *Sitä, että komission jäsenten kollegio oli tosiasiallisesti sidottu kilpailun pääosaston kantaan, koskeva kolmannen kanneperusteen kuudes osaperuste*

1. Asianosaisten lausumat

398 Siemens väittää, että eräät tiedotusvälineet olivat käsiteltävää asiaa koskevan komission jäsenten kollegion päätöksen tekemistä edeltävänä päivänä julkistaneet tiedon, jonka mukaan oletettuun kartelliin osallistuneille yrityksille määrätään suuret sakot, ja maininneet täsmällisesti kyseessä oleville eri yrityksille määrättävien sakkojen määrät. Se katsoo, että tämä toimintatapa on sen unionin oikeuden perustavanlaatuisen periaatteen vastainen, jonka mukaan komission jäsenten kollegio tekee päätöksensä omalla vastuullaan ja itsenäisesti.

399 Komissio pahoittelee Siemensin mainitsemaa tapahtumaa. Se korostaa kuitenkin, että näiden lukujen julkistaminen ei ollut tahallista eikä tietoista. Se on suorittanut tuloksettoman sisäisen tarkastuksen vuodon paljastamiseksi ja muuttanut tämän seurauksena päätöskäytäntöjään tällaisen tapahtuman toistumisen välttämiseksi. Tämän seikan oikeudellisesta arvioinnista komissio katsoo, ettei tällainen ennenaikainen julkistaminen voi rajoittaa komission jäsenten riippumattomuutta eikä tapahtuma saata riidanalaisen päätöksen lainmukaisuutta kyseenalaiseksi.

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

400 On huomattava, että EY 287 artiklassa määrätään, että yhteisön toimielimen jäsen, komitean jäsen, yhteisön virkamies tai muu sen henkilöstöön kuuluva ei saa ”ilmaista salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja eikä varsinkaan tietoja yrityksistä taikka niiden liikesuhteista tai kustannustekijöistä”. Vaikka tällä määräyksellä tarkoitetaan ennen kaikkia yrityksistä kerättyjä tietoja, adverbi ”muun muassa” osoittaa, että kyse on yleisestä periaatteesta, jota sovelletaan yhtä lailla myös luottamuksellisiin tietoihin (asia 145/83, Adams v. komissio, tuomio 7.11.1985, Kok., s. 3539, Kok. Ep. VIII, s. 341, 34 kohta; ks. myös vastaavasti asia T-353/94, Postbank v. komissio, tuomio 18.9.1996, Kok., s. II-921, 86 kohta).

401 Käsiteltävän asian asiakirja-aineistosta ilmenee, että komission jäsenten kollegiolle lopullista hyväksymistä varten osoitettuja, alustavaa päätöstä koskevia olennaisia tietoja oli ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä vuodettu tietotoimistolle. Tämä toimisto julkaisi 23.1.2007, riidanalaisen päätöksen tekemistä edeltävänä päivänä, noin klo 19 tarkat tiedot sakkojen yhteismäärästä ja Siemensille, Melcolle ja Alstomille määrättyjen yksilökohtaisten sakkojen määristä sekä tiedon, jonka mukaan ABB oli saanut sakkoimmuniteetin komission tiedonlähteenä. Komissio, joka on väittänyt,

ettei se ole pystynyt saamaan selville tiedotusvälineille tietoja vuotanutta henkilöä, ei ole kiistänyt sitä, että jossakin sen yksiköistä oli tapahtunut vuoto.

402 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan edellä todetun kaltainen sääntöjenvastaisuus voi aiheuttaa kyseisen päätöksen kumoamisen, jos näytetään toteen, että mainittu päätös olisi ollut sisällöltään erilainen, jos sääntöjenvastaisuutta ei olisi tapahtunut (edellä 336 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 91 kohta ja edellä 174 kohdassa mainittu asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 29 kohta). Siemens ei ole kuitenkaan käsiteltävässä asiassa esittänyt tällaista näyttöä. Mikään ei näet anna aihetta olettaa, että komission jäsenten kollegio olisi muuttanut sakon määrää tai ehdotetun päätöksen sisältöä siinä tapauksessa, ettei riidanalaisia tietoja olisi julkistettu. Erityisesti mikään ei osoita, että komission jäsenten kollegio kokonaisuudessaan tai tietyt sen jäsenet olisivat tunteneet olevansa sidottuja tiedotusvälineissä jo julkistettuihin, alustavaan päätökseen sisältyneisiin seikkoihin tai katsoneet, etteivät voi poiketa niistä.

403 Näin ollen myös tämä kolmannen kanneperusteen osaperuste on hylättävä. Kolmas kanneperuste on siten hylättävä kokonaisuudessaan.

404 Koska Siemensin esittämät kolme kanneperustetta on hylätty, kanne on hylättävä.

Oikeudenkäyntikulut

405 Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska komissio on vaatinut Siemensin velvoittamista korvaamaan oikeudenkäyntikulut ja Siemens on hävinnyt asian, se on velvoitettava korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

1) Kanne hylätään.

2) Siemens AG velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Pelikánová Jürimäe Soldevila Fragoso

Julistettiin Luxemburgissa 3 päivänä maaliskuuta 2011.

Allekirjoitukset

Sisällys

Asian tausta ..... II - 491

Asian käsittely ja asianosaisten vaatimukset ..... II - 496

Oikeudellinen arviointi ..... II - 497

I EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan virheellistä soveltamista koskeva ensimmäinen kanneperuste ..... II - 498

A ”Kilpailusääntöjen rikkomisen riittämätöntä kuvaamista” koskeva ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste ..... II - 498

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 498

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 499

B ”Väitettyjen sopimusten ja niistä yhteismarkkinoille koituneiden vaikutusten virheellistä arviointia” koskeva ensimmäisen kanneperusteen toinen osaperuste ..... II - 499

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 500

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 501

a) Todistustaakka ..... II - 503

b) Kiintiösopimuksen ja Euroopan kiintiösopimuksen todistusarvo ..... II - 508

c) Näyttö yhteistoimintajärjestelystä ..... II - 509

ABB:n ja todistaja M:n lausunnot ..... II - 510

Fujin lausunnot ..... II - 517

Hitachin lausunnot ..... II - 521

Arevan, Alstomin ja VA Tech -konsernin kiistämättä jättäminen ..... II - 524

Luettelo kytkinlaitehankkeista Euroopassa ..... II - 525

– Yleisen luettelon alkuperä ja laatimisajankohta sekä sen luokittelu todisteena ..... II - 527

– Väite, jonka mukaan yleisessä luettelossa mainituista Euroopassa toteutettavista kytkinlaitehankkeista ei keskusteltu kartellissa ..... II - 528

– Väitetysti useaan kertaan mainitut tai täytäntöön panematta jääneet hankkeet ..... II - 531

– Yleisessä luettelossa lueteltujen Euroopassa toteutettavien kytkinlaitehankkeiden vähäinen määrä ..... II - 531

– Väite siitä, ettei ETA-alueella toteutettavia kytkinlaitehankkeita jaettu Siemensille kartellissa ..... II - 533

– Siemensin esittämä ekonometrinen arviointi ..... II - 535

Asiakirjatodisteet ..... II - 537

– Kiintiösopimus ja Euroopan kiintiösopimus ..... II - 538

– VA Tech -konsernin tiloissa tehdyssä tarkastuksessa löydetty asiakirja, jonka otsikko on ”Yhteenveto keskustelusta JJC:n kanssa” ..... II - 542

– Viestinvaihto, joka käytiin 18.1.1999 VA Tech -konsernin työntekijöiden Wa:n, J:n ja B:n välillä ..... II - 544

– Vuosien 2002 ja 2004 välisen ajan tapahtumia koskevat asiakirjatodisteet ..... II - 545

d) Päätelmät ensimmäisen kanneperusteen toisesta osaperusteesta .... II - 546

Kartellin vaikutukset ETA-alueella ..... II - 546

Euroopan ja Japanin markkinoiden varaaminen vastavuoroisesti eurooppalaisille ja japanilaisille tuottajille ..... II - 547

”Tuottajamaiden” suojaaminen Euroopassa ..... II - 548

II Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan rikkomista koskeva toinen kanneperuste ..... II - 549

A Osallistumista kilpailusääntöjen rikkomiseen huhtikuun ja syyskuun 1999 välisenä aikana koskevan näytön puuttumiseen liittyvä toisen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste ..... II - 549

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 549

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 550

a) Todistustaakan jako Siemensin ja komission välillä ..... II - 551

b) Todisteiden, joille komissio perustaa arvionsa siitä, että Siemens keskeytti osallistumisensa kartelliin 1.9.1999, todistusarvo ..... II - 553

ABB:n ja M:n lausunnot ..... II - 554

Asiakirja ”Yhteenveto keskusteluista JJC:n kanssa” ..... II - 558

Arevan, Melcon, Fujin ja Hitachin/JAEPS:n lausunnot ..... II - 559

– Arevan lausunnot ..... II - 559

– Melcon lausunnot ..... II - 561

– Fujin lausunnot ..... II - 562

– Hitachin lausunnot ..... II - 563

Välivaiheen yhteenveto ..... II - 563

c) Siemensin esittämät seikat sen osoittamiseksi, että sen osallistuminen kartelliin päättyi huhtikuussa 1999 ..... II - 564

Sen kartelliin osallistumisen keskeytymistä viimeistään huhtikuussa 1999 koskeva empiirinen taloudellinen näyttö ..... II - 564

Se:n todistajanlausunto ..... II - 565

Tr:n, E:n ja Sch:n todistajanlausunnot ..... II - 566

Sitä, että Siemens osallistui kytkinlaitehankkeita koskevaan sopimukseen vuoden 1999 huhtikuun jälkeen, koskevan näytön puuttuminen ..... II - 569

Kokouksen järjestämistä 22.4.1999 jälkeen koskevan näytön puuttuminen ..... II - 570

B Menettelyjen vanhentumista koskeva toisen kanneperusteen toinen osaperuste ..... II - 572

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 572

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 572

C Toisen kanneperusteen kolmas osaperuste, joka koskee sitä, ettei Siemens osallistunut kartelliin 1.1.2004 jälkeen ..... II - 578

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 578

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 578

III Oikeudellista virhettä sakon määrän laskemisessa koskeva kolmas kanneperuste .. II - 581

A Sakon laskentapohjan kohtuuttomuutta koskeva kolmannen kanneperusteen ensimmäinen osaperuste ..... II - 582

1. Kartellin vaikutuksiin liittyvän näytön puuttumista koskeva ensimmäinen peruste ..... II - 582

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 582

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 583

2. Sakon laskentapohjan kohtuuttomuutta suhteessa rikkomisen taloudelliseen merkitykseen koskeva toinen peruste ..... II - 585

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 585

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 585

3. Siemensin sisällyttämistä virheelliseen luokkaan koskeva kolmas peruste II - 590

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 590

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 591

B Ehkäisevän vaikutuksen kertoimen kohtuuttomuutta koskeva kolmannen kanneperusteen toinen osaperuste ..... II - 594

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 594

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 596

C Kilpailusääntöjen rikkomisen keston virheellistä määrittämistä koskeva kolmannen kanneperusteen kolmas osaperuste ..... II - 601

D Siemensin luokittelua virheellisesti kartellin johtajaksi koskeva kolmannen kanneperusteen neljäs osaperuste ..... II - 602

1. Sitä, että ABB:llä oli Siemensin sijasta kartellin johtajan rooli, koskeva peruste ..... II - 602

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 602

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 603

Kartellin johtajan rooli ..... II - 603

Väitetty Siemensin ja ABB:n epäyhdenvertainen kohtelu ..... II - 608

2. Siemensille määrätyn sakon perusmäärän korottamisen, joka tehtiin sen kartellin johtajan roolin perusteella, kohtuuttomuutta koskeva kolmas peruste ..... II - 612

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 612

b) Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 613

E Siihen, ettei sakkoa lievennetty yhteistyötä koskevan tiedonannon perusteella, liittyvää ilmeistä arviointivirhettä koskeva kolmannen kanneperusteen viides osaperuste ..... II - 615

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 615

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 616

F Sitä, että komission jäsenten kollegio oli tosiasiallisesti sidottu kilpailun pääosaston kantaan, koskeva kolmannen kanneperusteen kuudes osaperuste .... II - 623

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 623

2. Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 624

Oikeudenkäyntikulut ..... II - 626